T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİK, HIRİSTİYANLIK, HİNDUİZM VE BUDİZM'DE DİN ADAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Alparslan Emin ÖZTÜRK

VAN–2010

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

YAHUDİLİK, HIRİSTİYANLIK, HİNDUİZM VE BUDİZM'DE DİN ADAMLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Alparslan Emin ÖZTÜRK

Danışman
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ

VAN–2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI, DİNLER TARİHİ BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ..

Üye(Danışman): Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ..

Üye: Doç Dr. Cemalettin ERDEMCİ...

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN..

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

........./........../2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Din ve dinle ilgili her fenomen dinler tarihi alanında araştırma yapan kimselerin ilgi alanında yer almaktadır. Dinin alnına giren her olgu ve olay hareket noktası yapılmakta, bu noktalardan hareketle de dinlerin çok daha gerçekçi bir şekilde anlaşılması amaçlanmaktadır.

İnsan hayatında vazgeçilmez bir yeri olan dinin kaynaklık ettiği her fenomen bilinme ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu fenomenlerin bilinmesinin insan ve toplum hayatındaki önemi de bizi "*Din Adamları*" konusunu işlemeye yöneltmiştir. Bilindiği gibi dini yaşama taşımak din adamlarından beklenmektedir. Dini taşımak gibi bir görevle birlikte anılan din adamları üzerinden dine ilişkin gerçeklere ulaşmak çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır.

Çalışmamız, öncelikle dinlerin kendilerinden hareket ederek din adamlarıyla ilgili genel bir tasvir ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Şüphesiz din adamları, dinlerin anlaşılmasında en önemli unsurların başında gelmektedir. Ne var ki, bu konuda sınırları belirlemek oldukça zor görünmektedir. Üzerinde hemfikir olunan bir gerçek var ki, o da bu ismi ya da unvanı hak etmiş kişilerin kendileri dışında birilerinin hayatları hakkında belirleyici rol oynamış olmalarıdır. Bu rol bazen din kurarak insanlara vaatlerde bulunmak, kurtuluşu göstermek şeklinde olabilmişken bazen de dünya menfaatlerinde insanları kullanmak, siyasal olaylarda insanları yönlendirebilme gücü şeklinde de kendini göstermiştir. Kabul edileceği üzere, din adamlarının sadece dini hayatta değil dinin etkilediği her alanda sahip oldukları otoritenin gücüyle belli bir iz bıraktığını göstermektedir. Dolayısıyla dinlerdeki din adamı tasavvurlarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, sosyal yaşantının bir parçası olan din adamlarının konumunun doğru anlaşılmasının dinin de doğru anlaşılmasını sağlayacağı öngörüsünden hareket etmektedir.

Şüphesiz bu çalışma birçok zorluğu hocam Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ'ın rehberliğiyle aşmıştır. Çalışmamın her evresinde hiçbir desteğini esirgemeyen hocama burada teşekkür etmeyi bir ödev saymaktayım. Ayrıca, değerli fikirleriyle bana ışık tutan hocalarım Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin BİRCAN'a, Doç. Dr.

Cemalettin ERDEMCİ'ye, Yrd. Doç. Dr. Erdal BAYKAN'a ve ismini sayamadığım diğer hocalarıma da teşekkür ediyorum.

Alparslan Emin ÖZTÜRK

VAN- 2010

KISALTMALAR

AAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bas.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
bşk.	: Başkaları
C.	: Cilt
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DTD	: Dinler Tarihi Derneği
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
NKM	: Nüve Kültür Merkezi
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
Sad.	: Sadeleştiren
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TİB	: Türkiye İş Bankası
v.d.	: Ve Devamı
Yay.	: Yayınları

1. GİRİŞ

“Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm’de Din Adamları” ismiyle yaptığımız bu çalışma, belli başlı dinlerde “din adamı” fenomenini ortaya koyarak, din adamları üzerinden, dinlerin çok daha iyi anlaşılması amaçlamaktadır. Açıktır ki, dinleri hayata taşıyan kimseler tarih boyunca hep var olmuştur. Bu durum dinleri anlamaya giden yolda, dinleri hayata taşıyan kimselerin anlaşılmasını da zorunlu kılmıştır.

Yine açıktır ki, din adamlarının anlaşılması dinlerin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Çünkü dini aktaran kanal din adamlarıdır. Bu kanala uğrayan her türlü inanç, din adamının düşünce dünyasından onay alarak hayat bulmaktadır. Başka bir ifadeyle temel kaynaklardan kopuk inançlarda din adamı dini anlayışın şekillendiricisi haline gelmektedir. Bu nedenle dinin doğduğu kaynakların anlaşılması gibi, dini aktaran, kısmen de olsa şekil veren kaynakların anlaşılması da zorunluluk arz eder. Ancak bu şekilde dinlerin saf inancına yol bulunabilecektir.

Din adamları, fikirleriyle ve faaliyetleriyle inancın bağlayıcılığını beraberinde taşımaktadır. İnanan açısından bu bağlayıcılık daha gerçekçidir. Çünkü, inananın dinin temel kaynaklarına ulaşması her zaman mümkün değildir. Açıktır ki, mü’min dinin temel kaynağına ulaşsa dahi bunu hayata taşıması, uzmanlık gerektirmesi sebebiyle, zorluk içerecektir. Kolaylık açısından da dini uygulamalarda bir örneğin olması zorunluluk arz etmektedir. Dini inanç için bu örnek din adamıdır. İnanan bu vitrine bakarak tercihlerini yönlendirerek karara varabilecektir. Böylece din adamının etkinliği artmaktadır. Sonuç olarak denilebilir ki, din adamı dinin temel kaynaklarına ulaşması, bunları hayata taşıyıp örnek olacak vasıflara sahip olması sebebiyle bir ihtiyacın yansımasıdır.

Dinlerin devamını sağlamak için de din adamına ihtiyaç vardır. Bilindiği gibi dinler, inananın ihtiyaçlarına cevap verdiği sürece anlamlıdır. Bu sebeple günün ihtiyaçları doğrultusunda dini kaynaklardan çıkarımlarda bulunmak, uzmanlığı sebebiyle din adamından beklenmektedir. Tanrısal kaynakla bağı sağlam olan din adamı, tanrının ve onun hükümlerinin kutsiyetini de üzerine almaktadır. Sonuçta din adamı kutsalla aracı olan, bu niteliği sebebiyle de kutsallık taşıyan kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçeklerden hareket eden Poupard din adamını, dinsel

insan olarak nitelendirir. Din adamının her davranışlarıyla varlıkların ve nesnelerin içerisinde taşıdığı aşkın kudretin eylemlerini sınayan, tekrarlayan kimse olduğunu belirtmiştir. Din adamının kutsala yüzünü dönmesi ve kutsalla temas kurmasının din adamına yeni güçler kazandırdığını belirtmiştir.[1] Denilebilir ki, din adamı, inançlara göre farklılık arz etse de, Tanrının manevi kudretine yakın, bundan nasiplenmiş kimse olarak görülür. Bunun sonucu olarak Din adamının gücü, maddi imkanlarla aşılamazdır. Tanrısal bir kaynaktan beslenen bu gücün, Brahmanizm'de olduğu gibi, bazı dönemlerde elit bir kesimin kontrolüne ya da insafına, daha doğrusu insafsızlığına, bırakıldığı olmuştur. Din adamlarının bu şekilde etkili olduğu bir toplumlarda, din adamlarına dair varılacak sonuç tüm toplum hakkında belirleyici yargıya ulaşmada bizlere yardımcı olacaktır.

Din adamının kutsallığına dair inanç, bu kutsiyetin korunmasını zorunlu kılmıştır. Kutsallığın korunması ise din adamlığını kutsanma ya da kesintisiz bir soyla devamını sağlamaya götürmüştür.[2] Böylece din adamlarının miras yoluyla aktarıldığı bir din adamları grubu oluşmuştur.

Din adamlarına Tanrıya yakınlı sebebiyle yüklenen kutsiyet, ayinleri anlamlı hale getirecek kadar ileri götürülmüştür. Başka bir ifadeyle din adamları eliyle yapılmayan bir ritüel anlamsız görülmüştür. Böylece Tanrıyla manevi bağı sağlayan din adamı algısı, kendi dışında gerçekleşecek ayinsel uygulamaların boşuna çaba olacağı inancını kuvvetlendirmiştir. Dini ayinlerin etkili olmasında ayini gerçekleştirecek manevi etkiyi taşıyan nitelikteki kimselerin zorunlu görülmesi, dini ayinlerin herhangi bir kimse tarafından gereği gibi icra edilemeyeceğine dair inancı kuvvetlendirmiştir.[3] Bu inancın temelinde ise o kişinin manevi etkinin taşıyıcısı olmadığı, ayinlerin sonuç vermesinin ise bu manevi bağa bağlı olduğuna dair kabuller yatmaktadır.[4] Bu kabullere bakıldığında din adamlarının din ve dini ayinle aynı yerde bulunduğu fark edilecektir. İşte tüm bu olgular din adamlarının anlaşılmasını çok daha önemli kılmaktadır.

---

[1] Paul Poupard, *Dinler,* (Çev.: Muna Cedden), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2005, 29.
[2] Ali Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2003, 212; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi,* (IV. Bas.), Ocak Yay., Ankara, 2002, 298; Hamid Dabaşi, *İslam'da Otorite,* (Çev.: Süleyman E. Gündüz), İnsan Yay., İstanbul, 1995, 164-165.
[3] Fuat Aydın, *Yahudilik,* 86.
[4] Rene Guénon, *İnisiyasyona Toplu Bakış,* C. I, (Çev.: M. Kanık), Hece Yay., Ankara, 2003, 79-80.

Toplumu yönlendiren önemli faktörlerden birisi olan din, geçmişten günümüze tüm insanların ilgisini çekmiş, ihtiyaç olarak hissedilmiştir. Dinin benzer etkisi modern hayata rağmen, günümüzde de artarak devam etmektedir. Bu ilgi ve ihtiyaç kişiden kişiye, toplumlara ve milletlere göre farklılık arz etmektedir. Bazı toplumların dine duydukları ilgi uzun müddet aynı kalmasına karşılık bazılarında bu ilginin çeşitli derecelerden geçtiği görülür. Başka bir ifade ile çeşitli tarihi, sosyal ve kültürel faktörler nedeni ile bir toplum içerisinde dine duyulan ilgi aktif ya da pasif hale gelebilmektedir.[5] Kesin olan, dine yönelik bu ilginin tarih boyunca hep var olduğudur. Doğal olarak dinin insanların ilgi alanında olması, din adamının da bu ilgiden nasiplenmesini beraberinde getirmiştir. Kısaca her toplumda ya da inançta kendine has bir din adamı ağlısının var olduğu görülebilir.

Her toplumda izi sürülen dine yönelik ilginin, toplumdaki kültürel farklılıklardan etkilendiği görülür. Dinin bir parçası olan din adamlığının farklı şekillerde algılanması da bu ortamdan beslenmektedir. Bu etkileşim, çalışmamızda yer alan dinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple her dinin din adamı algısının kendine has bir çerçeve de anlamlı hale geldiği söyleyebiliriz.

Dinler kendine özgü din adamı algısını tarihsel süreçte geliştirmiştir. Bu gelişim doğal olarak tek düze olmamıştır. Yukarıda zikrettiğimiz gibi din adamı algısı, sosyal bir olgu olması sebebiyle, kültürel ve tarihsel değişimden, toplumsal ihtiyaçlardan, sürekli etkilenmiştir. Bu farklılıktan dolayı çalışmamızda, din adamlarını farklı dönemler halinde incelemeyi uygun bulduk. Bu uygulamayla da konunun sınırlandırılması sağlanmıştır. Konunun genişliği ana konunun sınırlandırılmasını da zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk çalışmamızı dünyanın en bilinen dinlerinden dördüyle sınırlamaya götürmüştür. Bu sebeple çalışmamıza "*Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'de Din Adamları*" adının verilmiştir.

Konu ele alınırken, okuyucunun farklı dinlerin din adamı tasavvurları hakkında bazı karşılaştırmalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın üçüncü bölümü, çalışma kapsamındaki dinlerin yanında, konu dışı dinlerin din adamlarına bakışındaki benzerliğe de değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda, ele alınan dinlerin temel kabul edilen eserleri hareket noktası yapılmıştır. Yahudilikte din adamları incelenirken Kutsal Kitap'ın Eski Ahit

[5] Ünver Günay, D*in Sosyolojisi,* İnsan Yay., İstanbul, 2000, 55.

bölümünden, Hıristiyanlık incelenirken de yerine göre Kutsal Kitap'ın Eski Ahit ve Yeni Ahit bölümlerinin ilgili yerlerinden öncelikle faydalanılmıştır.

Hinduizm'de din adamları incelenirken Yahudilik ve Hıristiyanlıkta olduğu gibi dinde öne çıkan dönemlere göre inceleme uygun bulunmuştur. Bu inançlar için, yine temel kaynaklardan hareket edilmiştir. Bu sebeple de Veda ve Bhagavad Gita tercümelerinden yararlanılmıştır. Aynı şekilde Budizm'de din adamları ele alınırken Tripitaka ve diğer Pali metin tercümelerinden yararlanılmıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz, inanırları tarafından temel kaynak kabul edilen eserlerin yanında, ansiklopedilerden ve diğer ikincil çalışmalardan da faydalanılmıştır. Bu çerçevede Coomaraswamy, Boisselier, Knott, Nikhilananda, Davıds, Schımmel, Ruben gibi çalışma yaptığımız din ve kültürlere aşina yazarların eserlerine çokça başvurulmuştur. Bunların yanında tabii ki, ülkemizde dinler tarihi alanında araştırma yapan dinler tarihi araştırmacılarının eserlerinden de istifade edilmiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, konunun temel kavramlarından olan, din ve din adamının tanımına ayrılmıştır. Konunun gerçek mecrasından sapmaması için bu kavramlar üzerinde ayrıntılı tartışmaya girilmemiştir. İkinci bölüm, araştırmanın temelini oluşturan ve araştırmamıza isim olan olgunun ele alınıp tartışıldığı yerdir. Bu bölümde konumuzda sınırladığımız dinlerin din adamı algıları ortaya konularak, din adamlarının bu dinlerde oynadıkları rollere değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde din adamlarının, konumuz çerçevesi içinde kalan, dinlerin tarihi süreçte geçirdiği değişimler göz önüne serilmeye çalışılmıştır. Bölümün devamında dinlerin din adamları algısından hareketle toplumsal yapı anlaşılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, farklı kültür ve dinlerin din adamı algıları, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Burada din adamları arasında mevcut bulunan farklı ve ortak yönler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, vardığımız kanılar ortaya konularak, din adamlarına bakışın genel bir özeti sunulmaya çalışılmıştır.

2. DİN ADAMI VE DİN ADAMLIĞININ DOĞUŞU

2. 1. DİN ADAMININ TANIMI:

Din adamlığını dünyaya kapalı bir grup olarak ele aldığımızda, ruhbanlık dediğimiz yapılanma karşımıza çıkmaktadır. Ruhbanlık, korkup çekinme, derin dini endişeden dolayı ıstırap çekme, yoğun dini kaygı ve korku ile kendini ibadete verme anlamındadır.[1] Hıristiyan ve Budist gelenekte daha belirgin olan bu din adamı hiyerarşisi, dünyadan el etek çekmeyi ve bekârlığı gaye edinmektedir.[2]

Hıristiyanlık'ta uygulandığı şekliyle ruhbanlığı iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grup ruhban, manastırlarda uzlet hayatı yaşayan ve keşiş[3] olarak tanımlanan ruhban, ikinci grup ruhban ise mabetlerde görev yapan rahip veya papaz olarak isimlendirilen ruhbandır. Hıristiyanlık'ta, ikinci grup ruhban çok daha yaygındır. Bu ruhban din adamları cemaat adına hareket eden, din görevlisi sıfatıyla ibadeti yöneten, dini konular hakkında insanları bilgilendiren, kutsal metni yorumlama yetkisine sahip kimselerdir. Benzer görevleri yürütmekle görevli ruhbanlığa Hıristiyanlığın dışındaki dinlerde de rastlanılmaktadır.[4]

Hıristiyan ruhban ayrımında ikinci grup olarak bahsettiğimiz, kilise görevlisi kimseler Yahudi mabed görevinden etkilenerek gelişmiştir. Bu manada her dinde dini ayinleri yerine getiren bir insan grubundan bahsetmek mümkündür. Burada birinci grup ruhban sınıfı üzerinde ayrıntılı olarak durulmayacaktır.

Cemaat adına dini işlerle meşgul olan ve diğer dinler içinde de kabul gören din adamlığı görevinin nasıl elde edildiğinin bilinmesi, din adamının tanımını bize verecektir. Çünkü normal inanırlardan din adamını ayıran temel özellik bu sıfatın elde ediliş şeklidir. Bu bölümde, kısmen de olsa, farklı dinlerin din adamlığı sıfatını kimlere yüklediğine değinilecektir.

---

[1] Salime Leyla Gürkan, "Ruhban" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, İstanbul, 2008, 204.

[2] Öznur Gider, *Budizm Ve Hıristiyanlığın Ruhbanlık Anlayışı Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, 1-2.

[3] Özellikle Hıristiyanlık ve Budizm'de sıkı tarikat disiplini altında hayat süren kişilere verilen isimdir. Yalnız yaşayanlar ve kendi gibi bir grupla birlikte toplumdan tecrit edilmiş yerde yaşayanlar olarak ayrılır. (Şinasi Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara, 1998, 218.)

[4] Gürkan, *a.g.e.*, 204; Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*,(II. Bas.), Öz Eğitim Yay., Konya, 1995, 219; Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, (Çev.: Ali Berktay), C. III, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, 81, 139.

Her toplum, sahip olduğu inanç çerçevesinde din adamlarına bir yer tayin etmiştir. Din adamları için tayin edilen bu yer onların seçilme şeklini de doğrudan etkilemiştir. Din adamlığı görevinin bir kabile veya soya verildiği toplum bu kabileyi koruma yolunu benimsemiştir. Bu durumda, tevarüs yoluyla din adamlığı seçimi zorunlu olmuştur. Bunun bir örneği olarak Yahudilik ve Brahmanizm'de din adamları tevarüs yoluyla seçilmiştir. Hıristiyanlıkta ise din adamlığı için bir kabile hâkimiyetinden bahsedilemez. Din adamı seçerken üzerinde durulan tanrısal bir kuvvet tarafından kutsanmaktır. Bu sebeple din adamı, üst rütbeli görevlilerin kutsamasıyla bu göreve layık hale gelmektedir.[5]

Din adamlığının Tanrısal bir kuvvete sahip biri tarafından seçilerek yüklenildiği toplumlarda, farklı uygulamalar bulunmakla birlikte,[6] Hıristiyanlıkta olduğu gibi bekârlık önemli yer tutar. Tevarüs yoluyla din adamlığının devam ettiği dinlerde ise bunun doğal sonucu olarak, evlenme temel kural haline gelmiştir.[7] Sonuç olarak soy takip eden din adamlığının bulunduğu Yahudilik ve Brahmanizm'de din adamları evlenebilirken, atanma yoluyla din adamlığının yaygın olduğu toplumlarda, Hıristiyanlıkta olduğu gibi genel eğilim bekârlıktan yanadır.

İslam dinindeki din adamlığı ise, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, atanma yoluyla ya da Yahudilik ve Brahmanizm'de olduğu gibi, tevarüs yoluyla elde edilen bir paye değildir. İslam'a göre bir kimsenin toplumda din adamı olarak kabul görmesi din üzerindeki liyakat ve uzmanlığına bağlıdır. Bu sebeple İslam dininde din adamları kurumundan bahsedilemez. Şiiler göz ardı edilirse[8] İslam dini için din adamı hiyerarşisinden de bahsedilemez. İslam'da din adamıyla sıradan mü'min arasındaki

---

[5] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, (IV. Bas.), Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002, 350.

[6] Ortodoks kiliselerde papazlar evlenebilmektedir. Bunun yanında keşişler, piskoposlar ve patrikler evlenemezler. (Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, 376.); Protestanlarda ruhban sınıfı evlenme hakkına sahiptir. (Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yay., (IV. Bas.), Ankara, 2002, 314.)

[7] Gürkan, *a.g.e.*, 205.

[8] Şia'nın din adamı anlayışı, otorite anlayışıyla yani dini otorite ile iç içe geçmiştir. Bu anlayışın temelinde Hz. Ali ve soyunun Hz. Peygamber'den sonra Allah tarafından imamete/devlet başkanlığına getirildiği inancı yatmaktadır. Bu anlayışın sonucu olarak imamları, bir nevi kutsallaştırmışlar, peygamberlere has bir özellik olan "günahsızlık"la nitelemişlerdir. Tarihî süreç içerisinde benimsedikleri dini otorite (imamet) anlayışlarının uygulanma imkânı olmadığını gören Şiilik, imamlar silsilesini on iki imamla sınırlandırmış, onların yerine dinî otoriteyi temsil eden Ayetullah unvanlı yetkin/ müçtehit bilginlerini ikame etmişlerdir. Günümüzde Şiî düşünce sahiplerine göre, dinî otoriteyi Ayetullahlar temsil etmektedir. (Bkz. Selim Özarslan, "Şia'nın Dinî Otorite Anlayışı Ve Günümüze Yansımaları*" Kelam Araştırmaları* III, (Sayı: 1), 2005, 41-60.); Geniş bilgi için bkz. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* (Çev.: Ali Berktay), C. III, Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, 138-141.

tek sınır yukarıda değinildiği gibi dini alanda uzmanlıktır. Din adamı evlenebilir, bir meslek edinebilir, çoğu zaman özel bir kıyafete de ihtiyaç duymaz. İslam'daki din adamları bu özellikleri sebebiyle diğer din adamlarından daha serbest bir yapı ortaya koymaktadır.[9]

Din adamlığı bir ihtiyacın yansımasıdır. Bu ihtiyaç din adamlarının doğuşunda ve hayatiyetini devam ettirmesinde önemli bir dayanak noktası olmuştur. İnsan çevresini, ruhunu, kendini anlamlandırırken birçok şeyden faydalanmıştır. Yerine göre sihir, büyü ve gizli ilimlerin bu gaye için kullanıldığı görülür. Olaylardan, canlılardan ve insanlardan kopuk tanrısal anlama rastlanılmaz.[10] Bu sebeple insan, varlık sebebini anlamaya çalışırken gizli ilimleri anlamlandırıp yol göstereceğine, insanları sıkıştıkları manevi buhrandan düze çıkaracağına inandığı önderlere, peygamberlere, kâhin ya da rahiplere, kısaca din adamlarına ihtiyaç duymuştur.[11] Bunlar sayesinde, ruhunu manen doyuracak bir yol arayışını sürdüren insanın, din adamlığına da onay verdiği görülür.

Din adamının anladığı ve ortaya koyduğu uygulamalar yaşayan dinin bizzat kendisini oluşturur. Din ancak din adamlarının penceresinden bakılarak izlenebilmektedir. Bu durumda inanır, aynı duyguları yaşayan bir din adamının belli bir durumda algıladığı anlamı deneyimleyerek, belli bir dinsel deneyime katılma yetisine sahip olmaktadır.[12]

Dinleri yaşanılan çağa taşıyan kimseler her dinde vardır. Aksi halde dinlerin hepsi yeryüzünden silinirdi. Din adamlarının görevlerinden biri de gelenek ve reform arasındaki dengeyi sürekli yeniden kurmaktır. Gerçek şu ki, her din kendi tarihini sürekli yeniden yazmaktadır. Bu yazım esnasında en büyük yetkiyi din adamları taşımış ve taşımaktadır.[13] Din adamlarına dini alanda verilen bu yetki çoğu zaman dinin merkezine din adamının konulmasıyla sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak dinlere baktığımızda, din adamı için genel olarak üç farklı yaklaşımın mevcut olduğu sonucuna varabiliriz. Bunlar, dünyaya sırtlarını dönmüş, hatta dünyadan el etek çekmiş, ruhban olarak isimlendirilen din adamları, bir kuruma bağlı olarak görev îfa etmişlerdir. Tevarüs ya da seçilme yoluyla kutsanarak görev

---

[9] *Théma Larousse*, C. I, Milliyet Gazetecilik a.ş., 1993-94, 509.
[10] Mircea Eliade, *Dinler Tarihi,* (Çev.: Lale Arslan), Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, 46.
[11] Günaltay, *Dinler Tarihi,* 28.
[12] Poupard, *a.g.e.,* 18.
[13] Zitelmann, *a.g.e.,* 9–10.

alan din adamları, herhangi bir kuruma bağlı olmayan aynı zamanda dünyaya sırt dönmemiş, normal inanırlardan sadece, dinle ilgili uzmanlıkları sebebiyle ayrılan din adamlarıdır.

2. 2. DİN ADAMLIĞININ DOĞUŞU

Tarihin insanla başladığı malumdur. Din adamlarının bir ihtiyaç sonucu belirmiş olması ilk insandan itibaren bu olgunun varlığını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü yapılan araştırmalar inanma duygusunun insan için vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır. İlk insanın peygamberliği[14] peygamberin olmadığı "fetret dönemleri" için peygamberin üstlendiği görevlerin bir kısmını yüklenecek kimseleri zorunlu kıldığı düşünülebilir. Yaratıcının ilk insanı peygamber olarak görevlendirmesi de din adamı görevini îfâ edecek kimselerin önemini ve vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunu anlamamız için önem arz etmektedir. Bu durumda ilahi kaynaklı dinlerin din adamı görevini, peygamberlerden örnek aldıklarını söylemek mümkündür.

Toplumların gelişim sürecinin farklılığı, sosyal bir olgu olan din adamlarının gelişiminde de etkili olmuştur. Toplum kurumlarının tamamen gelişmediği bir toplum için egemenliğin bütün şekilleri, kabile başkanının veya kralın karizmatik şahsiyetinde toplanmıştır. Böyle bir durumda kabile başkanı mukaddes gücün sahibi olarak da görülmüştür. Bu inancın doğal bir uzantısı olarak bazı toplumlarda kralların gökten indiği, bazı toplumlarda ise kralın doğuştan kutsiyet sahibi olduğu kabul edilmiştir. Din adamlığının çıkış noktalarından birini de bu inancın oluşturduğu görülür. Kralların seçiminde karşımıza çıkan "Doğuştan gelen kutsiyet" tevarüs yoluyla din adamı seçilmeyi; "Kralın gökten indiği inancı" da kutsanma yoluyla din adamı seçilmeyi hatırlatmaktadır. Topluma ait kurumların gelişmediği kabilelerde var olan dini yönetimle dünyevî hükümetin ayniyeti kralın/kabile başkanının hem dini hem de dünyevi fonksiyonları beraber icra etmesini gerektirmiştir. Bu sebeple kralın/başkanın yaptığı bütün işler mukaddes görülmüştür. Kral, sahip olduğu sıfatlar sebebiyle hem orduların kumandanı hem adaletin dağıtıcısı hem de dini törenlerin yöneticisidir.[15] Bütün insanlık için geçerli olmasa da ilkel insanın dünyayı bütün olarak görme arzusu, din adamı algısını da aynı bütünlük

---

[14] Ali İmran: 3/59; Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, NKM Yay., Konya, 2005, 3.

[15] Günay, *a.g.e.*, 409.

içinde görmesini kaçınılmaz kılmıştır. Başka bir ifadeyle toplumun diğer kurumları gibi din adamı kuru da henüz şekillenmemiştir. Böyle bir toplumda din adamlığı doğal yapı içerisinde sadece, görev olarak var olabilmiştir. Bu görevi de her meziyeti kendinde toplamış olan kabile başkanı üstlenmiştir.

Dinlerin geniş sahalara yayıldığı ve büyük kitleleri bağrında topladığı, yani toplumlara ait kurumların yerleştiği dönemde, ayin ve ibadet usullerinde birliğin sağlanması, dini yapının korunmasını ve dini uygulamaların tek elden yönetimini ihtiyaç haline getirmiştir. Başlangıçta ibadet hizmetlerini gönüllülük esasıyla yerine getiren dinler. Zamanla bu hizmetleri yürütecek bir teşkilâta ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç cemaat içinde din hizmetlerini yürütecek din adamları zümresinin ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Bu din adamlarının zamanla sıkı bir dini hiyerarşiye, rahiplik hak ve imtiyazlarına sahip olduğu düşünülebilir. Hıristiyan kiliselerinin din adamları teşkilâtı bunun tipik örneklerini bize sunmaktadır.[16]

[16] Günay, *a.g.e.*, 268.

3. YAHUDİ DİN ADAMLARI

3. 1. YAHUDİ DİN ADAMLARI İÇİN KULLANILAN İSİMLER

Yahudiliğe baktığımızda bir kuruma bağlı, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, merkezi bir din adamları kurumundan bahsedilemez. Bunun birlikte belli bir kabileye tanrısal bir emirle atfedilen ve tevarüs yoluyla aynı soyu takip eden din adamları soyuyla karşılaşılır. Tevrat'tan takip ettiğimiz kadarıyla, Hz. Musa sonrası dönemde ortaya çıktığı zikredilen, sadece bir kabilenin mezbah ve toplanma çadırında görevlendirmesinden söz edilmektedir.[1] Din adamları için ortaya konan bu tabloyu, Yahudi tarihinin bütünü için söylemek mümkün olmadığından, Yahudi din adamlarını dönemsel gerçekleriyle incelemek daha uygun görülmüştür. Bu sebeple Yahudi din adamlarını tarih içinde öne çıkan dönemlerine göre ele alacağız.

3. 1. 1. KOHEN (KÂHİN)

Kohenlik, Tanrı tarafından mabed işleriyle görevlendirilmiş, babadan oğula geçerek sadece Harun ve oğullarına yüklenebilen mabed görevlerinde yetkili kimselerin genel ismidir.[2] İbranice'de rahip anlamına gelmektedir. Arapça'da ise kâhin terimi "Bilici" anlamında kullanılmıştır. İçine cin girdiği kabul edilen kâhinin geleceği gördüğüne, kaybolmuş eşyaları ve yolun kaybeden develeri bulma gücünü taşıdığına inanılırdı.[3]

Yahudiler bu görevleri taşıyan din adamını kendileri ortaya çıkarmamıştır. Birçok coğrafyada ya da çağda olduğu gibi farklı toplumlardan etkilenerek elde etmiştir.[4] Bu sebeple Yahudi din adamı olgusunu ele alırken, aynı coğrafyayı paylaştıkları Kenanlılarla Yahudilerin birlikte düşünülmesi gerekir. Kenanlılar'ın bu bölgede hâkim kültür olması zorunluluğu pekiştirmektedir. Kenanlılar'da Tanrılarına hizmet için yapılan kült törenlerinde görev yapmak üzere görevlendirilmiş din

---

[1] Mısırdan Çıkış: 29/1-37; 40/1-33.

[2] Hezekiel: 44/1-31; Kohen hakkında geniş bilgi için bkz. Suzan Alalu ve bşk., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, (II. Bas.), (Haz.: Yusuf Altıntaş), Gözlem Gazetecilik Bas. Yay., İstanbul, 2001, 137-142; İlk kahinin" Sadok" olduğuna dair bkz. (Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (IV. Bas.), Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2000, 200.)

[3] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev.: Ali Berktay), C. III, Kabalcı Yay., İst., 2003, 81; Kâhinliğin bir memurluk olduğuna dair bkz. (Örs, *a.g.e.*, 200.)

[4] Mircea Eliade, *Şamanizm*, (Çev.: İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yay., (II. Bas.), Ankara, 2006, 30.

adamları vardır. Bu din adamları, takdimeleri ve kurbanları sunma, arınma ve kohenlikle ilgili dini hizmetleri yapmaktaydı.[5] Sonraki dönemlerde Filistin'e yerleşen Yahudiler, birçok konuda olduğu gibi din adamlarının görevi konusunda da Kenanlılar'dan etkilenmişlerdir.[6] Bu etkiyi kâhinlerin yürüttükleri işlerde görmek mümkündür.

Yahudi din adamlarını temsil eden kâhinler rahipliği tevarüsle ellerinde tutan küçük bir gruptan oluşmuştur. Diğer gruplara göre daha muhafazakâr olan kâhinler, dinde değişime karşı çıkarak, dini mabed merkezli günlük kurban ve yıllık bayram şeklinde anlamışlardır. Kâhinler, yorumunu ellerinde tuttukları Tevrat dışında, herhangi bir yasayı kabul etmeyerek, inanç ve ibadetlerinde bu yazılı yasayı öncelemişlerdir.[7]

Yahudi kâhinlerin seçimi tanrının Tevrat'ta emrettiği şekilde, Hz. Musa eliyle ve mesh yağıyla mesh edilip kutsanarak gerçekleşmiştir. Sadece Harunoğulları'na has bir kural olarak zikredilen mesh yağıyla kutsanma işinin başkasına uygulanması Tanrı tarafından yasaklanmıştır.[8] Kâhinler tanrının uygun gördüğü ölçü ve şekillerde özel elbise giymek zorundadırlar.[9] Bu elbiselerin yapımı Kutsal Kitap'ta ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.[10] Hz. Musa'nın eliyle Harunoğullarının kutsanarak kâhinliğe nasıl atandıkları *Levililer* bölümünde yer almaktadır.[11]

Kâhinlerin Tanrı tarafından seçilmeleri ve Hz. Musa eliyle kutsanarak görev almaları onları maddi olduğu kadar manevi yönden de öne çıkarmıştır. Bu seçilmişlik anlayışının din adamlarını toplumda hedef haline getirdiği, düşmanlarını çoğalttığı görülür. Kâhinlerin, Yahudi toplumunun seçilmişleri olmaları sebebiyle, her gelen yönetimle iyi ilişki içinde olmuşlardır. Bu tutumları onları halktan koparmıştır. Yahudi mezheplerinden Sadukilerin oluşumunda da yine bu kâhinler etkili olmuştur. Kâhinler, M.S. 70'te Romalıların II. Mabedi yıkmasıyla halk üzerindeki yetkilerini kaybetmişlerdir. Zamanla görevlerinin ihtiyaç olmaktan çıkması sebebiyle kâhinlerin

---

[5] Özen, *a.g.e.,* 21.
[6] Dini uygulama ve tanrı algısı konularında da Kenan, Fenike ve Suriye'den etkilendiklerine dair bkz. (Schımmel, *a.g.e.*, 135 v.d.), Özen, *a.g.e.*, 28.
[7] Fuat Aydın, *Yahudilik,* İnsan Yay., İstanbul, 2004, 56–57.
[8] Mısırdan Çıkış: 30/22-33.
[9] Mısırdan Çıkış: 28/ 1-5.
[10] Mısırdan Çıkış: 39/ 1-31.
[11] Levililer: 8/ 1-36; 9: 1-24.

kendileri de ortadan kalkmıştır. Bunların savunduğu inanç esaslarının Karaizm adlı mezheple IX. yüzyılda yeniden canlanmıştır.[12]

Kâhinlerin işleri çok fazla idi. Yüksek rahiplere(Başkâhin) yardım etmenin yanında sunak ateşini ve altın kandili sürekli yanık tutmak, düzenli sabah ve akşam kurbanlarını sunmak, ibadet edenleri kabul etmek ve kurban sunmak üzere hazır bulunmak başlıca görevleriydi. Bu görevlerin dışında, cüzzamla ilgili karar verme, kıskançlık suyuyla sınama, halkın dini eğitimini gerçekleştirme kâhinlere bırakılan diğer görevlerdi. Kâhinler, yaptıkları bu görevler karşılığında Levioğullarına tahsis edilmiş öşür vergisinin onda birinden düzenli bir gelir ve kurban sunularından büyük pay almaktaydılar. Kâhinler için belirlenen bütün kurallar yine Kutsal Kitap'ın *Levililer* bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.[13]

Davut peygamber dönemine gelindiğinde kâhinlerin yirmi dört sınıfa ayrıldığı görülür. Bu sınıfların her biri kendilerine ayrılmış olan işi, bir haftalığına üstlenmiş, görevli olmayanlar da bu işlerde isteklerine bağlı olarak yer almıştır. Babil esareti sonunda bu sınıflardan sadece dördü ayakta kalmıştır. Kalan dört sınıftan yeniden yirmi dört sınıf din adamı oluşturulmuştur. Sonraları Yahudi rahip sayısının artmasına bağlı olarak fakir, bilgisiz ve toplumda hakir görülen kimseler din adamlarına katılmıştır. Bettany, Yahudi din adamları içinde yüksek makamların Harun soyundan gelenlerin ellerinde bulunduğunu ifade ederek, bu kimselerin kendilerini Baal'in, ay ve güneşin, göğün meleklerinin rahipleri olduğunu iddia ettiklerini iletir.[14] Açıktır ki, bu durum Yahudi din adamlarının, kurum olarak olmasa da, kendi içinde bir hiyerarşi oluşturduklarını göstermektedir.

Tapınakta üst düzey din adamı mevkilerini Harunoğulları elinde bulundurmaktadır. Bunların yanında tapınağın bakımı, temizliği vb. hizmetleri yürüten din adamı Levililer de vardır. Levili rahiplerin tarihi İsrailliler'in altın buzağıya taptıkları döneme kadar götürülmektedir. Altın buzağıya olayından sonra İsrailoğulları'nın bir kısmı Hz. Musa ile Hz. Harun etrafında toplanmışlardı. Bu dönemde Levioğulları, kendilerini Tabernakili ve Yehova'ya saf ibadeti savunmaya adamış kimselerdir.[15] Böylece Levioğulları, tapınağa adanan ilk doğanların yerine

---

[12] Aydın, *a.g.e.*, 54 v.d.
[13] Levililer: 7/28-38; 21/ 1-24; Bettany, *a.g.e.*, 640.
[14] Bettany, *a.g.e.*, 640.
[15] Hz. Musa'nın rahip görevlerini ve ibadet yerlerini tanzim etmesi, kurallarını ilan etmesi sebebiyle bu kurumların Hz. Musa'nın icadı olduğu sonucuna ulaşılabileceğini ifade eder. (Bettany, *a.g.e.*, 614.)

rahip olarak kabul edilmişlerdir. Görüldüğü gibi, Levioğulları tapınak görevlisi haline gelmiştir. Burada Yahudi din adamları adına önemli bir değişiklik ortaya çıkmaktadır. Çünkü Levioğullarından önce tapınak hizmetleri gönüllü, tapınağa adanmış[16] kimseler yerine getirmekteydiler. Fakat Levioğulları'yla resmi mabed görevi başlamıştır.

Diğer kabilelerden nafaka ve maişet temin etmenin yanında çok sayıda ayrıcalık da elde etmişlerdir. İsrailoğulları'nın çölde dolaştığı dönemlerde Tabernakil hazinelerinin tümünü ve bütün kurban takımlarını Levililer taşımıştır. İsrailoğulları Filistin'e yerleştiğinde ise Levioğullarının nüfuzu daha da artmıştır. Farklı şehirlere dağıldıkları ve savaş ganimetlerinden pay aldıkları zikredilir. Hz. Davut ve Hz. Süleyman döneminde Levililer'in ilahi yazarı ve musikacı olarak Yeruşalim'deki ayinlerde önemli mevki edindikleri görülür. Daha sonraları bu kimseler yazıcı, memur, hâkim ve öğretmen olarak bu ayrıcalıklarını devam ettirmişlerdir. Sürgün sonrası sayıları azalmıştır. Sanhedrin'de çoğunluğa sahip olsalar da tapınağın daha önemsiz görevlileri olarak hayat sürmüşlerdir. Mabedin ortadan kalkmasından sonra ise tutsak edilerek dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır.[17]

Bir zümre olarak Yahudi rahipliğinin genelde Hz. Harun'un soyundan tevarüsle devam ettiğini belirtmiştik. Aslında Yeroboam dönemine kadar sadece Harunoğulları'nın din adamı olarak atandığı, sonraları ise bu makamın kalıtsal hale gelerek aynı soyu takip ettiği sanılmaktadır. Yeroboam'ın İsrail krallığını kurarken yeni bir rahiplik tesis ettiği görülür.

Yahudi kâhinlere tapınakta görev yaparken bazı kurallara uymak zorunluluğu getirilmiştir. Tapınağa her zaman yalın ayak girmek, rahiplik görevi yaparken üzerine keten elbise giymek, başına fes geçirmek bu kurallardan bazılarıdır. Hz. Harun'un soyundan olmasına rağmen, bedeni kusuru bulunan hiç kimse tapınak rahibi olamazdı. Rahiplerin başlarını tıraş etmeleri, riyazet yahut cinsel taşkınlık yapmaları yasaklanmıştır. Ayrıca Yahudi rahipler her açıdan temiz ve temiz olmayanı, kutsalı ve dünyevi olanı bilecek şekilde eğitilmişlerdir.[18]

---

[16] Kur'an'da anlatıldığı üzere Hz. Meryem'de daha doğmadan tapınağa adanmıştı. Buradan anlıyoruz ki, Levililer'den önce tapınak hizmetlerinde kadınlarda görev almıştır.
[17] Bettany, *a.g.e.*, 640-641.
[18] Bettany, *a.g.e.*, 639.

3. 1. 2. BAŞKÂHİN

Başkâhin diğer kâhinler arasından özel olarak kutsanıp çıkarılan, bazı törenlerde diğerlerinden öne çıkan bir din adamıdır. Çünkü Başkâhin diğer kâhinlerin ulaşamayacağı bir kutsiyetle donatılmış olarak Tanrının ikamet ettiğine inanılan kutsal bölmeye girebilen tek insan hüviyetini taşımaktadır. Bununla alakalı Kutsal Kitap'ta "Öbür kâhinler arasından başına mesh yağı dökülen ve özel giysiler giymek üzere atanan Başkâhin, saçlarını dağıtmayacak, giysilerini yırtmayacak, hiçbir ölüye yaklaşmayacak, ölen annesi babası da olsa kendini kirletmeyecek, tapınak hizmetlerinden ayrılmayacak, Tanrısının tapınağını kirletmeyecek, çünkü Tanrının buyurduğu mesh yağıyla Tanrısına adanmıştır."[19] Görüldüğü gibi başkâhin diğer kâhinlerin arasından seçilen bir kimsedir. Farklı tarafı diğer kâhinlere göre daha çok kutsiyet taşımasıdır. Görüldüğü gibi başkâhin her halinde Tanrıya adanmış kimsedir. Tanrı, başkâhini kendi hizmeti için özel olarak seçmiştir.

Başkâhinin girmesi açık olan *Devir* birçok yönden sosyal ve dini hayatın merkezine yer alır. Tanrının ikamet yeri olarak kabul edilen bu mekan aşırı kutsal olarak telakki edildiğinden, buraya herkesin girmesi manevi bir çemberle bertaraf edilmiştir. Bu mekân ancak özel izinli ve çok daha kutsal, özel temizlik ritüellerine riayet eden kimselerin girebileceği yer olarak düşünülmüştür.[20] Bu mekana girerken özel kurallara riayet tanrısal bir buyruk olarak da tahsis edilmiştir. Bu emirleri ilk olarak uygulaması istenilen kimse de Eski Ahit'e göre Hz. Harun'dur. Rab Harun'un kutsal yere girip çıkmasından rahatsız olarak Hz. Musa aracılığıyla onu uyarır. Bu mekâna ancak günah sunusu olarak bir boğa, yakmalık sunu olarak da bir koç sunduktan sonra girebileceğini belirtir. Bu sunuların dışında: "kutsal keten mintan, keten don giyecek, keten kuşak bağlayacak, keten sarık saracak, bunlar kutsal giysilerdir. Bunları giymeden önce yıkanacak." şeklinde uygulamalar da emredilmiştir. Tanrısal emre göre bu uygulamaları yapmayan kimse ölecektir.[21]

Yahudi mabetlerinde kutsal mekâna girme yetkisi sadece başkâhinde olduğunu belirtmiştir. Bu göreviyle başkâhin, diğer din adamlarından kutsiyet yönüyle üstünlük kazanmıştır. Başkâhin, *Devir*'e yılda bir kez büyük kefaret gününde girme iznine sahiptir. Başkâhinin görevi özel koşullara göre değişiklik de

[19] Levililer 21/ 10-12; Bettany, *a.g.e.*, 639.
[20] *Thema Larousse*, C. I, Milliyet Gazetecik a.ş., 1993-1994, 482; Özen, *a.g.e.*, 32-33.
[21] Levililer: 16/1-5.

arz edebilmektedir. Bu görevleri insanlarda hürmet hissi uyandırdığı müddetçe tanrı iradesinin yorumcusudur. Bu sebeple de önemli meselelerde kutsal kurayı çekme yetkisine sahiptir. Sonraki dönemlerde rahiplik daha biçimsel ve tutucu hale gelmiştir. Başkâhine verilen görevler ise de büyük oranda nebilerin eline geçmiştir. Başkâhinin görevlerinin paylaşılamaması, rahip ve nebi sınıfları arasında çatışmaları beraberinde getirmiştir. Babil esaretinden sonra yüksek rahiplik yine ön plana çıkmıştır. Makkabiler ailesiyle canlanan rahiplik kurumu, sonraları hak etmeyenlerin bu göreve gelmesiyle, değerini kaybederek gözden düşmüştür.[22]

Baş kâhinler, Babil sürgünü dönüşünde toplumda sahip oldukları soy sebebiyle üstün bir konuma yükseldiler. Yahudi toplumunun hem dini hem de siyasi liderliğini üzerlerine almışlardır.[23] Sonuç olarak denilebilir ki, başkâhinlik tapınağın ilk kurulmalarında olmayan bir sınıftır. Başlarda mabed görevlileri aileleri tarafından mabede adanan ilk çocuklardır. Daha sonraları Levililer resmi mabed görevlisi olarak atanmıştır. Levililer sonraları değer yitirerek Tanrı tarafından tapınağın önemli hizmetlerinden çıkarılmıştır. Levioğulları önem yitirip, mabed hizmetlisi olmasıyla, Harunoğulları soyundan gelen kâhinler öne çıkmıştır. Başkâhin de bu kâhinler içinden seçilen ve mabed görevinden çok Tanrıya yakınlığıyla değer gören kâhindir.

3. 1. 3. RABBİ (HAHAM)

İbranice bir kelime olan rabbi, “Üstat”,“Üstadım”, “Efendim” gibi anlamlara gelir.[24] Rabbi olan kimseler kanunlar konusunda söz sahibidir. Yani hukukçu, dini hükümleri yorumlama yetki ve yeterliliğine sahip kimselerdir. Bu unvan Yahudi din bilginlerine verilmiştir. Sonraları rabbi ibaresinin Yahudi liderlerin hemen hepsinin isminin başına lakap olarak eklenen bir terim olduğu görülür. Tapınağın M.S. 70 yılında Romalılar tarafından yıkılmasıyla bu unvan Yahudi hukukunda otorite sahibi kişiler için kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde rabbiler birer rahip değil dini konularda eğitim veren öğretmendir.[25] Bu lakabı taşıyan kimseler Yahudi inancında önemli yer etmiştir. Bu sebeple bir dönem ve bir Yahudi mezhebi bu kimselerin adıyla anılmıştır. Hz. İsa,

---

[22] Bettany, *a.g.e.*, 639.
[23] Ali Osman Kurt, “İkinci Mabed Dönemi Yahudiliğine Genel Bir Bakış”, *CÜİFD*, X/2, 2006, 455.
[24] Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Ankara, 1998, 316.
[25] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü,* 316.

Yeni Ahit'in ifadesine göre, kendi döneminde Yahudi din adamlarına "Rabbi" denilmesine karşı çıkmıştır.[26]

Rabbinizm, rabbiler tarafından hazırlanan dini kuralların tamamını ifade eden bir oluşumdur. Mabed merkezli dinin Roma'nın müdahalesiyle ortadan kalkması rabbi merkezli bir dini beraberinde getirmiştir. Ortaçağda kutsal yazıları günün şartlarına uyarlamak rabbilerin işi olarak görülmüştür. Bunun tefsir çalışmaları sonucu ortaya çıkan öğretilere Rabbinizm ismi verilmiştir.[27] Rabbinizm diye bildiğimiz öğretiler, yazılı Tevrat'tan ziyade Yahudi rabbilerin düşünce mahsulüdür. İlk dönem gelenekçi Yahudi mezheplerinden Ferisiliğin devamı sayılan Rabbani Yahudilik M.S. 5. yüzyılda Talmud çalışmalarının tamamlanmasından sonra ortaya çıkmıştır. Fakat kökenleri itibariyle önceki rabbilerin söz ve uygulamalarını bünyesinde barındırmaktadır.[28]

M.S. 70 yılında Kudüs mabedinin yıkılması mabed görevlerindeki din adamı görevlerinde de önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Merkezi mabed hizmetleri yerine, sinagog hizmetleri Yahudi din adamları için yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bir din adamı grubu olan rabbiler yetkin insanlar olarak bu alanda yerini almıştır. Rabbiler hukuk ve dini alanda uzmandırlar. Bunun yanında cumartesi ibadetini yönetmek, vaaz etmek, gençleri eğitmek, evlilikleri kutsamak, cenaze törenlerini yönetmek gibi işleri de yerine getirmişlerdir.[29] Özellikle evlilik konusunda geniş yetkilere sahip olup, dini bir hüküm olan evlenmenin gerçekleşip gerçekleşmemesi bunların eline verilmiştir.

Hahamlar dini alanda ruhban sayılmazlar. Bunlar cemaat içinde şeriatı iyi bilen ve uygulanmasına nezaret eden müftü niteliğindedir. Sonraları gelenekçi cemaatlerde de bir çeşit rahip ve vaiz durumuna geldiler. Bir çok geleneğe bağlı cemaatte nikah, nikah düzenleyici denen özel memurlar tarafından kıyılmasına rağmen, hahamın buradaki işi çiftin Yahudi şeriatına uygun olarak nikahlanıp nikahlanmadığını kontrol etmektir. Bundan başka, nikah tanıklarının tanıklıkları geçerli kişiler olduğunu onaylaması ve nikahın deftere kaydının da düzgün olup olmadığını kontrolü gerekir. Haham evlilik vesileyle bir konuşma yapar ve yeni

---

[26] Matta: 23/7-8.
[27] Gündüz, *a.g.e.*,316.
[28] Küçük-Tümer, *Dinler Tarihi*, 238.
[29] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 630.

evlileri de “takdis” eder.[30] Bu özellikler rabbilerin toplumda dini işleri yönetmekle görevli kimseler olduğunu ortaya koymaktadır.

Hahamlar sinagoglarda yönetici olarak da görev yaparlar. Sinagog yönetiminde bir başhaham’ın başkanlığında oluşmuş haham heyeti söz sahibidir. Hahamların sinagogta ki görevi yöneticilikle sınırlı değildir. Hahamlar, şeriata karşı geldiğine ve günahlarından arınmadığına inandıkları herhangi birini aforoz edebilir ya da sinagogun dışına sürebilirler.[31] Sonuç olarak denebilir ki hahamlar Yahudi inanırlara yardımcı olmak üzere ortaya çıkmış, hukuk ve din alanında uzman kimselerdir. İnsanların dini ihtiyaçlarına cevap vermek üzere çalışmaktadırlar.

3. 1. 4. NEBİ

Yahudilik’te nebiler, hâkimlerden sonra onların geleneğini devam ettiren bir gruptur. İlham alıp insanları ve yöneticileri doğruya sevk etmeye çalışmışlardır. Takdîmelerin ve dini hayatın şekilcilikten öteye geçmediği bir dönemde öne çıkmış, yetkilileri uyararak asla döndürmek üzere telkinlerde bulunmuşlardır.

Kutsal Kitap nebiyi tanrıyla münasebeti olan kişileri ifade etmek için kullanmaktadır. Tanrının insanlara yönelik iradesini onlara ulaştırmak, onları gelecekte olabilecek şeyler hakkında uyarmak, felaketleri insanlara iletmek, gerektiğinde gelecekten haber vermek, olumsuz uygulamaları ve özellikleri yermek, kendisine danışıldığında insanları aydınlatmak gibi görevlerle donatılmış kimselerdir. Kutsal Kitap’ta peygamberler: Nevi, Hozeh, Roeh gibi farklı isimlerle ifade edilmişlerdir. Hozeh, gelecekten haber verme özelliğini, Roeh ise, Tanrıyı görme özelliğini ifade eder. Görüldüğü gibi, nebilerin gelecekten haber verdiğine, tanrıyı gördüğüne inanılmaktadır.

Nebi ismi “*çağıran*” ya da “*çağrılan*” anlamında ilk olarak Hz. İbrahim için kullanılmıştır. Yahudilerde peygamberlik erkeklere has bir özellik değildir. Bu sebeple Tevrat, kadın peygamberleri ifade ederken Nabia/Nevia kavramlarını kullanır. Yahudiler’de Peygamberler normal insanlar gibi günah işleyen günaha yönlendirebilen kişiler olarak tarif edilmiştir.[32] Woodhead, çoğunlukla erkek, nadiren de bir kadını tanrının kutsayıp yüceltebileceğine dair inancın Yahudiler’de yaygın bir

[30] Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, (IV. Bas.), Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2000, 314-315.
[31] Bettany, *a.g.e.*, 623.
[32] Aydın, *Yahudilik*, 86 v.d.

inanç olduğunu belirtir. Woodhead Yahudi kutsal metinlerinin Yahudiler'e Tanrı tarafından seçilip gönderilen kimselerle dolu olduğunu belirtir. Tanrı tarafından seçilip yüceltilen kimselerin en önemlileri olarak da Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Antik İsrail'in erdemli yöneticisi kral Hz. Davut'un merkezi rol oynadığını dile getirir.[33] Sonuç olarak denilebilir ki, Yahudiler'de ilk nebi sıfatını kullanan Hz. İbrahim'dir. Yahudiler için nebilik Hz. İbrahim'le sınırlı kalmamıştır. Farklı cinsiyet ve şekillerde bir çok nebiden bahseden ayetler mevcuttur.

Nebinin kökenini ortaya koyarken Eliade, bugün nebi, denilen kimselere eskiden kâhin denildiğini belirtmektedir. Göçebelik döneminin kâhinlik kurumu, İsrailoğulları'nın fetihten sonra Filistin'de karşılaştıkları nebi'im'lerin etkisiyle dönüştürüldüğünü belirtir. M.Ö. 1000'e doğru Yahveci kâhinler ve nebi'imin hala bir arada bulunmasını da bu etkileşime örnek olarak sunar. Bu iki kurumun giderek kaynaştığı ve sonuç olarak klasik Eski Ahit peygamberliği haline büründüğü iddia edilir. Tıpkı Nebi'im gibi kâhinlerde tapınak ve tapımla birleştirilmiştir ve nebi'imlerle kâhinler benzer esrime deneyimlerine sahiptirler.[34] Kâhinler ve gezgin görü sahiplerinin dışında iki nebi grubu vardır. Birinci grup tapım peygamberlerinden oluşur: Bunlar tapınakların yakınında yaşar ve rahiplerle birlikte ritüellere katılırlardı. Bunlar krallık tapımlarıyla ilgilenen krallık peygamberleridir. Birçok kez krala beklediği zaferi kazanacağını bildirmişlerdir. Oldukça kalabalık olan bu profesyonel peygamber kategorisi, Eski Ahit'tin sahte peygamber kabul ettiklerini de kapsamaktadır. Bu peygamberliğin işlevi Babil sürgünü dönüşünde ortadan kalkmıştır.[35] Amos'tan ikinci İşaya'ya kadar kutsal metinlerde yer alan büyük peygamberlerden oluşan ikinci grup ise, İsrail'in dinsel tarihinde daha önemli bir yere sahiptir. Bunlar çağrılarını bir mesleğin üyeleri olarak değil seçilmiş kişiler olma iddiasıyla duyurmuşladır. Kabileleri, tapınakları veya kralları temsil etmeyip tanrının habercisi olduklarını dile getirmişlerdir. Bu kimselerin seçilişinin Yahve'nin çağrısına bağlı olduğu görülür.[36]

Sonuç olarak, Yahudiler'de cinsiyet gözetilmeyen, kahinlerden çok farklı olmayan bir nebi anlayışı mevcuttur. Nebileri temelde iki grupta toplamak

---

[33] Linda Woodhead, *Hıristiyanlık,* (Çev.: Sevda Çalışkan), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006, 27.
[34] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 419.
[35] Kurt, *a.g.m.*, 455.
[36] Eliade, *a.g.e.*, 420-421.

mümkündür. Bunlar krallık peygamberleri ve Tanrı Yahve tarafından seçilen peygamberlerdir. Krallık peygamberleri daha çok krallığın isteklerine göre gaipten haber verirken, Yahve tarafından seçildiğine inanılan peygamberler insanların ahlakı ve kurtuluşuyla meşgul olmuşlardır.

3. 1. 5. YAZICILAR

Yazıcılar daima mabed yönetimine bağlı olarak çalışmaktadır. Yazıcıların asıl görevi rahiplerin gelirlerini kaydetmek, mukaveleleri arşivlemek, bayram günlerinin ayinlerini saptamak, her tür yazılı materyali toplamak ve yıllık kronikleri tutmaktır. Yani yazıcılar sadece mabed içi işlerde kullanılmak üzere oluşturulmuştu. Ezra'nın kaybolan Tevrat'ı halka sunması, dini mabede hapis olmaktan kurtarmıştır. Halk bu önemli işin farkında olarak Ezra'ya ayrı bir teveccühte bulunmuştur.[37] Ezra ile birlikte yazıcılarda bu olaydan dolayı itibar sahibi olmuştur.

Sürgün sonrası Yahudi hayatında Tevrat'ı oluşturarak etkin rol oynayan din adamı grubu yazıcılardır. Ezra ile daha da önem kazanan yazıcılar, mabedin yıkılmasıyla gelişen Tevrat merkezli din anlayışında belirleyici rol üstlenmişlerdir.[38] Tanrıyla, kaybolan akdi yazıp tekrar halka sunan Ezra, nasıl öne çıkmış ve günümüz Yahudiliğinin merkezinde kurucu olarak yer almışsa, bu görevi îfâ eden yazıcılar da bu başarının priminden faydalanmışlardır.

Yazıcılar, toplumun önderi sayılan elit bir grup oluşturacak kadar Yahudilerden değer görmüştür. Bunun sonucu olarak Ferisilik mezhebi ortaya çıkmıştır. Yahudilerin çoğunun desteğini alan Ferisilik mezhebi, din adamları grubundan olmamaları sebebiyle laiktirler. Bunların liderleri bilgeler ya da yazıcılar olarak bilinip, saygı görmüştür. Ferisiler kutsal metinlerin yorumuyla ilgilenerek kendilerini sözlü geleneğin araştırılmasına adamışlardır. Kendilerini Hz. Musa'nın halefleri halkın ahlaki liderleri olarak görürler. Başhahamın ve onun görevlerinin her şeyden önce törenlerle ilgili olduğunu, onların hikmet ve ahlaki öğretinin kaynağı olmadıklarını kabul etmektedirler.

Mabedin yıkılışından sonra halkı yönlendirecek tek manevi kuvvet olarak kalan ferisiler, kendilerine sinagogları merkez edinmişlerdir. Yahudilik adına tek temsilci olarak kalmaları IX. yüzyılda bozulmuş ve Karailik mezhebi ortaya

---

[37] Zitelmann, *a.g.e.*, 103.
[38] Kurt, *a.g.m.*, 448; Aydın, *Yahudilik*, 53, 57.

çıkmıştır. Yazılı Tevrat yanında sözlü geleneği de kaynak olarak kabul eden Ferisiler, M.S. 70'ten sonra isim olarak görünmeseler de onların ortaya koyduğu anlayış rabbiler tarafından geliştirilerek "Rabbinizm" adıyla uzun yıllar kendini muhafaza etmiştir.[39]

3. 2. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE YAHUDİ DİN ADAMLARI

Yahudiliğe bakıldığında belli başlı dönemlerde farklı etkinliklerin öne çıktığını fark ederiz. Bu durum Yahudiliği ele alırken bu dönemlerin özelliklerini göz önünde bulundurmayı zorunlu kılar. Yahudilerin tarihi dönemleri olarak ele alınabilecek bu dönemler Yahudilerin hayatını ve inançlarını anlamamızda da fayda sağlamaktadır. Bu sebeple din adamlarını ele alırken bizde bu tarihi süreci ve ayrımı göz önünde tutmaya çalışacağız.

3. 2. 1. ATALAR DÖNEMİNDE YAHUDİ DİN ADAMLARI

Yahudilik ele alınırken kullanılabilecek temel kaynaklardan biri de Eski Ahit'tir. Çalışmamız söz konusu olduğunda Eski Ahit bize önemli bilgiler sunmaktadır. Yahudilik Tevrat etrafında şekillenmiş bir dinse, evet öyledir, din adamlarını en iyi anlayabileceğimiz kaynaklardan biri de şüphesiz bu kutsal yazılar olacaktır. Eski Ahit'te din adamları hakkında müstakil olarak *Levililer* bölümü yer almaktadır.[40] *Levililer* bölümü bizlere tapınakta yapılacak ayin, merasim ve bunların nasıl yapılacağı kimler tarafından yapılacağı, helal ve haram yiyecekler, günah kefaretleri, Eski İsrail'de tapınma düzenleri, bunu yönetmekle Tanrı tarafından görevlendirilen Levi oymağından gelen kâhinlerle ilgili kuralları sunmaktadır.[41]

Yahudiler'in tarih sahnesine çıktığı ilk dönem atalar dönemidir. İsrailoğulları üç büyük ata olarak Hz. İbrahim, oğlu Hz. İshak ve torunu Hz. Yakup'u kabul etmektedirler. Peygamberler dönemi olarak da adlandırılan bu dönemin M.Ö. 1900'ler de başladığı kabul edilir.[42] Yahudi inancında kalıcı izler bırakan dönemlerden ilki atalar dönemidir. Bu dönem ibadetlerinde bireysel uygulamalar ön

---

[39] Aydın, *Yahudilik,* 58.
[40] *Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul, 2007, 122.
[41] Aydın, *Yahudilik*, 98–99; *Kutsal Kitap*, 122.
[42] Özen, *a.g.e.,* 42.

planda olup, göçebe hayat tarzını yansıtmaktadır. Toplumun kurumları henüz yerleşmediğinden cemaat ibadetlerinin olmadığı uygulamalar yaygındır.

Atalar dönemi Yahudi toplumunda, yaygın olan uygulama aile reisinin bütün dini törenleri kendi başına yerine getirme geleneğidir. Bunu Hz. İbrahim'in uygulamalarında da görmemiz mümkündür. Tevrat'ın *Yaratılış* bölümünde anlatılan Hz. İshak'ı kurban sahnesinde Hz. İbrahim oğlunu kendisi kurban sunar, olayı Tevrat'tan takip edelim "(Hz. İbrahim) Yakmalık sunu için yardığı odunları oğlu İshak'a yükledi. Ateşi ve bıçağı kendisi aldı. Birlikte giderlerken İshak İbrahim'e "baba" dedi. İbrahim "Evet oğlum." diye yanıtladı. İshak, "Ateşle odun burada ama yakmalık sunu kuzusu nerede?" diye sordu. İbrahim "Oğlum yakmalık sunu için kuzuyu Tanrı kendisi sağlayacak." dedi. İkisi birlikte yürümeye devam ettiler. Tanrının kendisine belirttiği yere varınca İbrahim bir sunak yaptı. Üzerine odun dizdi. Oğlu İshak'ı bağlayıp sunaktaki odunların üzerine yatırdı. Onu boğazlamak için uzanıp bıçağı aldı. … İbrahim çevresine bakınca boynuzları, sık çalılara takılmış bir koç gördü. Gidip koçu getirdi. Oğlunun yerine onu yakmalık sunu olarak sundu."[43] Örneklerine Tevrat'ın başka bölümlerinde de rastladığımız, takdîmeleri kendi sunma, Tanrıyla yalnız başına muhatap olma uygulamaları atalar dönemi ibadetinin bireyselliğini gösterir. Bu uygulamaların zamanla zayıflamasıyla, aile reisi yerine İsrail'in ilk aile rahibi olarak en büyük erkek evlat öne çıkmıştır.

Atalar dönemi Yahudi ibadetleri henüz basittir. Bunda göçebe bir kavim olmalarının önemli bir rolü vardır. Bu dönemde göçebe kavmin hayat tarzı gereği olarak kabilenin veya klanın reisi genellikle tanrıyı gördüğü, aydınlandığı, ilişkiye girdiği meşhur bir yerde kurbanlar takdim etmiştir. Bunu yaparken de aracı, yetkili aramamış, gündelik hayatın bir parçası, sıradan bir olay olarak görülmüştür.[44] Hz. Yakub'un da yukarıda zikredilenlere uygun davrandığı Eski Ahit'te anlatılmaktadır.

Atalar kurbanlarını bizzat kendileri kesmişlerdir. Onların takdim ettiği kurbanlar görünüşte oldukça basittir. Bu takdimeler daha çok şahsi ibadetlere vasıta olması düşüncesiyle İlaha sunulan ferdi saygının ifadesidir ve bu dönemde kurban ibadetin en yaygın şeklidir. Atalar çağında ibadet basit ve ferdi bir karaktere sahip olup bilinen en yaygın örnek kurban ve duadır. Bu dönemde ibadet tanrıya saygıyı ve onunla iyi münasebeti gösteren ayinlerdir. Yine bu dönemde ibadetle hayatın bir

---

[43] *Yaratılış*: 22/6-13.
[44] Özen, *a.g.e.,* 36.

parçası yaşantının bizzat kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplu ibadetten söz edilemez. Çünkü içinde bulundukları şartlar buna imkân vermez.[45]

Sonuç olarak atalar döneminde resmi kâhinlik ve tapınak yoktur. Kurban gibi genel ibadetler aile reisi ya da en büyük erkek evlat tarafından gerçekleştirilmektedir. Göçebe olan atalar ziyaret ettikleri kutsal mekanlarda kurbanlarını kendileri sunmuşlardır.[46]

3. 2. 2. Hz. MUSA ŞERİATI VE YAHUDİ DİN ADAMLARI

Hz. Musa'nın Yahudi dini üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu, genel kabul gören bir görüştür. Yahudiliğe Musevilik yakıştırmasının yapılması bu anlamda önemlidir. Hz. Musa, din adamları konusunda da Yahudiler'in hayatında önemli reformlara imza atmıştır. Bu uygulamaların bir kısmı Kutsal Kitap'ta açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Hz. Musa ile birlikte aile reisi ve büyük erkek evladın dini törenleri kendi başına yerine getirme geleneğinin önemini kaybettiği görülür. Artık ayinlerin îfâsı İsrail'in ilk aile rahiplerini oluşturan en büyük erkek evlat yerine, tanrı tarafından seçilerek kutsanmış kabileye has kılınmıştır. Ayinlerin belli grubun tekeline geçmesi toplum hayatında önemli bir değişimin olduğunu göstermektedir. Bu gelişmenin Musa peygamber döneminde gerçekleştiği dile getirilmektedir.[47]

Hz. Musa, Yahudi toplumunun bir önderi olarak onların her işiyle ilgilenmiştir. Yahudi halkı arasında çıkan her türlü problemin çözümünde önder olarak kabul görmüştür. Hz. Musa'da halkına tanrı buyruklarını ileterek, sorunlarının çözümünde hüküm verici olarak yer almıştır. Bu durumu kayınbabası Yitro'ya anlatımından anlaşılmaktadır.[48] Hz. Musa yaptığı uygulamalarıyla sonraki dönemlerde din adamlarının üstlenecekleri bir çok görevi ortaya koymuştur.

Hz. Musa, başkâhin olan kayınbabasının öğütlerini dinleyerek, kendinde toplanan bazı yetkileri seçtiği becerikli kimselere devretmiştir.[49] Burada kısmen devrettiği bir görev de yargıçlıktır. Hz. Musa'nın çevresindekilere devrettiği

---

[45] Özen, *a.g.e.*, 48-49.
[46] Özen, *a.g.e.*, 136.
[47] Bettany, *a.g.e.*, 637.
[48] *Mısırdan Çıkış*: 18/14-15.
[49] *Mısırdan Çıkış*: 18/17-27.

yargıçlık görevi, çok sonraları din adamlarının baskı, sindirme aracı olarak kullanacakları haham mahkemelerinde karşımıza çıkmaktadır.[50]

Peygamberli dinlerde peygamberin ma'bedlerde yapılan ibadetlerle de yakından ilişkisi olduğunu görülür. Yahudiler'in dini liderlerinden ve en büyük peygamberlerinden olan Hz. Musa, çölde bulundukları sürece, istisnaları olmakla birlikte cemaat çadırındaki ibadet ve ayinleri bizzat kendisi yönetmiştir. Son ilahi din olan İslam'ın peygamberi Hz. Muhammed de, bazı özel durumlar dışında, ömrünün sonuna kadar imamet görevini bizzat kendisi yürütmüştür.[51] Bu durumda peygamberli dinlerde peygamberlerin din adamlığının oluşumuna örnek oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir.

Hz. Musa Sina vahyinden sonra, Yahudiler'in Yahve ile antlaşması şerefine sunak oluşturup halkın yakmalık ve esenlik sunuları sunmalarına, kurbanlar kesmelerine önderlik ettiği, bir kâhin gibi sunağın üzerine kan döktüğünü, halkı kutsamak için üzerine kan serptiğini Eski Ahit'ten takip etmekteyiz.[52] Burada Hz. Harunoğulları henüz tanrı tarafından atanmamıştır. Hz. Musa bir kâhin gibi sunak görevini îfâ etmektedir. Fakat bunu bir kâhin uygulamasından çok antlaşmanın koşulu olarak kan dökmek olarak görmek yerinde olacaktır. Çünkü Hz. Musa halkına kurban kanını serperken "rabbin sizinle yaptığı antlaşmanın kanı budur." diye hitap etmiştir. Rab Hz. İbrahim'le yaptığı antlaşmada da "sünneti" antlaşmanın koşulu olarak sunmuştu.[53] Görüldüğü gibi resmi tapınak görevinden önce de kahinlerin görevi Hz. Musa tarafından ortaya konulmakta, herkes aracı olarak din adamını beklemeden ibadetini yapmaktadır.

Hz. Musa'nın burada yaptığı sunak oluşturma işi atalar döneminde uygulana gelen bir gelenektir. Hz. Musa sonrası dönemde Rabbin görüldüğü yerde sunak yapma olayı kalkarak, yerine buluşma çadırı ya da Rabbe hazır ikamet yeri oluşturma geçmiştir. Hz. Musa'nın halkı kutsaması yine atalar döneminde karşımıza çıkan uygulamalardan biridir. Hz. İbrahim yeğeni Lut'u kurtardıktan sonra yüce Tanrının kâhini olan Şalem kralı Melkisedek, ekmek ve şarap getirip "yeri göğü yaratan yüce

[50] Israel Shahak, *Yahudi Tarihi ve Yahudi Dini,* (III. Bas.), (Çev.: Ahmet Emin Dağ), Anka Yay., İstanbul, 2004, 40.
[51] Güç, *Dinlerde Ma'bed Ve İbadet,* 283.
[52] *Mısırdan Çıkış*: 24/3–8.
[53] *Yaratılış*: 17/10–11.

tanrı Avram'ı kutsasın."[54] diyerek Hz. İbrahim'i kutsamıştır. Kutsal Kitap'ın bu hitabı eski geleneklerin Yahudi dini yaşantısına etkilerini görmemiz açısından da önem arz etmektedir.

Hz. Musa döneminde de her Yahudi bir din adamı gibi sunusunu kendisi sunabilmektedir. Buluşma çadırının ortaya çıkmasıyla birlikte kurbanları sunma görevi Levi kabilesi ve Harunoğullarından olan kâhinlere verilmiştir. Bu durum Hz. Musa'nın Sina vahyi sonrası ortaya koyduğu bir uygulama olarak görülür. Böylece kutsallık verilen kabilenin Hz. Musa şeriatıyla onaylandığı izlenimi ortaya konulmaktadır.[55] Burada Hz. Musa'ya kayınbabasının yaptığı tavsiye de göz ardı edilmemelidir. Hz. Musa işleri yetenekli, anlaşabileceği, güvenebileceği yakınlarına vermiş olabilir. Levi oğullarının tapınak görevlerinin bu şekilde başladığını daha önce açıklamıştır. Sonraları bu anlayış kalıtsal hale gelerek Levioğullarının kutsiyetine temel oluşturmuştur.

Yahudi din adamının ve din adamları kabilesinin ortaya çıkışının ilk örnekleri Hz. Musa döneminde atılmıştır. Kutsal Kitap'ın deyişine paralel olarak bir izah getiren Bettany, Hz. Harun'un bir buzağı heykelini Yehova'ya tapınmanın aracı haline getirmesini örnek göstererek, Hz. Harun'un İsrail'in ilk "yüksek rahibi" olduğu fikrine ulaşmıştır.[56] Kutsal Kitap'la Bettany'nin görüşünü birlikte düşündüğümüzde Yahudilik'te din adamlığının soy takip eden bir uygulama olduğu anlaşılır.

Hz. Musa'nın Sina vahyini almaya gittiğinde Yahudi toplumu buzağı heykellerine tapınarak sapmıştır. Burada Yahudiler'den bir kısmı Hz. Musa ve Hz. Harun'un yanında kaldılar. Hz. Musa yanında kalan Levililer'i Kohen olarak takdîmelere başkanlıkla ve ahit sandığının muhafazasını sağlamakla görevlendirmiştir.[57] Böylece Yahudiler'de resmi din adamlarının temelleri atılmıştır. Bu durum tapınağın kurularak, ahit sandığı ve Tevrat tabletlerinin Tanrıdan alınmasıyla hükme bağlanmış bir uygulamadır. Tevrat'tan anlaşıldığı üzere, Harun ve oğullarından başkasının kurban sunması Tanrının hoşuna gitmemiştir. Çünkü buluşma çadırı ve sunak çok kutsaldır.[58] Kutsal mekâna ancak Tanrının kutsadığı

---

[54] *Yaratılış*: 14/18–19.
[55] *Mısırdan Çıkış*: 28/1; 29/ 1.
[56] Bettany, *a.g.e.*, 637–638.
[57] M. Aydın, *a.g.e.*, 93–94; Bettany, *a.g.e.*, 614.
[58] *Mısır'dan Çıkış*: 40/10.

kimseler girebilmektedir. Tanrı tarafından kutsanmamış kimseler sunağa girer ise yine Tanrı tarafından öldürülmüştür.

Kutsal metinler Hz. Harun ve oğullarının günah sunusuyla, yakılan takdime ve et takdîmesiyle, atanma takdîmesiyle, özel giysiler giydirerek ve yağ ile mesh edilerek kutsandığından bahsedilir. Buradan Harun ve oğullarının dini göreve Tanrı onayıyla atanmalarına ulaşılmaya çalışılır.[59] "Böylece Hz. Musa aracılığı ile Hz. Harun'la oğulları Rab'bin emirlerini yerine getirdiler."[60] Kutsal bir temele dayanarak Harun ve oğulları başkâhin ya da rahip olarak dini sunu veya takdîmeleri yapma görevine ulaştılar. Bunu Musa peygamber eliyle de onaylamış oldu. Yahudi anlayışı din adamının otoritesini dünyevi değil uhrevi bir temelle tartışılmaz hale getirmiştir. Kısaca Yahudi din adamları tanrı tarafından seçilmiştir. Başka bir kutsal emirle de Harunoğulları'na Kâhinlik işlerinde yardım etmek üzere Levililer'i yardımcı olarak atamaktadır. Bu durum kutsal yazılarda aynen karşımıza konulur "Rab Musa'ya Şöyle dedi: Kâhin Harun'a yardım etmek üzere Levi oymağını çağırıp görevlendir. Buluşma çadırında Harun'la bütün topluluk adına konutla ilgili hizmetleri yürütsünler. Buluşma çadırındaki bütün eşyalardan sorumlu olacak İsrailliler adına konuta ilişkin hizmeti yerine getirecekler. Levililer'i Harun'la oğullarının hizmetine ver. İsrailliler arasında tümüyle onun hizmetine ayrılanlar onlardır. Kâhinlik görevini sürdürmek üzere Harun'la oğullarını görevlendir. Kutsal yere onlardan her kim yaklaşırsa öldürülecektir."[61] Burada din adamları arasında bir sınıflama göze çarpmakta bu sınıflama da yine Tanrı vasıtasıyla yapılmaktadır. Herkes Tanrıya yaklaşmaya yetkili olamaz, ancak Harunoğulları bu yetkiye haizdir.

Eski Yahudiliğin atalar döneminden sonra ikinci dönemini oluşturan Hz. Musa dönemi, Yahve kültürünün başladığı dönem olarak da bilinir. Hz. İbrahim döneminde Şaday veya Elohim olarak adlandırılan tanrı bu dönemde Yahve olarak adlandırılır. Bu dönem birçok uygulama konusunda atalar döneminden ayırt edilebilir. Bunların başında yeni ibadetlerin ortaya çıkması, ahit sandığı, din adamları müessesi gibi yenilikler gelir. Bu dönemde de kurban önemini sürdürmüştür.[62]

---

[59] *Levililer*: 8, *Çıkış*: 29, Bettany, *a.g.e.*, 638.
[60] *Levililer*: 8/36.
[61] *Çölde Sayım*: 3/2–10; *Hezekiel*: 44/11–16.
[62] Özen, *a.g.e.*, 50–51.

Hz. Musa döneminde ahit sandığı, toplanma çadırı ve din adamları ibadetlerde merkezi unsur haline gelmeye başlamış yine bu dönemde din adamlığı müessesi, din adamlarını ayıran uygulamalar ortaya çıkmıştır.[63]

Hz. Musa Tevrat'ı, Ahit Sandığına koymuştur. Bu sandığın bulunduğu mekân dini bir merkez haline geldi. Hz. Süleyman tarafından sarayın yakınında inşa edilen, mabedin Kudsü'l Akdes bölümüne konulan ahit sandığı en kutsal yer kabul edildi. Süleyman mabedi olarak da bilinen bu mabed dinin her şeyinin kendisine göre düzenlediği bir yer oldu. bu durum o kadar ileri gitti ki artık bu mekansız din olamaz şeklinde algılanır hale geldi. Bu yüzden Hz. Musa'dan I. Mabedin yıkılışına (M.Ö. 586) kadar olan dinin bir mabed dini olduğunu söylemek mümkündür.[64]

Hz. Musa döneminde sade olan uygulamalar, sürgün sonrası gelişmelerle yeniden oluşturulmuştur. Sürgün sonrası Yahudilik'te daha yüce fikirlerin daha karmaşık törenlerin ve çok sayıda yeni yasanın toplum hayatına girmesi sağlanmıştır. Bunun yanında, dini uygulamaların halktan kopmasına, kısaca dinin tekelleşmesine kapı aralanmıştır.[65] Bu dini tekelleşmede, Harunoğulları ve Levililer mabed merkezli uygulamaların yöneticisi olarak çıkmıştır. Hz. Musa sonrası Yahudi uygulamaları, tamamı olmasa da, Yahve ibadetine hâkim kültür olan Kenan, Mısır ve Mezopotamya uygulamalarının eklenmesiyle ortaya çıkmıştır.[66] Görüldüğü gibi atalar dönemi basit ve sade uygulamaları öncelerken, toplumun büyük kültürlerin etkisine girmeye başlamasıyla daha karmaşık uygulamalarla karşılaşılmaktadır.

Hz. Musa'ya gelen Sina vahyinden, seçilmiş bir kabile rahiplerin tüm mabed görevlerini kendi başına üstleneceği zamana kadar, aile reisinin ve en büyük erkek çocuğun ibadeti yönetme uygulaması devam etmiştir. İbadetleri yönetmek ve kurbanı sunmakla yetkili kabilenin ortaya çıkmasıyla ibadet uygulamasında ve toplum-Tanrı ilişkisinde her yönüyle önemli değişikliklere ortam hazırlanmıştır. Din hizmetlerinde ki bu ayrımla birlikte dini alanda elit bir kesim ortaya çıkmıştır. Bu değişim Hz. Musa döneminde baş gösteren yeni bir dini gelişmenin eseri olarak aktarılır.[67] Fakat bu, gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Çünkü bu uygulamaların birçoğu çok daha sonraki dönemlerin, Yahudi inancına kattığı değerlerdendir. Hz. İsa'nın Yahudi din

---

[63] F. Aydın, *a.g.e.*, 111.
[64] F. Aydın, *a.g.e.*, 48–49.
[65] Bettany, *a.g.e.*, 637.
[66] Özen, *a.g.e.,* 37; Schımmel, *a.g.e.,* 135-136.
[67] Özen, *a.g.e.,* 37.

adamlarını eleştirirken kullandığı “Bunlar Musa’nın makamında otururlar.” ifadesi benzer uygulamaların Hz. Musa eliyle gerekleştirildiğini hatırlatsa da Hz. Musa’nın uygulamalarına eklenenler ve bunlardan çıkarılanlar dini uygulamaları ruhundan kopararak, şekilden ibaret hale getirmiştir.

Teorik olarak her İbrani’nin bir haham olduğuna tanrının huzurunda ahitten sorumlu olduğuna inanılır. Hz. İbrahim dönemi uygulamaları da bu kapsamdadır. Benzer uygulamaları Hz. Musa döneminde de görebiliriz. Halk kendi sunusunu kendi sunabilmektedir. Buna Tevrat’taki şu ifadelerde de rastlıyoruz. “Harun altınları topladı, oymacı aletiyle buzağı biçiminde dökme bir put yaptı. Halk “Ey İsrailliler sizi Mısır’dan çıkaran tanrınız budur” dedi. Harun bunu görünce buzağının önünde bir sunak yaptı ve “yarın Rab’bin onuruna bayram olacak.” diye ilan etti. Ertesi gün “halk” erkenden kalkıp yakmalık sunular sundu. Esenlik sunuları getirdi. Yiyip içmeye oturdu. Sonra kalkıp çılgınca eğlendi.”[68] Burada Hz. Harun’un olmasına rağmen sunuları sunan kimselerin “Halk” olduğu ifade edilir. Yani farklı yerde ve zamanlarda farklı uygulamalar Yahudi ibadetinde olağan bir durumdur. Burada Yahudi toplumu henüz göçebedir. Hz. Musa şeraiti devreye girmemiştir. Yahudilerin atalar dönemi uygulamaları da buna paralellik arz eder. Yani Hz. İbrahim takdimelerini sunarken, ibadet ederken Hz. Harun’u ya da oğullarını beklemez. İbadet uygulamalarında öne çıkan bireyselliktir. Ayinler günlük hayatın bir parçasıdır, özel bir bürokrasi onayına ihtiyaç hissedilmez. Böyle bir uygulamanın olasılığında ise, göçebe bir kavmin mizacı göz önüne alındığında, o ayin yeri cemaatsiz kalırdı.

Sonuç olarak denilebilir ki, Hz. Musa döneminde Yahudi toplumu kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu süreçten din adamları da etkilenerek ilk din adamı örnekleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Hz. Musa bireysel uygulamaları bizzat kendisi gerçekleştirerek atalar dönemini hatırlatmasına rağmen, kendisine bağlı Levililer’i tapınakta görevlendirmesi ilk resmi mabed rahiplerine örnek oluşturmuştur. Kısaca Hz. Musa dönemi bir geçiş dönemidir. Ne kendinden önceki dönemde olduğu gibi bireysel uygulamalar ön planda ne de Hz. Musa sonrasında ortaya çıkacak mabed merkezli uygulamalar ön plandadır.

---

[68] *Mısırdan Çıkış*: 32/4–6; *Mısırdan Çıkış*: 20/24.

3. 2. 3. MABED DÖNEMİNDE YAHUDİ DİN ADAMLARI

Mabed dönemini I. ve II. Mabed dönemi olarak ayırmak mümkündür. Birinci mabed dönemi Hz. Süleyman'la başlayarak gelişen süreci içine alır. Hz. Süleyman Hz. Davut'tan sonra tahta geçmiş bir kraldır. Hz. Davut döneminde hazırlıklarına başlanan[69] Kudüs mabedini kurmuştur.[70] Bu sebeple yaptırdığı tapınak, sarayın kontrolünde kalmıştır. Tapınağın her türlü inşa ve yönetim masrafları da doğal olarak kral tarafından sağlanmıştır. Bu durum mabedin halktan kopmasına neden olmuştur.[71]

Merkezi mabetle birlikte sarayın kontrolüne giren din adamları, Hz. Süleyman gibi etkili krallar döneminde önemini yitirmişlerdir. Hz. Süleyman döneminde kâhinler sıradan saray memuru durumuna düşmüştür. Kâhinler geçimlerini artık halktan aldıkları paylarla değil, kralın bağladığı gelirden temin etmektedir.[72] Bunun doğal sonucu olarak birinci mabet döneminde din adamı olan kâhinlerin kral ve peygamberlerden sonra en az etkili grubu oluşturur.[73]

Hz. Musa döneminde buluşma çadırı olarak ortaya çıkan ibadet yeri, Hz. Davut'la başlayan dönemde kurumsallaşmaya yaklaşmış[74] ve Hz. Süleyman'la birlikte mabed hayatın parçası haline gelmiştir. Bu gelişmeler toplumun sosyal yaşamındaki değişiminde göstergesidir. Artık İsrailoğulları için kutsal bir yer ve mekân vardı. Bu uygulama Yahudiler'in hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yahudi dini uygulamaları buraya bağlı kabul edilmeye başlanmıştır. Atalar ve Hz. Musa döneminde mekân öncelenmez, her yer ibadet yeri ve sunak olarak kullanılabilirken, Hz. Süleyman sonrasında ibadetler sadece mabette yapılabilir hale getirmiştir. Bu durum din adamlarını da mabet etrafında toplanmaya ve yaşamaya mecbur etmiştir. Mabetle birlikte ibadetler çok daha sistematik hale dönüşerek kurumsallaşmıştır. Böylece yerel ibadethaneler ve bireysel ibadetler kendiliğinden önemini yitirmiştir.

---

[69] *II. Samuel*: 7/1-7; Hz Davut'un büyük bir mabed yapmamsıyla alakalı olarak bkz.(Lütfi Çakan, *Ahit Sandığı*, Ataç Yay., İstanbul, 2004, 55.
[70] M. Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 704.
[71] Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, C. II, 290.
[72] Örs, 193; 198.
[73] Kurt, *a.g.m.*, 454.
[74] Örs, *a.g.e.*, 192-193.

Kudüs'ün kutsiyetine dair inancın Yahudi toplumuna yerleşmesi sadece kültürü ve dini yaşantıyı etkilemedi. Yahudiliği de Mabed merkezli, bir bölgeye ve yapıya mecbur, sınırlı, donuk bir inanç sistemi haline getirdi. Bu durum Yahudi toplumunun geleceğe dair hayallerine temel oluşturmuştur.

Sürgün Yahudi hayatının her alanını derinden etkilemiştir. Yahudi dini hayatı da sürgünde gözden geçirilmiş ve yeniden yorumlanmıştır. Sürgün öncesi peygamber dini olan Yahudilik şeriat dini haline gelmiştir. Bu dönüşüm Ezra'nın şeriatı ilanıyla başlamıştır. Sinagogların kurulması, sözlü şeriatın gelişmeye başlaması, İsrail'in kutsal ırk olarak vurgulanması bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yeniden inşa edilen mabet, daha önce olmadığı kadar Yahudi dini yaşantısında merkezi bir konuma yükselmiştir. İsrail'de daha önce görülmedik bir durum yaşanarak, başkâhinler toplumun liderliğini üstlenmiştir.[75]

Ezra başkâhin soyundan geldiğini ispatlamak için kendisi soy devamlılığını test etmiştir. Her kâhinin de soyunu ispat etmesini istemiştir. Bu durum sürgünden dönenlerin kendilerini tanrının seçtiği, İsrail halkının gerçek varisleri olduğunu vurgulamak istemelerinden kaynaklanmıştır.[76] Bu yaklaşım soyun önemini artırmıştır. Böylece kutsal soy kutsal mekan kavramlarıyla din adamları hegemonyasına meydan açılmıştır. Böylece ikinci mabed döneminde dini ve siyasi liderlik Ezra ve Nehemya ile İsrail peygamberlerinin sonuncusunun da içinde bulunduğu din adamlarından oluşan büyük kurul üyelerinin eline geçmiştir.[77]

Sonraki dönemlerde hahamlar sınıfı takdîmeleri ve mabed kültürünü teknik, mekanik bir hal almasına bakmaksızın, her gün biraz daha artan kurallar içinde, donmuş bir dini hayatı, dinin kesin bir emri olarak devam ettirmiştir. Bunu yaparken en ince ayrıntıları göz ardı etmemişlerdir. Özellikle de sıradan halktan birine karşı tavır böyleydi. Kendilerine dönük olduğunda dini kurallarda hep bir açık mevcuttu. Dini uygulamadaki bu hassasiyetlerine gerekçe olarak da tanrının emri olmasını gösteriyorlardı.[78] Bunu Tevrat'ta kesin bir emir olarak buluyoruz. Deniyor ki Tevrat'ta "Kâhinler buyruklarıma uymalıdır. Yoksa günahlarının cezasını çeker, buyruklarımı çiğnedikleri için ölürler. Onları kutsal kılan Rab benim."[79] Bu, tapınak

[75] Kurt, *a.g.m.*, 448, 450.
[76] Kurt, *a.g.m.*, 451.
[77] Kurt, *a.g.m.*, 454-455.
[78] M. Aydın, *Din Fenomeni*, 94.
[79] *Levililer* 22/9.

ve sunak kuralları Hz. Musa şeriatında yer etmediğine göre, dönemin din adamları tanrıyı hoşnut edecek kuralları, tanrıyı konuşturarak, tanrı adına koymuş olmalıdır.

Bu dönem de Yahudi din adamları hakkında bize ipucu verecek bir ayrıntı da Hz. İsa'nın bunlarla mücadeleye girişmesidir. Hz. İsa ortaya koyduğu mesajla bu dönemde mabed çevresinde etkin olan Yahudi seçkinlerini ya da din adamlarını tavırları ve uygulamaları sebebiyle eleştirir ve onların bazı uygulamalarını yasaklama teşebbüsünde bulunur. Bunların mabedi kullanma şekline karşı tepkisini ortaya koyar. Yahudi inanırların özellikle Yahudi elitlerinden oluşan Sadukiler mabette önemli bir etkinliğe sahiptiler. Ferisi ve Sadukilerden oluşan gruplar helal-haram kuralları, kanlı kurban sunuları konusundaki sıkı uygulamalarıyla öne çıkmış, dönemin mahkeme ve fetva kurumu olarak görev yapan Sanhedrin'de de etkin olmuşlardır. Bazı araştırmacılar, Hz. İsa'nın mesajlarını şu başlıklarla ortaya koymaktadır: Bunlar, Tanrı krallığına davet, Hz. Musa hukukuna bağlılık, üçüncü olarak ise toplumda özellikle din adamları ve yönetici kesimde görülen ahlaksızlıklarla mücadele şeklinde özetlenebilir. Hukukun ve ahlakın üstünlüğünü vurgulayan Hz. İsa'nın, döneminin din adamlarıyla mücadelesi Yahudi din adamlarının dini kendi çıkarları çevresinde yapılandırma ve kullanma çabası içinde olduğunu göstermektedir.[80]

Yahudiler dini hukuklarına bağlı ve hayatın her alanında din etkisinde bir millet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı hukuki davalarını Sanhedrin'de görmüşlerdir. Sanhedrin Yahudi din adamlarının yargılama yaptığı bir mahkemedir. Kudüs'te tapınak yapıldıktan sonra merkezi tapınak, diğer yerleşim yerlerinde ise sinagoglar halkın yaşamında merkezi bir rol oynamıştır. Dini merkezler sadece dini bir değil, hayatın merkezi haline gelmiştir. Bu sebeple ekonomik yaşamda da mabetler, merkezi konumdaydı. İbadetler dışında mabed alış veriş için aktif olarak kullanılmaktaydı. Hz. İsa'nın "…evime dua evi denecek diye yazılmıştır. Ama siz onu haydut inine çevirdiniz!"[81] diyerek tapınağın avlusundaki bütün alıcı ve satıcıları dışarı kovması, para bozanların masalarını, güvercin satanların sehpalarını devirmesi[82] Hz. İsa döneminde mabedin kullanımında aşırıya gidildiğini gösteren işaretlerdendir.

[80] Bkz., Gündüz, *Hıristiyanlık*, 14, 20, 21; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 261.
[81] *Matta*: 21/13, Gündüz, *Hıristiyanlık*, 16.
[82] *Matta*: 21/12.

Mabed dönemi, her dönemi için olmasa da, yönetici ve din adamlarıyla ilgili skandalların siyasi ve ahlaki suistimallerin sık görüldüğü bir dönem olmuştur. Din adamları ve din bilginleri hiyerarşisindeki menfaat kavgaları, dini emir ve kuralların keyfi yorumu, yöneticilerin dini kurallara aykırı tavırları tarihsel kaynaklarda sinikler, kutsal kişiler ya da peygamberler olarak tanımlanan kişilerce tenkit edilmiştir. Bu kimseler etraflarına topladıkları taraftarların desteğiyle bu kanunsuzluklarla mücadele etmişlerdir. Yerine göre bu mücadeleler, topluma yön veren din adamları ve siyasileri rahatsız etmiş, çare olarak din adamlarına karşı çıkanlardan bazısı öldürülmüştür.[83]

Hz. Süleyman, tapınağı Kudüs'teki krallık sarayının yanında inşa etmiştir. Böylece tapınak tapımı soy takip eden monarşiyle birleşmiştir. Tapınak Yahve'nin İsrailoğulları arasındaki konutu, barındığı yer olarak görülmeye başlandı. Böylece ahit sandığı da buraya bırakıldı. Tapınağın inşa edildiği Sion dağı Yahudilerce dünyanın merkezi olarak görülmeye başlandı. Kudüs tapınağı milli tapınağa dönüşerek krallık tapımı devlet diniyle özdeş hale geldi. Krallar kendilerini devlet dininin önderleri olarak görmüşlerdir. Bu nedenle krallar döneminde ruhbanın başının devletin kralı olduğu düşünülebilir.[84] Eliade, Yahudi krallarının kendilerini devlet dininin önderleri olarak gördüğünü, ama ruhbanlık işleri konusunda fazla bilgi sahibi olmadığımızı belirtir. Ahit sandığının Kudüs'e taşındığında Hz. Davut'un bir din adamı gibi davrandığını ifade ederek, sandığın önünde dans ettiğini, Yahve'ye yakmalık kurban sunduğunu ifade eder. Hz. Süleyman'ında tapınak kutsanırken cemaati takdis ettiğini belirtir.[85]

Hz. İsa'nın halka ve öğrencilere karşı yaptığı konuşma olarak Yeni Ahit'te aktarılan şu ifadeler Yahudi din adamlarının kimi, nasıl temsil ettiklerine dair bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Hz. İsa Yahudi din adamlarını "Din bilginleri ve Ferisiler Musa'nın kürsüsünde otururlar. Bu nedenle size söylediklerinin tümünü yapın ve yerine getirin, ama onların yaptıklarını yapmayın. Çünkü söyledikleri şeyleri kendileri yapmazlar. Ağır ve taşınması güç yükleri bağlayıp başkalarının sırtına yüklerler, kendileriyse bu yükleri taşımak için parmaklarını bile oynatmak istemezler. Yaptıklarının tümünü gösteriş için yaparlar. Örneğin hamaillerini büyük,

---

[83] Gündüz, *Hıristiyanlık*, 16-17.
[84] *II. Samuel*: 6/16-18; Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 413; Çakan, *a.g.e.*, 56.
[85] Eliade, *a.g.e.*, I, 413-414.

giysilerinin püsküllerini uzun yaparlar. Şölenlerde başköşeye, havralarda en seçkin yere kurulmaya bayılırlar. Meydanlarda selamlanmaktan ve insanların kendilerini 'Rabbi' diye çağırmalarından zevk duyarlar."[86] İfadeleriyle eleştirmiş ve bunlar hakkında öğrencilerini, halkı uyarmıştır.

Hz. İsa'nın Yahudi din adamlarının onayladığı tarafı ise, Hz. Musa'dan aldıkları, Peygamberlik görevinin, tebliğle meşguliyetlerinin halk tarafından kabul edilmesidir. Çünkü Hz. İsa din adamlarının dediklerini yapın, yaptıklarını yapmayın demektedir. Buradan çıkaracağımız gerçek din adamlarının aslında peygamberlerin yokluğunda bu eksikliği doldurma ihtiyacından kaynaklandığı sonucudur. Sonraları bu çizgiden çıkarak menfaat merkezine dönüşse de Hz. İsa'nın ifadeleri gerçeğe ilgimizi çekmektedir.

Sonuç olarak mabed döneminde din adamları merkezi mabedin inşasıyla krallığın memuru haline gelmişlerdir. Bu durumda etkinlikleri azalmıştır. Açıktır ki, siyasi iradeye yaklaşan din adamları zayıf kralların döneminde yönetime talip olma yolunda önemli bir adım atmış oldular. Kısaca Yahudilik mabetle birlikte krallık dini, krallık da mabed yönetimi haline gelmiştir. Din adamları Hz. İsa'nın dediği gibi doğruları söylemeye devam ettiler fakat söylediklerini hayatlarına uygulamadılar. Mabedin kullanılmasında ve dini kuralların yaşanmasında aşırıya gittiler. Dini kuralları ruhundan sıyırarak şekilciliğe düştüler. Sürgün sonrasından dini daha kuralcı hale getirdiler. Dinin kurallarını kendi düşüncelerine göre konuşturdular. Bunun sonucu olarak toplumda ortaya çıkan peygamberlerce eleştirildiler.

3. 2. 4. MABED SONRASI YAHUDİ DİN ADAMLARI

Vaat edilmiş topraklar Yahudilerce özellikle mabed sonrasında dinin temeli sayılmıştır. Gerçekte mukaddes yerlere ihtiyaç duymayan ilk ibadet Yahudi ibadetidir.[87] Göçebe bir kavimken buluşma çadırındaki sunakta uygulanan ritüeller yerleşik hayatın ve Kudüs mabedinin etkisiyle mabed, dini hayatın merkezi haline gelmiştir. Bu yapı Hz. Süleyman'ın inşa ettiği mabedin M.Ö. 586'da birinci kez,

---

[86] *Matta*: 23/ 1-7.
[87] Schımmel, *a.g.e.*, 146; ibadetin belli yere bağlanmasının Yahudi peygamber öğretilerine ters düştüğüne dair bkz. (Güç, *a.g.e.*, 123.)

M.S. 70'te de ikinci kez yıkılmasıyla ortadan kalkmıştır.[88] Vaat edilen topraklarsız din yaşanamaz hale gelmiştir.

Hz. Süleyman mabedinin tamamen yıkılması Yahudiliği derinden etkilemiş ve kurbanın yanında hac gibi ibadetlerin de ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Mabette ibadet hizmetlerini yerine getirmek üzere ortaya çıkmış olan ve resmi mabed anlayışını gösteren rahiplik müessesesi de ortadan kalkmıştır.[89]

Sürgündeki Yahudiler'in, kurban sunma imkânlarından yoksun olmaları, dudakların takdimesi sayılan kutsal kitapları okuma ve açıklama, dua etme ve ilahi söyleme ya da Mezmur okumadan ibaret olan uygulamaları mezbah kurbanından daha üstün hale getirmiştir. Mabedin II. Kez inşası kurban kültünün yeniden canlanmasına öncülük etmiştir. Baş Kohenlik töreni oldukça gelişmiş ve yeni bayramlar başlatılmıştır. Mabed ibadetinin yanı sıra dua da sürgünde başlamış ve sinagogta daha sonraki Yahudiliğin karakteristik ibadeti olmuştur.[90]

Mabedin yıkılması resmi ma'bed anlayışını karakterize eden rahiplik müessesesini de ortadan kaldırdığından bahsetmiştik.[91] Mabedden yoksun toplum, bu ihtiyacı karşılayacak alternatif çözümleri ortaya çıkarmakta gecikmemiştir. Mabedin kurulmasıyla yerel bazda öne çıkmaya başlayan sinagoglar[92] daha faal hale gelmiştir. İbadet mahallinin değişmesi ibadeti yönetecek kimselerin özeliklerini de değiştirmiştir. Bu süreç sinagogların öncelenmesi şeklinde devam etmiştir. Bu durumda soya ve kutsanmaya bağlı olmayan, halkın seçerek dini konularda rehberliğine güvendiği, hukuk ve din konusunda liyakat sahibi hahamlar ortaya çıkmıştır.

Din adamlarını Mabedden ayrı düşünmek olanaksız gibidir. Bu sebeple mabed sonrası Yahudi din adamlarını sinagogta ele almak yerinde olacaktır. Sinagogta ki din adamları bir haham ya da başında başhaham bulunan haham heyetinden oluşmaktadır. Bu heyet sinagog yöneticileridir. Bunlar Yahudi şeriatına uymadığına, karşı geldiğine, günahlarından arınmadığına inandıkları herhangi bir kimseyi aforoz edebilir ya da sinagog dışına sürme yetkisine sahiptirler. Sinagogta duaların ve Tora'nın bir baş okuyucusu bulunur ve bu kimse başka herhangi bir işle

---

[88] F. Aydın, *a.g.e.*, 24.
[89] Ahmet Güç, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet*, Esra Fakülte Kitabevi, İstanbul, 1999, 288.
[90] Özen, *a.g.e.*, 37; Eliade, *a.g.e.*, C. I, 428; Suzan Alalu ve bşk., *a.g.e*, 14.
[91] Güç, *a.g.e.*, 288.
[92] Schımmel, *a.g.e.*, 146; sinagogların nasıl oluştuğuna dair bkz. (Çakan, *a.g.e.*, 61-62.)

uğraşamaz. Bu okuyucular cemaat tarafından seçilir ve gerektiğinde yine cemaat tarafından görevinden uzaklaştırılabilir.[93]

Yahudilerin sürgün sonrası, büyük dini merkezden uzakta bir araya gelme, bir arada tutunabilme, yok olmadan ayakta durabilme, ibadetlerini yerine getirme gibi hissiyatları sinagogların ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Sinagogların büyük tapınak ayininden ayrı olması, rahiplere bağlı olmaması, inananların yönlendirmesine açık olması dindarlar için daha serbest ve özgür bir ortamı beraberinde getirmiştir. Din adamları açısından baktığımızda, sinagogdaki din adamları halka daha yakın, kurumsallaşmadan daha uzak ve halkın tercihleriyle örgütlenmiş makul bir yapıdır.[94] Büyük dini merkezlerin önem kazandığı dönemlerde, din adamlarının ve dini kurumların halkın uygulamasından daha çok kurumların ve din adamlarının telkinine cevap verir hale dönüştüğü görülür. Sinagogların öncelenmesi bu anlayışın bitişini göstermektedir.

Sinagogların temel ibadet yerleri haline gelmesinden sonra Hz. Harun ve oğullarının din adamlığındaki seçkinliği zayıflamıştır. Kutsal Kitap merkezli bir din hayata girmiştir. Kutsal Kitap dinin merkezine oturmasıyla da bunun yorumcuları olan bilginler dini hayattaki yerini almıştır. Bu durum o kadar ileri gitmiştir ki kutsal kitap, yorumcuların gösterdiği pencereden görünmez hale gelmiştir. Başka bir ifadeyle Yahudi din bilgini, kutsal kitap yorumlayıcısı olan rabbilerin dini yaşanmaya başlanılmıştır. Kısaca tefsir Tevrat'ı geçmiştir.[95]

Sinagogun ortaya çıkması ibadetlerin şeklini değiştirdiği gibi ibadeti uygulayıcıların şeklinde de değişikliklere sebep oldu. Bunun başında halkın ibadeti yöneteni seçmesi gelir. Sinagoglarda herkes eşittir. Seçkin zümre din adamları mabetle birlikte tarihin sayfalarına karışmıştır. Sinagogta demokratik bir tarz hâkimdir. Liderlik bilgi sahibi olmayla, liyakatle belirlenmektedir.[96] Kadınların hiç bir hakkı yoktur. İbadetler erkek merkezlidir ve ibadetleri yalnız erkekler yönetebilir.[97]

---

93 Bettany, *a.g.e.*, 623.
94 Bettany, *a.g.e.*, 623.
95 Mustafa Sinanoğlu, "Eski Ahit ve Kur'an'ı Kerim'de Sina Vahyi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, (Sayı.: 2), İstanbul, 1998, 9.
96 Özen, *a.g.e.*, 102.
97 Schımmel, *a.g.e.*, 147.

Yahudi ideolojisinin temelleriyle ilgili Shahak, Plâtonizm'e ilgimizi çekmektedir. Talmud bilginlerince kurulmuş olan klasik Yahudiliğin platon etkisiyle geliştiğinin birçok uzman tarafından paylaşılan bir görüş olduğunu zikreder. Yahudiler tarafından benimsenmiş olan Plâtoncu siyasal sistemin en önemli özelliğinin de insan davranışlarının her evresinin bir idareci tarafından ustalıkla yönetilmesine dayandığını belirtir. Shahak, klasik Yahudiliği ve hahamların onu beceriyle kullanma yöntemlerinin ancak Plâtonculukla izah edilebileceğini belirtmektedir. Shahak buradan hareketle, Yahudilerin davranışlarının her evresinin bir idareci tarafından yönetilip yönlendirilmesi, yetkilendirilmesinde, gözetilmesinde görevli kişilerin Yahudi din adamı "hahamlar" olduğu sonucuna varır.[98] Böylece hahamların Yahudilerin hayatının her devresinde kontrolcü, yönlendirici, izin verici ya da onaylayıcı olarak yer aldığı sonucu çıkarılabilir. Yahudi tarihi de bizi doğrulamaktadır. Yahudiler tarihin her devresinde dini temelde yükselmiş, hayatı tanrı bağlamında anlamlandırmış, Tanrıyla ahitleşmiş, bu ahit çevresinde yaşamış bir halktır.[99] Böyle bir kültürde din adamının etkinliği kaçınılmazdır.

Yahudi musikisinin gelişmesinde de din adamları ve mabed uygulamaları önemli rol oynamıştır. Yahudi musikisinin temeli mabed musikisine ve Hz. Davut'un musiki geleneğinden beslenmiştir. Mabedin kalıcı olmaması musikinin de değişen ibadethaneleri takip ederek sinagoglarda hayatını devam ettirmesine sebep olmuştur. İlk dönemlerden beri sinagog musikisi *Mezmurlar*'ın okunması, Kitabı Mukaddes'in masoretik metinlerinin tilaveti ve duaların okunmasını içerdiği iddia edilir. Sonradan bunlara çok sayıda ilahiler de eklenmiştir.[100]

Sonuç olarak Yahudilik'te, ileride ele alacağımız dinlerde olduğu gibi bir rahiplik anlayışı yoktur. Hz. Harun ve oğullarının soyundan gelenler Tanrısal irade gereği Bet Ha-Mikdaş görevlileri olarak dinsel işlevlerin sorumluları ve İsrailoğulları için tanrı katından bereket dileme görevlileridir.[101] Fakat bu durumu her zaman böyle kalmadı. Siyasi ve dini iradenin zayıfladığı dönemlerde bu görevlerinin alanını değiştirmişlerdir. Bu sebeple peygamberler tarafından eleştirilmişlerdir.

---

[98] Shahak, *a.g.e.*, 36.
[99] Shahak, *a.g.e.*, 39.
[100] Özen, *Yahudilikte İbadet*, 31; Örs, *a.g.e.*, 200.
[101] Suzan Alalu ve bşk., *a.g.e.*, 138.

4. HIRİSTİYAN DİN ADAMLARI

4. 1. HIRİSTİYAN DİN ADAMLARI İÇİN KULLANILAN İSİMLER

4. 1. 1 DİYAKOS

Diyakoslar, Hıristiyan din adamları hiyerarşisinin en alt kısmında yer almaktadır. Katolik ve Ortodokslar tarafından din adamları hiyerarşisi içinde kabul edilen diyakoslar, kilisede sakramentleri idare etme dışındaki genel işlerle ilgilenen görevlilerdir. Rahiplerin yardımcıları gibi görev yaparlar. Piskoposlar tarafından rahipler diyakosların içinden seçilerek belirlenmektedir. Diyakoslar, normal şartlarda ayini yönetenlerle müminler arasında aracılık rolü üstlenmektedir. Duaları bu diyakoslar yönetmekte, ayine katılanlara liturjinin önemli anlarını yine diyakoslar hatırlatmaktadır.[1] Bu görevleri sebebiyle diyakoslar kilise hiyerarşinde yer etseler de, kilisenin asıl değil yarımcı görevlisidir.

II. Vatikan konsilinden sonra evli erkekler geçici olarak diyakosluğa tayin edildilerse de geçerli uygulama bekâr ve en az yirmi iki yaşında olan erkeklerin diyakosluğa seçilmesi şeklindedir. II. Vatikan konsiliyle diyakosların önemi artmıştır. Hatta piskoposluk bölgelerinde bunlara sakrament idare etme yetkisi dahi verilmiştir.[2] Ortodokslarda diyakosluk rahipliğe geçiş aşaması olsa da, diyakos olarak hayatını devam ettirmek de mümkündür.

4. 1. 2. RAHİP (PAPAZ)

Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinlerde ayinleri ve ibadetleri yöneten din adamları sınıfı üyelerine verilen genel isimdir. Rahip kavramının genel bir isim olması birçok dini gelenekte kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Birçok dinde rahiplik babadan oğula geçen ya da atamayla elde edilen bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlık'ta ise rahip adaylarının rahipler hiyerarşisinin üst kademelerinde bulunan kişilerce takdis edilmek suretiyle göreve başladığı görülür.[3]

Rahiplik din adamları içinde daha çok cemaat adına ayinleri gerçekleştiren kimseler için kullanılmıştır. Bu görev bazı dinlerde tevarüs yoluyla aktarılırken

---

[1] Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşüneler Tarihi*, C. III, 69.
[2] Aydın, "Hıristiyanlık" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 352.
[3] Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, 317.

bazılarında Hıristiyanlık'ta olduğu gibi seçme, seçilme veya görevlendirme yoluyla belirlenmektedir.[4]

Rahipler, Hıristiyanlık bağlamında ele alındığında piskoposların rütbece altında bir statüyü taşıyan ve piskoposların yetkilerini devrettiği alanlarda, dini görevleri yerine getiren kimselerdir.[5] Örneğin hasta yağlama sakramenti rahibin gerçekleştirdiği görevlerdendir.

II. Vatikan konsiline göre, rahip İncil hizmetinde ve Yeni Ahit kültünde Hz. İsa'nın elçisidir. Çünkü rahibin esas işi dünyanın Hıristiyanlaştırılmasıdır. Bunun için Hıristiyan cemaat içinde Hz. İsa'nın elçileri olan rahiplerin, kutsal güçle kuşatıldığına inanılır.[6]

Hıristiyanlık'ta rahip yetkilerini piskopostan almaktadır. Kilisedeki temel görevleri rahipler üslenir ve Piskoposların yardımcısı gibi görev yapmaktadırlar. Rahipler, Diyakoslar arasından piskopos tarafından seçilerek tayin edilmektedir. Rahip olabilmek için, bekâr, ilahiyat eğitimi almış ve en az yirmi dört yaşında olmak gerekmektedir.

Papaz ve onun yanında çalışan Diyakoslar özellikle Doğu ve Roma kiliselerinde hususi elbiseler giymekle yükümlüdürler. Elbiselerin şekil ve renkleri özel kanuna tabidir. Örneğin oruç ve tevbe zamanlarında menekşe renkli elbise, sıradan Pazar günlerinde ise yeşil renkli elbise giyilmelidir. Protestan kiliseler ise bu adeti benimsemez, onlarda papaz genelde siyah bir cübbe giyer.[7]

Hıristiyanlık'taki ibadetlerin cemaatle icrasında yetkili, ibadetlere nezaret eden papazlardır. Bunun dışında ferdi dua ve oruçlar da vardır. Mecburi olmasa da sabah ve akşam ibadeti yine papaz nezaretinde gerçekleştirilmektedir. Katoliklerde mecburi olan Pazar ibadeti mutlaka kilisede ve papaz nezaretinde gerçekleştirilmelidir.[8]

Günahları kilise adına affetme yetkisi de papazlardadır. İtirafta bulunanın günahlarını bağışlamak, günahların affolması için itirafta bulunan kimseye kefaret

---

[4] Gürkan, "Ruhban" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXV, 205.
[5] Aydın, "Hıristiyanlık" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 350.
[6] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili,* 76.
[7] Schımmel, *a.g.e.,* 188.
[8] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 293.

olarak ceza vermek papazın elindedir. Papazlar tayin yoluyla yetkili kılınan piskopos tarafından takdis edildikten sonra göreve gelmektedir.[9]

Evlilikler de kilisede papazların takdisi yoluyla gerçekleştirilir. Aksi halde Katolik mezhebine göre evlilik geçersiz olur. Ruhban sınıfından olanlar Katolik mezhebine göre evlenemezler. Ortodoks mezhebinde ise papazlardan bir kısmının evliliğine izin verilıştir.[10]

4. 1. 3. PİSKOPOS

Kilisedeki üst düzey görevlilerden biri de piskopostur. Katolik mezhebinde piskopos papa tarafından seçilir. Bu seçimde piskopos adayında belirli bir süre rahiplik tecrübesine sahip olma, olgun yapıda olma, iyi karakter sahibi olma gibi şartları taşımak gerekir. Doğu kiliselerinde bu şartlara ek olarak bekar olma şartı da aranır.[11] Bunun yanında II. Vatikan konsili piskoposların tayin hakkını sadece yetkili kiliseye vermiştir. II. Vatikan konsili piskoposların yaşlılık ve sağlık nedenlerinden dolayı güç durumda kaldıklarında derhâl görevlerini terk etmeleri gerektiğini bildirmiştir. II. Vatikan konsili piskoposun görevinin çok geniş olması nedeniyle, onun yardımcılara ihtiyacının olduğunu kabul etmiştir. Ancak piskopos yardımcılarının, piskoposa varis olma hakları yoktur. II. Vatikan konsilinde piskoposluk hizmetlerinin daha iyi yürütülebilmesi için bir de ‘piskoposluk kurulu’ oluşturulmuştur.[12]

Piskoposlar havarîlerin halefi olarak kabul edilirler[13]ve genel konsillerde havarîlerin görevini icra ediyor gibi hareket etmektedirler. Havarîlerin temsilcileri olarak, yine havariler gibi piskoposluk bölgelerindeki laik Hıristiyanların iman tanıkları kabul edilirler. Kilisenin eğitim ve diğer faaliyetleriyle ilgili açık kanaatlerini ortaya koyma yetkisindedirler.[14]

Piskopos havarilerin temsilcisi olarak konsillerde yegâne kanun koyucudur. Çünkü piskoposluğun bütün rahipleri piskoposlar tarafından seçilir. Genel konsilin otoritesi ise piskoposluğun şefi olan papa ile müşterek toplanmaya dayanmaktadır.

---

[9] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 298.
[10] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 301.
[11] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 308.
[12] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili*, 74.
[13] Aydın, *a.g.e.*, 6.
[14] Aydın, *a.g.e.*, 7–8.

Kutsal ruh tarafından kendilerine verilen ilham ve havarilerden miras kalan, öğretme yetkisiyle, bu görevi yapmaktadırlar.[15] II. Vatikan konsili, havarilerin görevini yapan piskoposlara dini anlatma görevi de vermiştir. Bunun yanında tanrısal vahyin piskoposlar arcılığıyla devam ettiği anlayışı da aynı konsil de kabul görmüştür. Bu sebeple piskoposlar kendilerini, havarilerin halef olarak bıraktığına inanırlar.[16]

II. Vatikan konsiline göre piskopos, cemaatinin en büyük rahibidir. Piskoposlar bölgelerinde bölge kiliseleri kurmak zorundadırlar. Bu anlamda bölge kilisesi, bir rahibin idaresi altındaki, mahalli teşkilâtlardır. Bu teşkilatın da başı piskopostur.[17] Piskopos görevini Hz. İsa adına yapar ve o bölgenin manevi şefi kabul edilir. Yine piskopos bağlılarını kutsallaştırma görevini îfâ eder. Bu özellikleri piskoposun kilisedeki yerini açıkça ortaya koymaktadır.[18]

Ortaçağ döneminde kilisenin yükselmesiyle birlikte piskoposlar bölgelerinde merkezin valisi gibi görev yapmıştır. Bunun en açık örneğini de heretiklere karşı sergilemiştir. Her piskoposluk içinde bir kilise mahkemesi açılmış ve yüksek rütbeli papazlar kilisedeki ruhanî çevreyi denetleyerek heretikleri araştırıp, şüpheli gördükleri kimseleri yargılamışlardır.[19] Bu durum ortaçağda Hıristiyan din adamlarının gücünü göstermesi açısından önemlidir.

Hıristiyanlarca kabul gören din adamları hiyerarşisinin genelinde olduğu gibi piskoposların da coğrafi alana yönelik üslendikleri görevleri vardır. Piskopos kilisedeki en yüksek rütbeli rahip olması yanında, bulunduğu piskoposluk bölgesinin de idari amiridir. Bu görevi üslenebilmesi için, üniversite seviyesinde ilahiyat eğitimi almak, bekâr olmak, otuz yaşından aşağı olmamak gibi şartlara haiz olması zorunlu görülmüştür.[20]

4. 1. 4. KARDİNAL

Papayı seçen, hiyerarşide Papa'dan hemen sonra gelen din adamlarının her birinin rütbesidir. Kardinaller iki gruptur. Birinci grup kardinaller piskoposlukların başında bulunan kardinal unvanlı ruhanilerden oluşur. İkinci grup kardinaller ise,

---

[15] Aydın, *a.g.e.*, 6.
[16] Aydın, *a.g.e.*, 67–68.
[17] Aydın, *a.g.e.*, 71.
[18] Aydın, *a.g.e.*, 64.
[19] Guy Testas-Jean Testas, *Engizisyon*, (Çev.: Ali Erbaş), İnsan Yay., İstanbul, 2003, 13.
[20] Aydın, "Hıristiyanlık" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 352.

papalığın yönetim işlerinde yardımcı olmak üzere iskân edilen, günlük işleri organize etmekle görevli, papalığın bakanları hüviyetine sahip kimselerdir.[21]

Papanın başkanlığında Vatikan'da toplanarak bakanlar kurulu gibi görev yapan, mecliste bakan hüviyetinde olan kardinaller, papaya karşı sorumludur. Vatikan'daki her komisyonun başkanlık işlerini de papalığın yönetim işlerinden sorumlu kardinaller yürütür. Kutsal meclisteki oylamaya, kardinallerin hepsi olmasa da, katılırlar. Papa seçiminde ve kutsal mecliste oy kullanma yaşı, kardinaller için yetmiş beştir. Bu yaştan sonra, isteğe bağlı olmakla birlikte, emekli olunabilmektedir.[22]

4. 1. 5. PAPA

Papalık kurumu ve papa, Hıristiyan din adalarının temel hiyerarşisinde din adamı olarak yer almaz. Papalık görevi, temel bir din adamı hiyerarşi olmayıp, idari bir görevdir. Papa bütün kiliselerin başı, Hz. İsa'nın Petrus aracılığıyla vekili ve Roma piskoposudur.[23] Buna rağmen papayı din adamları hiyerarşisi içinde anlatılmasının, din adamı hiyerarşisini anlamayı kolaylaştıracağını umuyoruz.

Papa, Hz. İsa'nın vekili Petrus'a dayandırılır. Papanın Katolik kilisesi ruhani reisi olduğuna inanılır. Papa, aynı zamanda, Vatikan devletinin de başkanıdır. Papa kardinaller tarafından seçilerek göreve gelmektedir. Katolik mezhebinde papa yanılmaz bir otorite olarak görülür. Papa sahip olduğu yetkiler sebebiyle, din adamları hiyerarşisinde idari olarak en üst noktada yer alır.[24] Papa dini başkandır ve Hz. İsa'nın vekili, Petrus'un halefidir. Papa yanılmaz otoritedir. Protestan kiliseler, papanın yanılmazlığını ve otoritesini kabul etmezler. Protestan kiliseler Hıristiyanlık hakkında bilgi sahibi herkesin, dinde otorite olduğunu savunurlar. Günah bağışlama yetkisini din adamlarında görmez, ruhban sınıfının evlenmesine izin verirler.

I. Vatikan konsilinin en önemli problemi 'papanın yanılmazlığı'dır. Bu konsilde papanın yanılmazlığı konusu çok geniş yorumlanmıştır. Buna göre papa

---

[21] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 371.
[22] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 368.
[23] Aydın, "Hıristiyanlık" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 352.
[24] Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 299; "Vatikan konsilinden bu yana Katolik kilisesinde 15 patrik, 1340 başpiskopos ve doğrudan doğruya Vatikan'a bağlı 70 yüksek kilise memuru, 12 havari idareci ve hepsinin başında papa bulunur." (Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 371.)

istediğini yapabilme güç ve yetkisine sahip olmuştur. Bu durum ise papanın vekili olan piskoposların otoritesini sınırlamıştır.[25]

Papa dini otorite olmasının yanında Vatikan devletinin devlet başkanlığını da yürütmektedir. Papa bu yönüyle siyasi bir iktidarın da başıdır. Papa adayı, Vatikan'da görevli kardinallerden biridir ve kardinal, papa seçildikten sonra ölünceye kadar bu görevin hamisidir. Vatikan'da Papanın başkanlığında toplanan ve bakanlar kurulu gibi görev yapan bir meclis vardır. Bu meclis üyelerinin hepsi papaya karşı sorumludur.[26]

Papaya bağlı bir de "piskoposlar meclisi" vardır. Bunlarda Vatikan'ın idari ve dini işlerini yürütmekte ve karşılaşılan problemlerin çözümü ile alakalı çözümler sunmaktadırlar. Vatikan, dini bir devlet hüviyetindedir. Devletin başkanı papa'dır. Vatikan devleti, diğer devletlerle ilişkilerini elçileri aracılığıyla gerçekleştirmektedir.[27] Papanın görevi bunlarla bitmez. Piskoposların başı olarak cemaati eğitmekte papanın görevidir. Bu eğitim görevi papa ile başlar ve hiyerarşideki diğer din adamlarıyla devam eder. Papanın öğretmenlik yanında idare ve kutlama görevleri de vardır.[28]

4. 1. 6. PATRİK

Hıristiyan Ortodoks mezhebinin ruhani lideri patriktir. Ortodoks mezhepler, aynı inancı ve ibadeti paylaşan, sakrament sayısında birleşen, ancak iç işlerinde idari yönden bağımsız on beş kiliseden oluşmaktadır.[29] Patriğin üstünlüğüne, yanılmazlığına, Hz. İsa'nın vekili olduğuna dair Katolik inançları, Ortodoks kiliseler tarafından kabul edilmez. Ortodoks kilisesi Patrikleri evlenemez. Ortodoks kiliselerinin genelinin başında patrik denen kimseler vardır, fakat bu Katoliklerde olduğu gibi yanılmazlığı olan bir lider değildir. İstanbul patriği patriklikler içinde tarihi temelleri sebebiyle en itibarlısıdır. Kilisenin en büyük makamı "piskoposlar meclisi"dir ve inançla ilgili konularda bu meclisin kararları geçerli kabul edilir.

[25] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili*, 56.
[26] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 368.
[27] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 369.
[28] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili*, 64.
[29] Tümer, "Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı", *Asrımızda Müslüman Hıristiyan Münasebetleri*,(II. Bas.), İstanbul, 2005, 140.

Ortodokslarda yanılmaz bir otoriteden bahsedilemez. Ruhani başkan patrik veya baş piskopostur.[30]

Doğu kiliselerinden Süryani kilisesi, havarilerden geldiğine inandığı, üç dini rütbeyi benimser. Bunlar: 1- Diyakosluk: Okuyucu, Mürennim, Mürettip, Başdiakos, Başdiyakos Başkanı 2- Keşişlik(papazlık): Keşiş, Horepiskopos(Başpapaz), 3- Episkoposluk: Episkos, Metropolit, Mafiryan(Patrik Mülhakı), Patrik'tir.[31] Süryaniler de patriği, Petrus'un halefi olarak kabul eder. Fakat Petrus'u temsil eden patrik değil kilisedir. Patrik dünyevi bir yönetici değildir. Bunun birlikte Süryani kilisesinde ruhanilerin Diyakos ve papaz sınıfından olanlar evlenebilirler. Bekarken kilisedeki din adamı rütbelerini alamazlar.[32] Açıktır ki, Ortodoks kiliseler din adamlarına daha ılımlıdır.

Doğu kiliselerinden Gregoryen Ermeni kilisesi çok gelişmiş kilise hiyerarşisine sahiptir. Kilise hiyerarşisi Diyakos(papaz yardımcısı), papaz, piskopos, patrik ve katolikos'tan oluşur. Ruhani lider katolikos'tur. Papazların günah affetme yetkisini ve günah çıkarmayı kabul etmezler. Patrik ve Katolikoslar bekardır. Piskoposlar ve piskopos adayları evlenemez. Evlenmiş olanlar ise terfi edemezler.[33]

Doğu kiliselerine baktığımızda patriğin ortak payda olduğunu görürüz. Patriklik makamının Petrus'dan kaynaklandığı inancı yaygındır.

4. 2. TARİHİ SÜREÇTE HIRİSTİYAN DİN ADAMLARI

Hıristiyan din adamları sınıfını/kurumunu ele alırken, din adamlığının iki halini hatırlamamız gerekmektedir. Bunlar keşiş olarak ifade ettiğimiz, dünyadan el etek çekenlerle; mabetlerde görev üstlenen, inananları bilgilendirme ve ayinleri yönetme amaçlı iskân edilen rahiplerdir. İleride açıklanacağı üzere Hıristiyan din adamları görevleri yönüyle Yahudi din adamlarından; kurumsallaşma yönüyle de Roma İmparatorluğu'nun din adamlarından etkilenmiş denilebilir.[34] Bu etki zaman içinde değişime uğrasa da temel yapılar muhafaza edilmiştir.

---

[30] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 374 v.d.; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü,* 302; Tümer, "Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı", *Asrımızda Müslüman Hıristiyan Münasebetleri*, 140.
[31] Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi,* 305.
[32] Tümer-Küçük, *a.g.e.,* 306.
[33] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 309-310.
[34] Gürkan, *a.g.m.*, 205.

Birçok kültürde olduğu gibi Hıristiyanlık'ta da dinin hayatı derinden etkilediği görülür. Hıristiyanlar'ı diğer inançlardan ayıran ise, beden ve ruh ayrımının din adamı-dünya adamı ayrımına temel oluşturmasıdır. Bu ayrım seküler-dindar, başka bir deyişle laik-anti laik gibi yapılara bürünerek günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Yine benzer algı ruhbanlık kültürüne de kapı aralamıştır. Din adamı- dünya adamı algısı Budizm ve Hıristiyanlık gibi dinlerde kurumsallaştığı için, diğer inançlara göre, daha açık görülmektedir. Fakat şu da unutulmamalıdır ki her inanç, içinde ruhbanlığa yakın eğilimler barındırır.

Ruhbanlığın Hıristiyanlık ve Budizm'de olduğu kadar açık olduğu başka kültüre rastlamıyoruz. Hıristiyanlık ve Budizm'deki ruhbanlığın oluşumunda, bu inançların beslendiği, eski kültürlerin de etkisi olmuştur. Daha yakından bakıldığında Hıristiyan din adamlarının oluşumunda Eski Yunan-Roma din kurumlarının, Budist din adamlarının oluşumunda ise Hint kast sisteminin etkisini görmek mümkündür.[35]

Yunanlılar'ın yakın doğuyu idareleri altına aldıkları dönemde, memleketin çeşitli yerlerinde Yahudi cemaatler ortaya çıkmıştı. bu cemaatler çeşitli dinlere mensup olanlar arasında misyonerlik görevi üstlenmişlerdir. Bu çabaların sergilendiği Helenistik kültür çevresinde de yeni ruhani teşvikleri candan özleyenlerin çokluğundan, Yahudiliğe katılanların sayısı dikkat çekecek kadar artmıştır. O dönem de Yahudilik dar, milli çerçevesini aşıp Yakın Doğu'da yeni dini hareketleri teşvik etmiştir. Yine bu dönemde Eski Ahit Yunanca'ya çevrilmiştir. Çevirinin Eski Ahit'in İbranice aslından farklılık arz etmesi sonradan oluşacak değişmelere zemin oluşturmuştur. Helenistik Yahudi cemaatte bir yandan tevhit inancı öne çıkarken, diğer yandan da Yahudiliğin asıl uygulamalarından uzaklaşma yaşanmıştır. Yahudilerle ilk Hıristiyan cemaat arasındaki bu farklılıklar bir kaç asır sonra ortaya çıkacak Hıristiyanlığa zemin hazırlamıştır. Görüldüğü gibi, Roma ve Helen inançları ilk Hıristiyan cemaatler vasıtasıyla Yahudiliği etkilemiştir. Hıristiyanlığın ortaya çıkışı Yahudiliğin de Roma ve Helen inancını etkilediğini gösterir. Böylece putperest bir inanç, karşılaştığı daha gelişmiş bir inançla, değişim isteğini harekete geçirmiştir.[36]

Helenistik Yahudiler, Yahudilerden aldıkları vahiy kültürü ile Yunan felsefi kültürü arasında yakınlık kurarak, bunların ortak sentezine dönük çalışmalara

[35] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü,* 317.
[36] Schımmel, *a.g.e.*, 147–148; Aydın, *Din Fenomeni*, 98

girişmişlerdir. Bu durum sonraki dönemlerde Tevrat'ın mecazi şerhine temel oluşturmuştur. Tevrat'ın mecazi şerhi, İncil'in de mecazi şerhinde etkili olmuştur. Yahudiliğin, Kabbala olarak isimlendirilen mistik geleneği bu çabaların ürünüdür. Ayrıca Pers, Babil, Gnostik kültürleri, Helenistik ve Eflatuncu fikirlerle gelişme göstermiştir. Bu etkileşim monoteist dinlerin mistik yapılanmasında, Hıristiyanlık'ta olduğu gibi inançlarda ruh ve beden ayrımının temellenmesinde etkili olmuştur.[37] Nitekim ruh ve beden ayrımı dünya adamı, ahiret adamı ayrımını getirmiştir.

Sonuç olarak, günümüz Hıristiyan din adamlarını doğuran fikri yapı birden çok kültürden beslenerek ortaya çıkmıştır. Farklı dönemlerde kendine farklı mecralar edinmekle birlikte Hıristiyan din damları kilise kurumuyla bütünleşerek günümüze kadar gelmiştir.

4. 2. 1. Hz. İSA DÖNEMİNDE DİN ADAMLARI

Hz. İsa'nın Yahudi bir aileden geldiği ve Yahudi toplumunda bir Yahudi olarak yaşadığı bilinmektedir. Hz. İsa, Yahudi aileden gelmesine rağmen, Hz. İsa dönemindeki Yahudi din adamlarına ağır eleştiriler yöneltmiştir. Bunların din adamlığını çıkarları için kullanmalarına, sadece din adamlığını değil, dini müesseseleri de aynı şekilde amacı dışında kullanmalarına karşı çıkmıştır.[38]

Hz. İsa dönemi din adamları sınıfını ele aldığımızda gerçekte ele alacağımız Yahudi din adamları sınıfı olacaktır. Çünkü Hz. İsa dönemi, Hıristiyanlık din adamları adına bir grup, kurum ya da hiyerarşi sunmamaktadır.

Kutsal Kitap Hz. İsa dönemi hakkında bize bir çok bilgi iletir. Hz. İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmesi, göklerden gelen ve "Sevgili oğlum budur, ondan hoşnudum" diyen bir sesle tanrı tarafından kutsanması, Hz. İsa'nın, ilk öğrencilerini seçerek Celile bölgesindeki havraları dolaşarak, vaftizci Yahya'nın yaptığı gibi, göksel egemenliğin müjdesini vermesi, hastaları iyileştirmesi bu bilgilerden bir kaçıdır[39] Kutsal Kitap'ın verdiği bilgilere göre Hz. İsa dönemi Hıristiyan din adamları için ilk dönemi oluşturmaktadır. Çünkü Hz. İsa ilk öğrencilerini seçtiği görülür. Nitekim Pavlus'tan günümüz kilisesine kadar herkes kendisini Hz. İsa'nın seçtiği bu öğrencilerden Petrus'a dayandırmaktadır. Kısaca bu

---

[37] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 352; Schımmel, *a.g.e.*, 148
[38] *Matta*: 23/1-39; *Markos*: 12/38-40; *Luka*: 11/37-54.
[39] *Matta*:3,4/23.

dönemde, sonraki dönemlerden farklı olsa da, Hıristiyan din adamlarının temeli atılmıştır.

Hz. İsa döneminde Yahudi din adamlarının etkin olduğundan bahsetmiştik. Kutsal Kitap, Hz. İsa'nın bunlara yönelttiği eleştirileri de bize aktarmaktadır. Hz. İsa kutsal yasayı çiğneyen ve çiğnediği yasayı doğru diye öğreten Yahudi din adamları için, "Göklerin egemenliğinde o kimseler en küçük sayılacak." demektedir. Yine Hz. İsa göklerin egemenliğinde büyük sayılabilmek için din adamlarını atlanması gereken bir basamak olarak göstererek: "Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilginleriyle Ferisiler'inkini aşmadıkça göklerin egemenliğine asla giremezsiniz!"[40] demektedir. Buradan Yahudi din adamları sınıfının tanrı katında pek makbul olmayan, kutsal yasaya uymada ciddi davranmayan ve kendi uygulamalarını tek doğru kabul edip, öğreten kimseler olduğu sonucuna varabiliriz. Nihayetinde Hz. İsa'nın din adamlarını örnek göstermesi gerekirdi. Fakat Hz. İsa en ağır eleştirileri Yahudi din adamlarına yöneltmiştir.[41]

Hz. İsa dönemindeki Yahudi din adamlarını uygulamaları sebebiyle de eleştirmektedir. Din bilgini sayılan Ferisiler için, "…bırakın onları; onlar körlerin kör kılavuzlarıdır. Eğer kör köre kılavuzluk ederse ikisi de çukura düşer."[42] diyerek o dönem din adamı sınıfının doğruya götürecek vasıflardan uzaklıklarını anlatmıştır. Buradan Hz. İsa'nın ideal din adamında görmek istediği özelliklere ulaşmamız mümkündür. Bu özellikler: İnsanları doğruya, hidayete götürmek, onlara rehberlik etmek, yanlışa düşmelerini engellemek olarak sıralanabilir. Hz. İsa dönemindeki Yahudi din damlarının bu vasıflardan uzaklığı, onları eleştirilerin odağı haline getirmiştir.

Hz. İsa döneminde, Ferisi ve din bilginleriyle arasında geçen konuşmalar, dönemin din adamı tablosunu yansıtması açısından önemlidir. "Öğrencilerin neden atalarımızın töresini çiğniyor" diyen Ferisi ve din bilginlerine; Hz. İsa " Ya siz neden töreniz uğruna tanrı buyruğunu çiğniyorsunuz?..." diyerek, anne babaya saygı konusunda ortaya koyduğu örneği dönemindeki din adamlarının tanrısal buyrukları arzularına göre değiştirdiklerine delil olarak sunmuştur. Hz. İsa, ayrıca İfadesini kuvvetlendirmek için Yeşaya'dan alıntı yaparak ifade ettiği "Bu halk dudaklarıyla

---

[40] *Matta*: 5/20.
[41] *Markos*: 12/38-40; *Matta*: 23/1-30.
[42] *Matta*: 15/13-14.

beni sayar, ama yürekleri benden uzak. Bana boşuna taparlar. Çünkü öğrettikleri sadece insan buyruklarıdır" sözleriyle döneminde tanrı buyrukları yerine insanlarca ortaya konulan emirlerin yayılmaya çalışıldığını imâ etmiştir.[43]

Hz. İsa öğrencilerini Yahudi din adamlarının öğretilerinden uzak tutmaya çalışmıştır. Bu konuda onları sık sık uyarmıştır.[44] Hz. İsa Yahudi din adamlarının kendini deneme gayretlerine ve ondan mucize isteklerine her defasında karşı çıkmıştır. Onların bundan faydalanmayacağını düşünmüş olacak ki bulunduğu yeri terk etmiş ya da onları susturacak sorularla karşılık vermiştir.[45]

Hz. İsa dönemi din adamlarının, dini açıdan önemli sayılan tapınağı kendi mülkleri gibi kullandıkları görülür. Yahudi din adamları, başkalarının burada faaliyette bulunmasını kendi izinleriyle mümkün görmüşledir. Bununla alakalı Hz. İsa'ya sordukları şu soru açıklayıcı görünmektedir. "İsa tapınağa girmiş öğretiyordu. Bu sırada başkâhinler ve halkın ileri gelenleri onun yanına gelerek "Bunları hangi yetkiyle yapıyorsun, bu yetkiyi sana kim verdi."[46] dediler. Buradan Hz. İsa dönemi Yahudi din adamlarının tapınağı ve tapınak ibadetlerini yönetme görevini yalnız kendilerine hasrettikleri sonucu çıkarılabilir.

Hz. İsa'nın halka ve öğrencilere dönük olarak yaptığı şu uyarılar döneminin din adamlarını anlamamıza katkı sağlamaktadır. Hz. İsa döneminin din adamları hakkında "Din bilginleri ve Ferisiler Musa'nın kürsüsünde otururlar, bu nedenle size söylediklerinin tümünü yapın ve yerine getirin, ama onların yaptıklarını yapmayın. Çünkü söyledikleri şeyleri kendileri yapmazlar. Ağır ve taşınması güç yükleri bağlayıp başkalarının sırtına yüklerler, kendileriyse bu yükleri taşımak için parmaklarını oynatmak istemezler. Yaptıklarının tümünü gösteriş için yaparlar, örneğin hamaillerini büyük, giysilerinin püsküllerini uzun yaparlar. Şölenlerde başköşeye, havralarda en seçkin yere kurulmaya bayılırlar. Meydanlarda selamlanmaktan ve insanların kendilerini 'Rabbi' diye çağırmalarından zevk duyarlar"[47] uyarısında bulunmaktadır.

---

[43] *Matta*: 15/ 1-9.
[44] *Matta*: 16/12.
[45] *Matta*: 12/38-41; *Matta*: 16/1-4; *Markos*: 8/11-13; *Luka*: 12/54-56; *Luka*: 11/29-32; *Matta*: 22/ 15-22; *Matta*: 22/23-33; *Matta*: 22/34-46.
[46] *Matta*: 21/23.
[47] *Matta*: 23/ 1-7.

Kutsal Kitap'ın anlattığı üzere Hz. İsa dönemi din adamları, toplumda farklı bir yere sahip olmanın yanında, bunu talep eder haldedir. Dini kuralları, dindarları baskı altında tutmak için kullandıkları halde kendilerini bundan muaf tutmuşlardır. Hz. İsa tarafından din adamlarının yaptıkları göklerin egemenliğinin kapılarını insanların yüzüne kapatmak olarak değerlendirilmiştir. Yine Hz. İsa dini yaşanmaz hale getirecek kadar zorlaştıran din adamlarına karşı çıkarak, Yahudi din adamlarını göklerin egemenliğine kendileri girmediği gibi girmek isteyenlere de engel olanlar olarak dile getirilmiştir.[48]

Yahudi din adamları, kendilerine yapılan bu eleştirilere karşılık Hz. İsa'yı hileyle tutuklatıp öldürülme[49] planı yapmışlardır. Dönemin valisinin Hz. İsa'yı çarmıha germesi için her türlü sebebi oluşturmaya çalışmışlardır.

Hz. İsa dönemi din adamlarının, dini kuralları ruhundan sıyırmış, yapmak için yapan, kuralları uygularken amacı ve faydayı gözetmeyen[50] gösteriş ve büyüklenme meraklısı bir grup olduğu görülür.[51] Yine Hz. İsa dönemi din damlarının dini kuralları isteklerine ve çıkarlarına paralel olarak işlettikleri fikrine varılabilir.[52]

İlk Hıristiyanların kendilerini gerçek İsrailli olarak görmesi, Yahudi adet ve ibadetlerinin ilk Hıristiyanlar'da da devam ettiğini gösterir. Hz. İsa'nın uygulamalarında da bunu görmek mümkündür. Kısaca Hz. İsa getirdiği mesajı Yahudilik'ten ayrı bir oluşum olarak sunmamıştır. Hz. İsa'nın Yahudi mabedine gitmesi, Yahudi din adamlarıyla tartışması, onlara sorular sorması, cumartesi ibadetlerine katılıp oradaki cemaate vaazlarda bulunması, Hz. İsa'nın Yahudi bir rahip gibi yetiştirildiğini düşündürmüştür.

İlk Hıristiyanlar, Yahudilikten aldıkları sinagogları, yine Yahudilerden aldıkları duayı, kutsal kitap okumayı ve vaazı ve kendilerine ait olan ekmek şarap ayininden ibaret olan ibadeti sahiplenmişlerdir. İlk Hıristiyanların özel dini törenleri yoktu ve yaptıkları toplantılar da ayin özelliği taşımamaktaydı. Nitekim ilk Hıristiyanlar'da ruhban sınıfı da mevcut değildi.[53] Roma ve diğer dini geleneklerden etkilenmeler sonucu din adamlarına dair bir hiyerarşi sonradan oluşmuştur.

---

[48] *Matta*. 21/31; *Matta*: 23/13-14.
[49] *Matta*: 26/4, 57-68; *Matta*: 27/20-26; *Matta*: 27/41-42.
[50] *Matta*: 12/1-13; 15/1-9.
[51] *Matta*: 6/5-6.
[52] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 261.
[53] Güç, *a.g.e.*, 171-172.

Araştırmacılar sonraları oluşmuş kilisenin temellerini, çeşitli vesilelerle, Hz. İsa'ya kadar götürmektedir. Hz. İsa ile bağlantılı görülen hiyerarşi, kilisedeki hiyerarşik dini yapıyı desteklemez. Hz. İsa'nın ortaya koyduğu daha çok inananlar topluluğu anlamında bir kilise idealidir. Fakat Hz. İsa'nın Petrus'u kilisenin başı ve kendi vekili seçmesi, kendini sevip sevmediğini sorarak olumlu cevap alması üzerine Petrus'a "Koyunlarımı güt" demesi[54] sonraki kilisenin havari Petrus'u kendine dayanak yapmasının yolunu açmıştır. Bu sebeple papanın havari Petrus'un vekili olduğuna inanılır.

Hz. İsa kendi döneminde Yahudi mabedine karşı çıkmamış fakat ibadet yerinin din adamlarınca kullanılma şeklini sert bir şekilde eleştirmiştir. İbadet yerinde ayrıcalık sahibi olan din adamlarıyla bu sebepten tartışmalara girmiştir. Yine döneminde din adına söz söyleyen yazıcılar konusunda da halkı uyarmıştır. Kısaca Hz. İsa Yahudi toplumu içinde doğmuş, yaşamış ve bu toplum içinde tebliğ için çalışmış bir kimsedir. Bu dönemde Yahudi din adamları dışında bir din adamı grubu söz konusu değildir. Sonuç olarak Hz. İsa döneminde Hıristiyanlık adına bir din adamı gurubundan ya da ruhbanlıktan bahsedilemez.

4. 2. 2. Hz. İSA'NIN ÖLÜMÜ SONRASI DİN ADAMLARI

Hz. İsa tebliğine başladığı dönemde kendisini destekleyecek kimseleri seçmiş, onları eğitmiş ve kendinden sonra tebliğ görevini yerine getirecek bir grup oluşturmuştu. Havariler denilen bu grup Kur'an'da "İsa onların inkâr ettiklerini sezince 'Kimdir benim Allah yolunda arkadaşlarım.' dedi. Havariler: 'Biziz Allah dininin yardımcıları, biz Allah'a iman ettik. Sen bizim lekesiz bir iman ile teslim olduğumuza şahit ol' dediler."[55] şeklinde anlatılmaktadır.

Havariler başlangıçta kendi içlerinde küçük bir topluluk oluşturan dindar, ibadetlerini Yahudi geleneğine göre yapan, Hz. İsa'dan aldıkları tebliğ görevini Kudüs'teki mabette yerine getiren kimselerdi. Hz İsa'nın kendilerine verdiği başka görevleri de yerine getiriyorlardı. Kısaca havariler döneminde de din adamlarıyla alakalı bir grup ya da kurumdan bahsedemiyoruz. Yahudi ananesi bu dönemde de

---

[54] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 276.
[55] Âli-İmran Süresi: 3/52.

etkinliğini devam ettirmekteydi. Yahudi dininin lideri konumundaki din adamları bu dönemde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.[56]

Hz. İsa'nın bağlıları için çizdiği hedefler, yeni bir inananlar grubunun temellerini atmıştır. Bozuk inançlıların yanında Hz. İsa'nın ideallerini ortaya koyan bir grup da oluşmuştu. Yeni inananlar grubu içinde ölümden dirilişi ve havarilerin yetkilendirilmesi temel kural kabul edilmiş ve sonraki oluşumlara, ilham kaynağı olmuştur.[57] Hz. İsa'nın, mesajını tamamlayamadan çarmıha gerilmesi ve daha sonra yeniden dirilmesi gibi gelişmeler günümüz Hıristiyanlığına temel olmuştur. Hz. İsa sonrası Hıristiyanlık'taki bu değişim, din adamı algısını ve kurumunu da önemli değişikliklere sevk etmiştir. Böylece Hıristiyanlık ayrı bir dini inanç olarak Yahudilik'ten uzaklaşmıştır. Pavlus'un da bu yeni gruba katılmasıyla Yahudilikten kopma daha görünür hale gelmiştir. Çünkü Hz. İsa Yahudi toplumu içinde doğup büyümüş ve onlara dönük çalışırken, Pavlus daha çok müşriklere dönük bir politika izlemiştir.[58] Pavlus'un bu politikası, Roma inançlarının da etkisiyle günümüz Hıristiyan din adamlarının temelini atmıştır. Yahudilik içinden çıkan ilk Hıristiyanlar hareketi zamanla bağımsız bir dine dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecinde Hıristiyanlıktaki birçok kurumun temellerine ulaşmak mümkündür.

Hz. İsa sonrası dönemde havarilerden Yakub'un liderliğinde örgütlenen Kudüs cemaatiyle Antakya ve çevresinde örgütlenen ve sonraları Pavlus'u da bünyelerine katan[59] cemaat arasında çekişmelerin olduğu bilinen bir gerçektir. Antakya merkezli cemaatin Helenistik misyonla yakından ilgili olması, havarilik ve Hz. İsa'nın konumu gibi konularda farklılıklar içermesi, sünneti, tanrısal hukuku, Hz. Musa hukukunu kabul etmemesi, Mesih merkezli hareketi desteklemesi sebebiyle, bu cemaate Hıristiyanlık ismi verilmiştir.[60]

Pavlus katıldığı ilk Hıristiyan cemaatin ilkelerini yaymak adına çıktığı misyon yolculukları sonucunda, acı çekip ölen ve sonra tekrar dirilen Mesih doktriniyle Yunanlılar'ın ilgisini çekmiştir. Özellikle Selanik ve Korint'te başarılı

---

[56] Güç, *a.g.e.*, 175.
[57] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 276.
[58] Peter Barnes, *İsa Ve Pavlus Aynı Fikirde Miydi*?, (Çev.: Arzu Sonbahar Yıldırım), Haberci Basın Yay., İstanbul, 2006, 23.
[59] *Elçilerin İşleri*: 9/1-31.
[60] Gündüz , *Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı*, 56.

olmuştur. Bu başarı beraberinde, kentlerin kendi kültürleriyle yoğurduğu bir Hıristiyanlık inancının temelini atmıştır.

Hz. İsa sonrası öne çıkan havariler kendilerini Hz. İsa'nın halifesi olarak görmüşlerdir. Havariliğin ortadan kalkmasıyla da havarileri vekil kabul eden ve tanrı adına görev yaptıkları söylenen Hıristiyan din adamları ortaya çıkmıştır. bu kimseler ma'bed hizmetlerini resmîleştirdikleri gibi kilisenin de teşkilâtlanmasına ağırlık vermişlerdir. Bu durum kilise teşkilâtının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.[61] Kilisenin resmi din adamları kurum olarak ortaya çıkışı ise, kurumları dünyadaki bir çok oluşumu etkilemiş olan, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesiyle olmuştur. Çünkü kilisenin din adamları kurumu olarak ortaya çıkışı, Hz. İsa'dan yaklaşık dört asır sonra, imparator Konstantin döneminde gerçekleşmiştir.

Hz. İsa sağlığında herhangi bir kilise yapmamıştı. Sadece havarîleri seçmekle, ileride kurulacak olan kilisenin temelini atmış ve kilise cemaatinin nüvesini oluşturmuştur.[62] Hz. İsa kilise gibi bir din adamları kurumu oluşturmadıysa kilise kurumu nereden geldi? Burada göz önünde tutulması gereken "Roma İmparatorluğu'nda din adamlarının kurumu nasıldı?" sorusudur.

4. 2. 3. ROMA İMPARATORLUĞU'NDA DİN ADAMLARI

Hıristiyanlık öncesi Roma'da büyük Pontif'in yönetimi altında yüksek dereceli ve etkin bir rahipler sınıfı vardır. Yaşam boyu atanmış olan büyük Pontif uğurlu ve uğursuz günleri saptar, bayramları takvime bağlar, Vesta rahibelerini ve Flamenleri tayin ederdi.[63] Roma imparatorluğu için tarif ettiğimiz bu dini yapı daha sonraları roma imparatorluğunda resmi din olan Hıristiyanlığın papalık kurumuyla benzerlik taşımaktadır. Roma imparatorluğu'nun Hıristiyanlık öncesi dini kurumlarındaki benzerlikle günümüz Hıristiyanlığındaki din adamlarının benzerliği bununla bitmez. Piskoposlar meclisini andıran Pontifler Kurulu ve benzerleriyle bu durum devam etmektedir. Hıristiyanlık ve Eski Roma inançları arasındaki benzerliği

---

[61] Güç, *a.g.e.*, 288-289.
[62] Güç, *a.g.e.*, 288; Pavlus taraftarlarının gelişerek günümüzdeki Hıristiyanları oluşturduğuna dair bkz. (Güç, *a.g.e.*, 175.)
[63] Colette Estin-Helene Laporte, *Yunan Ve Roma Mitolojisi*,(XI. Bas.),(Çev.: Musa Eran), Tübitak Yay., İstanbul, 2003, 208.

ortaya koymak için Roma'da din adamları sınıfını görevleriyle ortaya koymayı uygun bulduk. Roma imparatorluğu'nda din adamları şunlardır:
Pontifler: Bunlar on beş kişilik bir rahipler kurulu oluşturur. Söylenmesi gerekli dinsel formülleri görevli memurlara yazdırır, yılın politik ve dinsel olaylarının kroniklerini derleyen yıllıkları kaleme almaktaydılar. Vesta Rahibeleri: bunların Sayısı altıdır. Bunlar büyük Vesta rahibesi"nin yönetimi altındadırlar, görevleri sitenin ateşine ve Penateslerine göz kulak olmak, kurban edilecek hayvanların üzerine serpilmek üzere tuz katılıp ezilmiş tahılı hazırlamaktır. Bunlar rahibeliğe çocukken alınır, otuz yıl sürecek görevleri boyunca aşktan kesinlikle uzak duracaklarına dair ant içirilirlerdi. Aksi halde diri diri gömülme cezasına uğramaları kaçınılmazdı. Benzer cinsel perhizin Hıristiyanlar'da da olduğu görülür. Özellikle ruhani sınıfın evlenmesi Hıristiyanlar'da da yasaktır. için zorunluluktur.
Flamenler: Sayıları on beştir, her rahip bir tanrının hizmetine yürütmekle görevlidir.
Flüt çalıcılar: Kamusal törenler için zorunludurlar. Törenlerde müzik icra etme görevleri vardır.
Augurlar: Sayıları on altı rahiple sınırlıdır. Tanrısal kehaneti yorumlamakla görevlidirler. Yapılacak her işte ve alınacak her kararda kendilerinden bilgi alınırdı. Arunpiciler: Bu rahipler tanrıların iyilikçiliğini ya da öfkesini dile getiren hayvan iç organlarını incelerler. Bu şekilde Tanrının sevgi ve öfkesini tespite çalışırlardı. Decemvirler: Haberi verilmiş afetleri savmaya uygun ayinleri belirleyen rahiplerdir. Arunpiciler'in tespit ettiği Tanrının öfkesini bertaraf edecek bir yol bulmaya çalışırlardı.[64] Görüldüğü gibi döneminin ihtiyaçlarına göre yapılanan farklı dini kurumlar büyük bir benzerlik taşımaktadır. Günümüz Katolik mezhebinin merkezi sayılan Vatikan'a baktığımızda karşımıza papa liderliğinde çalışan bir çok meclis çıkar.

Hıristiyan inançları Yahudi dışı milletlere açılırken Yunan diliyle aktarılmıştır. Bu durum Yunan felsefesinin ve kültürünün Hıristiyan inançlarına nüfuzunu beraberinde getirmiştir. Felsefe alanındaki bu etkileşim Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabulüyle Roma imparatorluğu kurumlarının Hıristiyanlaştırılması sağlanmıştır.[65]

---

[64] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 208–209.
[65] Arnold J. Toynbee, *Hıristiyanlık Ve Dünya Dinleri*, (II. Bas.), (Çev.: Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yay., Konya, 2005, 4.

Hıristiyanlık varlığını Roma İmparatorluğu içinde bulunmasına borçludur. Günay'ın da ifade ettiği gibi: Her din bir toplum içinde ortaya çıkıp gelişmektedir. Böyle olunca da, dini toplumsal kontekstinden ve zamandan tamamen soyutlayarak, tek taraflı algılayarak, onun toplum ve kültürle olan bağlantılarını görmezlikten gelen naif anlayış bu gün artık hiçbir bilimsel değer ifade etmemektedir. Hemen her din bir toplum içerisinde hayatiyet bulduğuna göre, din ve toplum arasında bir takım karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin bulunduğunu da hesaba katmak gerekmektedir.[66] Hıristiyanlık'ta da Roma medeniyetinin etkisi yadsınamaz.

4. 2. 4. ORTODOKS HIRİSTİYAN MEZHEPLERDE DİN ADAMLARI

IV. yüzyıl boyunca Doğu ve Batı kiliseleri arasında ortaya çıkan tartışmalar 1054 yılına gelindiğinde daha da belirginleşmiştir. Ortaya çıkan farklılıklar Ortodoks mezhebinin doğuşunu sağlamıştır.[67]

Kiliseler arasındaki farklılıkların başında hiyerarşide piskoposlardan ve metropolitlerden üstün bir basamak olan patrik makamının bulunması gelir. Ortodoksluk, İstanbul konsilinde dört yetkili bölgeden oluştuğunu ve bunların her birinin kendine ait patriklik merkezine sahip olduğunu duyurmuştur. Siyasi iradenin desteğiyle, Roma ile eşitlik iddiasını sürdüren Doğu kilisesi, başlangıcında dahi gerçek bir otorite olarak ortaya çıkamamıştır.[68] Başka bir ifadeyle İstanbul patriği Roma papasına göre ikinci derecede nüfuz ve tesire sahiptir. Patrik hala ekümenik patrik unvanını taşır, bu yönüyle diğer Doğu kiliselerinden üstün tutulur. Patrik başında imparatorluk tacı taşır, göğsüne Bizans imparatorluğunun sembolü olan kartalı takar.[69] Bu durum patrikliğin kendini siyasi iradeyle özdeşleştirmesi açısından önemlidir.

Ortodoks kiliseleri için İstanbul patriğinin liderliği eşitler arasından birinin liderliği gibidir. Yani İstanbul patriği tek lider değildir. Ortodoks Hıristiyan mezhebinde en üst mevkiyi patriklik oluşturur. Patrik için bu liderlik idari anlamda olup, din adamları hiyerarşinde asıl rütbelerden değildir. Katolik kilisesinde papa

---

[66] Günay, *a.g.e.,* 40–41.
[67] Ali Erbaş, *Hıristiyanlık'ta İbadet*, Ayışığı Kitabevi Yay., İstanbul, 2003, 11.
[68] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. III, (Çev.: Ali Berktay), Kabalcı Yay., İstanbul, 2003, 67; Yorgo Benlisoy-Elçin Macar, *Fener Patrikhanesi*, Ayraç Yay., Ankara, 1996, 28-30.
[69] Tümer, "Günümüzde Doğu Hıristiyanlığı", *Asrımızda Müslüman Hıristiyan Münasebetleri*, (II. Bas.), İstanbul, 2005, 140.

dini liderliğin dışında siyasi otorite de taşımaktadır. Bu durum Katoliklerde din adamlarının valiler gibi algılanmasını da getirmiştir. Ortodoksluk siyasi idarenin emredici yetkisinden yoksundur. Bu sebeple de din adamları ruhani rehberden başka bir şey değildirler.[70]

Katolik kilisesinde olduğu gibi merkezi bir yönetimin yokluğu Ortodoks kilisesinde bağımsız birçok patrikliğin çıkışına meydan vermiştir. Bu sebeple Ortodoks dünyasında dördü tarihi olmak üzere sekiz patriklik ile beşi otosefal ve ikisi otonom, toplam on beş kilise vardır. Tarihi patriklikler kent adlarıyla anılırken, diğer bağımsız kiliseler ülke isimleriyle anılmaktadırlar.[71]

Ortodokslar patriğin hukuki otoritesini de kabul etmezler. Başka bir ifade ile patrik veya başpiskopos ruhani liderdir. Fakat yanılmazlığından, Katoliklerde olduğu gibi genel bir hâkimiyetinden bahsedilemez. Bu sebeple kilise ve onun lideri daha çok ruhani bir varlık olarak patriğin şahsında temsil edilmektedir. Bu özelliği Ortodoks Hıristiyanlığı, siyasi iradenin kullanımına açık hale getirmiştir. Doğu kilisesinin dış müdahalelere açık hale gelmesinde demokratik bir yapının varlığı, bulunduğu bölge halkının düşüncesinin kiliseyi etkilemesini de beraberinde getirmiştir.[72] Ortodoks kilisesi de dirilen İsa'dan Hıristiyanlara akan inayet ve hayat cereyanını kendisi için hayat kaynağı olarak görmüştür.[73]

Ortodoks kiliselerde din adamlarına özgü olarak kanonik saatler ve liturji olmak üzere iki çeşit ibadet vardır. Kanonik saatler daha çok manastırlar için düzenlenmekle birlikte kutsal günlerin arifesinde ve dini bayramlarda mahalli kiliselerde de uygulanır.[74]

Ortodoks kiliselerde sadece ruhani sınıfa mensup kimselerin yaptığı vaftizler geçerli sayılır. Zorunlu durumlarda ruhani gruba mensup olmayan erkeklere de vaftiz etmeleri için izin verilir.[75] Ortodoks kiliseler Papazların evlenebileceğini, Keşişlerin, piskoposların ve patriklerin evlenemeyeceğini kabul eder.[76] Bu durum Ortodoks anlayışta din adamlarının iki gruba ayrıldığını gösteren işaretlerden biridir. Ortodoks din adamları evli din adamlarının oluşturduğu "Beyazlar" bekar din adamlarının

---

70 Benlisoy-Macar, *a.g.e.*, 26.
71 Benlisoy-Macar, *a.g.e.*, 9.
72 Benlisoy-Macar, *a.g.e.*, 26.
73 Schımmel, *a.g.e.*, 172; Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, 374 v.d.
74 Güç, *a.g.e.*, 184.
75 Güç, *a.g.e.*, 205.
76 Sarıkçıoğlu, *a.g.e.*, 376.

oluşturduğu “Karalar” diye ikiye ayrılır. Karalar grubu yani evlenmeyenler, manastırlarda yaşamaktadırlar. Piskoposlar ancak bunlardan seçilir. Eğer Ortodoks rahipler evlenirse piskopos olamazlar. Ancak eşleri ölürse piskopos olabilirler.[77]

4. 2. 5. KATOLİK HIRİSTİYAN MEZHEPLERDE DİN ADAMLARI

Katolik mezhebi Batı kilisesi ile Doğu kilisesinin 1054 yılında bölünmesiyle ortaya çıkan Roma Latin kilisesinin aldığı isimdir. Bugün Katolik mezhebi, Vatikan ruhani devleti tarafından temsil edilmektedir. Katolik mezhebinin başında papa bulunur. Papa Vatikan ruhani devletini kardinaller meclisi ile idare etmektedir.[78]

Katolik Piskoposlar, havarîlerin varisleri olarak Hz. İsa’nın ebedi işinin devamlılığını sağlamak, belki tamamlamak için seçilmişlerdir. Onlar bu görevi, Roma Piskoposu olan papa liderliğinde ve onun otoritesi altındaki hiyerarşik cemaatle icra etmektedirler. Onların üzerlerindeki işi, yani tanrısal görevi, bazen Ökümenik konsüllerle bazen de özel ve mahalli konsüllerle ifa ettiği kabul edilmektedir. Piskoposlar havarîlerin halefleri olarak kendilerine havale edilen piskoposluklarda bölgesel görevlerini icra için gerekli olan iktidara sahiptirler. Roma piskoposu olan Papa tanrı adına faaliyetlerini gerçekleştirirken, kilise üzerindeki yüce iktidarı için de, Roma piskoposlar meclisinden de yararlanabilmektedir.[79]

Papalığın “yanılmazlık” öğretisiyle kutsallaşan dini otoritesi, konsül kararlarını ve papalığın toplum içerisindeki temsilcisi olan ruhban sınıfının da halk gözünde kutsallık ve otoritelerini artırmıştır. Artık kilise kurumu, bütün hiyerarşisiyle hem imparator, kral ve prenslerin egemenlik yetkilerini, hem de ülkenin vergi gelirlerini paylaşan bir ortakçı görünümüne bürünmüştür. Bu şekilde ortaçağ Hıristiyanları, papa ve konsül kararlarının yanılmazlığı ve kutsal metni yorumlama yetkisinin sadece papanın uhdesinde olduğu öğretisiyle, tarihte örneklerine az rastlanan bir dinsel istismara yol açmıştır.[80] Görüldüğü gibi Hıristiyan inanırların çoğunluğunu bünyesinde barındıran Katolik kilisesi ve onu oluşturan din adamları ortam bulduğunda kendini siyasi iktidarlardan daha yetkin görmüşlerdir.

---

[77] Aydın, “Hıristiyanlık” *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, 352.
[78] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 371.
[79] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili*, 73.
[80] Hakan Olgun, “Katolik Kilisesinin Endüljans Uygulaması ve Protestan Reformuna Etkisi”, *ÖMÜİFD*, Sayı. 18; 19, Samsun, 2005, 328; Olgun, *a.g.e.*, 12.

V. asırdan itibaren kuvvetlenen Katolik kilisesi, siyasi irade gibi hareket ederek kanunlar ve kurallar vaaz etmiştir. Ortaçağ boyunca devam eden bu kuralcı tavır kilisenin düzenini ve ahlak yapısını sertleştirmiştir. Günah itirafının mecburiyeti, günah çıkartmanın ve kefaretlerin zorunlu olması, papazlara evlenme yasağının konulması vb. örnek gösterilebilir.[81]

Katoliklerde ruhban sınıftan olmayanlar için cemaatle ibadet şarttır. Yine Katoliklerde Hz. İsa'nın kurban olarak kabul edilen ölümünün kutlanışı olan Mass'ın her gün her papaz tarafından yapılması gerekir. Birden fazla papazın olduğu kiliselerde bir günde birden fazla da yapılır. Kutsal günlerde ise her papaz tarafından üçer defa gerçekleştirilebilir. Katoliklerde Mass uygulaması ikiye ayrılır ve bunlara yüksek Mass sıradan Mass denir. Yüksek Mass biri papaz biride diyakoz olmak üzere ruhani sınıftan en az üç kişinin katıldığı genellikle sabah geç saatlerde buhur yakılarak, müzik eşliğinde eksiksiz kutlanan Mass'tır. Sıradan Mass ise ruhban sınıfından sadece bir kişinin hazır bulunduğu ve müziksiz olarak gerçekleştirilen mastır.[82]

Roma Katolik kilisesinde vaftiz vb. durumlarda yalnız ruhani sınıftan olmayan erkek ve kadınlara değil, kilise tarafından ortaya konan kurallara uymak kaydıyla putperestlere, kendi kilisesinin inançlarına karşı gelen ayrılıkçılara, Katolik, Yahudi ve Protestan'ın da vaftiz yapmasına izin verilmektedir.[83]

Katolisizm'in kiliseyi ve doğal olarak onun başı olan Papa'yı devletin üstünde otorite olarak gören anlayışı, siyasi hayatta ve devlet otoritesinde kilise ve onun kurallarının egemenliğini doğurmuştur. Luther reformuna kadar süren bu tavır, Luther'in rahipler ile kilise görevlisi olmayan Hıristiyan halkın eşitliği ilkesiyle, devletin kilise kontrolünden özgürleştirilmesinin önünü açmıştır[84] Bu durum Hıristiyan din adamalarının siyasi hayatta ne kadar etkin olduğunu göstermesi açısından da önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Katolik Kilisesi'nin başındaki papaların dünyevi ihtirasları ve dinsel istismarları, kilise kurumunun saygınlığını oldukça azaltmıştır. Adeta dünyevi krallık peşinde olan papaların yanı sıra, din adamlarının görünümleri de ruhban sınıfını

---

[81] Schımmel, *a.g.e.*, 181.
[82] Güç, *a.g.e.*, 191.
[83] Güç, *a.g.e.*, 205.
[84] Olgun, *a.g.e.*, 259.

Hıristiyan halkın gözünden iyice düşürmüştür. Ruhban sınıfının kumar, eğlence ve fuhuş gibi kötü işlerle meşgul olması nedeniyle kiliseye pek uğramadığından yakınıldığı dönemler olmuştur. Rahiplerin çoğunun Latince bilmediği ve dua niyetine anlamsızca mırıldandıkları da ileri sürülmüştür. Papaya ve ruhban sınıfına yönelik böylesi şüpheler, bazı Hıristiyan bölgelerinde kutsal kitap merkezli reform çabalarına temel oluşturmuştur.[85]

Roma Katolik kilisesi, ortaçağ toplumunun gündelik yaşamını bütünüyle kuşatan manevî bir egemenliği elde etmiştir. Siyasetten eğitime, ekonomiden bilime kadar, Hıristiyan toplumu yüz yıllarca bu manevî gücün kontrolü altında kalmıştır. Reform hareketleriyle ortaya çıkan kilise karşıtı muhalif söylemler, aslında bu devasa gücün egemenliğini ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.[86] Siyasi iradenin de çıkarlarına uygun olan bu gelişme siyasi güçler tarafından da desteklenmeye değer görülerek başarıya ulaştırılmış ve Katolik kilisesi reforma mecbur bırakılmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki Katolik kilisesi yerini aldığı Roma İmparatorluğu'nun bazı görevlerini de almıştır. Roma imparatorluğuna şekli benzerliğin yanında imparatorluğun ideallerini de yüklenmiştir. Roma imparatorluğunun yayılma politikası gibi batı kilisesi de hâkimiyetini devletten dünyaya yayarak büyümüştür.

4. 2. 6. PROTESTAN KİLİSELERDE DİN ADAMLARI

Hıristiyanlıkta IV. Yüzyılda başlayan teoloji ve ibadetle ilgili tartışmalar 1054 yılında Doğu kilisesinin Batı'dan ayrılmasıyla birinci bölünmeyi yaşamıştı. Bu tartışmalar tamamen durulmadığından XVI. Yüzyılda anlaşmazlıklar baş gösterdi. Bu tartışmalar Luther liderliğinde Protestan mezhebini ortaya çıkarmıştır.

Resmi kiliseye karşı mücadeleye girişen Luther, prenslerin yardımına dayanmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple Lutheran kilisesi, Roma kilisesi gibi devletten özgür kalamamıştır.[87] Luther'in şahsında Protestanlık, insanı züht ve iyi amellerin değil, yalnız tanrının suçları temizleyen inayetinin kurtarabileceğini

[85] Olgun, *a.g.e.*, 20-21.
[86] Olgun, *a.g.e.*, 229.
[87] Schımmel, *a.g.e.*, 183.

inancına dayanmaktadır.[88] Doğal olarak bu anlayış ibadet uygulamalarını geri plana itmiştir. İbadetlerin değer yitirmesi uygulayıcılarının da önemini azaltmıştır.

Luther'in Hıristiyan din adamlarına getirdiği yenilik, onun kilise liderini tanımlamasıyla başlamıştır. Luther, gerçek kiliseyi azizlerin ve Hıristiyanların oluşturduğu topluluk olarak görür. Bu tanım ilk dönem Hıristiyan anlayışına kısmen dönüş sayılmaktadır. Hıristiyan topluluğunu kutsal meclis ya da kilise olarak adlandıran Luther ikinci bir adımla kilisenin liderliğine Hz İsa'yı getirir. Ortaçağ Hıristiyan zihinleri için yeni olmayan bu düşünce, Papa'nın kilise liderliğinin ya da dinsel otoritesinin bulunmadığı bir reformist harekete dönüşmüştür.[89]

Luther'in öğretisinin kiliseyi tanımlama şekli kiliseyi belli bir insani seçkin zümreye bağlı olan, belirli zamanlarda toplanıp dağılan fiziki bir kurum olmaktan çıkarmayı amaçlamaktadır. Hedef kiliseyi fiili olarak sürekli var olan manevi bir gerçekliğe dönüştürmektir. Kiliseyi tanımlayan "topluluk"u oluşturan "bütün inananlar" ifadesindeki "bütün" nitelemesi kiliseyi oluşturan sayısal miktarı ve belli sayıdaki topluluğun bir araya gelip dağılmasını değil, belli bir toplumsal sınıfa, en azından kurumsal kilise görevlerinin icracısı olan ruhban sınıfına karşı çıkışı ifade eder. Olgun böyle bir topluluğun ancak İncil etrafında toplanan kimselerce oluşturabileceğini dile getirir. Manevi bağlarla oluşturulan böyle bir topluluğun geçerliliği için papa gibi herhangi bir dinsel karizmatik figürün varlığına ve kutsamasına da ihtiyaç kalmamaktadır.[90]

Luther kilisenin papa, rahipler ve keşişlerin esareti altında olduğunu iddia eder ve özgür bir kilisenin ancak üç duvar dediği: papa, rahip ve keşişlerin kilise görevlisi olmayan halka karşı üstünlük iddialarının, kutsal metni yorumlama hakkının yalnız papaya ait olduğu inancının, konsil toplama ve buradaki kararları onaylama hakkının papa'ya ait olduğu inancının yıkılmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.[91] Luther, reformunun temeline bu duvarları yıkmaya dönük çalışmaları alır. Bunun için de, kilisenin her dediğinin doğru olmadığı, yanılmaz bir otoriteden bahsedilemeyeceği, Hıristiyanlık'ta otoritenin bilgiye dayandığı, Hıristiyanlığı bilen herkesin otorite olduğu, temel esasın Kitab-ı Mukaddes olduğu ve

---

[88] Schımmel, *a.g.e.*,182.
[89] Olgun, *a.g.e.*, 195.
[90] Olgun, *a.g.e.*, 198; 199.
[91] Olgun, *a.g.e.*, 202.

bunun herkese açık olduğu, hiç kimsenin başkasının günahını bağışlama yetkisine sahip olmadığı, Ruhban sınıfının evlenebileceği gibi[92] görüşleri ortaya koymuştur.

Katolik öğretide, kurtuluşu sağlayan, kurumsal kilise anlayışının yerini; Luther'in öğretisinde "görünmeyen kilise" almıştır. Bu anlayış beraberinde bütün insanların din adamlığı anlayışı getirmiştir. Görünmeyen kiliseye bağlı inançlı kimselerin din adamı ya da rahip olmaları vaftiz olmalarına bağlanmıştır. Basitçe söylemek gerekirse, Protestanlarda vaftiz olmak, inanan Hıristiyan'ın kilise görevlisi olmasa da, bir rahip misyonu taşıması için yeterli görülmektedir. B sebeple Luther "vaftiz suyundan çıkan herkesin tanrıya adanmış bir rahip, papaz ve papa olduğuyla övünebileceğini" söyler. Ancak evrensel din adamlığı, vaftiz olan herkesin söz ve sakramentlerin vekilliği görevini üzerine aldığı anlamına da gelmez. Kısaca din adamlığı kimsenin tekeline verilemeyecek kadar önemli görülmektedir. Gerçekte böyle bir durum, din hizmetlerinde karmaşaya sebep olabilirdi. Luther karmaşaya sebep olmamak için duruma açıklık getirerek, herkesin rahiplik konusunda eşit itibara ve otoriteye sahip olduğundan, herhangi bir ittifak ve seçim olmaksızın, kilise uygulamalarına ait yetkiyi kimsenin kendine ait olduğunu ileri sürmemesi gerektiğini belirtir. Toplumun otoritesi ve rızası olmaksızın bütün inananları kapsayan bu görevi, kimsenin üzerine almaması gerektiğini ifade eder.[93]

Hıristiyan din adamları hiyerarşisinin alanını vaftiz olan veya Mesih'i kabul eden herkese kadar genişleten Luther, din adamlığının tanımını değiştirdiği gibi seküler otorite kavramının algısını da değiştirmiştir. Luther'in yaklaşımıyla dinsel anlamda yetkinliğini yitiren kilise ve papalık yerini kutsal kitaba terk etmek zorunda kalmıştır. Din adamlığını bütün inananların din adamlığı yaklaşımıyla devlet idarecilerine de açmıştır. Luther'in bu öğretisi orta çağa ait olan seküler ve dinsel adam sınıflamasını bertaraf etmiştir. Böylece din ya da dünya adamı olmanın Hıristiyan yaşamındaki belirleyiciliğini yitirmiştir.[94]

Lutheranizm 1665 yılında Danimarka'da devlet dini haline gelmiştir. Bu durumda kral kilisenin başı olurken, papaz ve piskoposlar bu devletin memurları konumuna gelmiştir .[95] Benzer uygulamalar eski Yunan'da da uygulanan bir anlayışı

[92] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 313; 314.
[93] Olgun, *a.g.e.*, 199; 200.
[94] Olgun, *a.g.e.*, 219.
[95] Olgun, *a.g.e.*, 117-118.

çağrıştırmaktadır. Yunanlılarda din görevlileri gerçekte ayinleri düzenlemek ve törenlerin geleneğe uygun olarak yapılmasını sağlamakla yükümlü memurdur.[96]

Hıristiyan anlayışına göre bir ayinin kabulünde din adamının karakteri belirleyici değildir. Ayinin geçerliliği madde, şekil ve niyetin bir araya gelmesine bağlıdır. Ayini yöneten papazın karakteri ne olursa olsun insanın kurtuluşa ulaşacağına inanılmaktadır.[97] Protestanlığın getirdiği en büyük yenilik belki de Hıristiyanlığa getirdiği standarttır. Çünkü Katolik kilisesi papanın yanılmazlığı, itikâdi bir kanun ortaya koyma hakkı gibi özellikleriyle Hıristiyan inancını tekeline almıştı. Protestanlık, Hıristiyanlık için İncil'i öncelemiş ve ibadetlerinde de buna değer vermiştir. Artık inanırların Hıristiyanlığı anlamak için İncil'i referans edinmeleri zorunlu hale gelmiştir.[98] Bu inanç beraberinde papanın otoritesinin kabul edilmemesini, ibadetlere temel oluşturan kaynağın İncil olması da, din adamları olmadan kurtuluşun mümkün olduğu konusunda insanları umutlandırmıştır.

Luther yeni öğretisiyle yıktığı Katolik din adamlığı hegemonyası yerine bir şeyleri icat etmesi gerekmekteydi. Nihayet o da oldu ve atanmış rahiplik uygulaması Lutheran öğretiyle bir kilise düzenlemesi olarak karşımıza çıktı. Atanmış rahipler Katolik kilisesinde olduğu gibi kilise anlamındaki idarî kurum tarafından rahibin özel olarak tahsis edilmesi şeklinde değil de, görünmeyen kiliseyi oluşturan ve böylece evrensel rahiplik niteliğini taşıyanlar tarafından temsilci olarak seçilen ve onların adına kilise işlerini düzenleyen kişilerdir. Farklılık, Katolik rahip otoritesini papalığın onayı anlamında yukarıdan yani tanrısal bir kaynaktan elde ettiğine inanırken, Lutheran rahip bu otoriteyi temsil ettiği kişilerden, vaftiz olan Mesih yanlılarından oluşmuş beşeri, fakat kutsanmış kilise cemaatinden, yani aşağıdan aldığına inanmaktadır. Bu sebeple Lutheranlar Katolikliğin özel rahiplik sınıfı karakterine bağlı atama modelini reddederken, Hıristiyanlığın ehil kimselerce anlatılması ve sakramentlerin uzman kimselerce doğru şekilde yönetilmesi için zorunluluk olarak görülen resmi kilise rahipliğini oluşturmuşlardır.[99]

Luther tüm Hıristiyan müminleri rahip gibi görürken[100] daha da aşırı giden Kuveykırlar kilisenin otoritesini yok saydıkları gibi, Kutsal Kitap'ın otoritesini de

---

[96] Estin-Laporte, a.*g.e.*, 2.
[97] Güç, *a.g.e.*, 202.
[98] Schımmel, *a.g.e.*, 182-183.
[99] Olgun, *a.g.e.*, 201.
[100] Aydın, *Hıristiyan Genel Konsilleri ve İkinci Vatikan Konsili,* 47.

yok saymıştır. Kuveykırlar, sadece kutsal ruhun otoritesini kabul ederek Tanrının Kutsal Ruh vasıtasıyla doğrudan insanın kalbinde ortaya çıkabileceğine inanmaktadırlar. Kuveykırlar, Kutsal Ruh vasıtasıyla insanın tanrıyla aracısız irtibat kurduğuna inandıkları için, tanrıyla bağlantı sağlayan ibadete, din adamlarına, ihtiyaç duymazlar.[101]

4. 2. 7. KİLİSE KURUMU VE HIRİSTİYAN DİN ADAMLARI

Hıristiyan din adamlarını ele alırken kiliseye değinmemek onların anlaşılmasında eksiklik arz eder. Çünkü bu iki yapı birbirini bütünler haldedir. Hıristiyanlık'ta ibadet ve ayin hayatı kilise ile özdeşleşmiştir. Bütün ibadetler ve ayinler din adamının yönetiminde yapılmalıdır. Hıristiyanlık'ta ibadet denince de kilise akla gelmektedir. Çünkü ibadetler genellikle kiliselerde ve cemaatle yapılır.[102]

Kilise Hıristiyanlıktaki hem kutsal mekânı, ibadet yerini, tapınağı hem de Hıristiyan toplumunu ve toplum içindeki akımları ifade eden bir terimdir.[103] Hıristiyan cemaati ifade ederken Pavlus: "Biz tanrının emektaşlarıyız. Sizlerde tanrının tarlası, tanrının binasısınız"[104] "Tanrının tapınağı olduğunuzu, tanrının sizde yaşadığını bilmiyor musunuz? Kim tanrının tapınağını yıkarsa tanrı da onu yıkacak, çünkü tanrının tapınağı kutsaldır ve o tapınak sizsiniz."[105] diyerek kendi mesajını kabul edenleri kilise(cemaat) kapsamında değerlendirmiştir.

Hıristiyan geleneğinde kilise kurumu havariler dönemine kadar geriye götürülmektedir. Hz. İsa'nın havariler arasından Simon'u diğer havarilerin başı olarak seçtiği ve ona Petrus adını verdiği görülür.[106] Fakat kilisenin ilk dönemiyle ilgili birçok şey gizli kalmaktadır. Hz. İsa'dan Pavlus'un etkisine giren Hıristiyanlığın eksiklerini Helenist kültürle tamamlayarak yoluna devam etmiştir.[107]

Kilise, Hıristiyan cemaatin ibadet ettiği bina, ibadet eden Hıristiyan topluluk, belirli bir dönemde yaşayan Hıristiyanlar'ın tamamı veya bir grubu, mezhep,

---

[101] Tümer-Küçük, *a.g.e.,* 322.
[102] Ali Erbaş, *Hıristiyanlık'ta İbadet*, Ayışığı Kitapları Yay., İstanbul, 2003, 223; Erbaş, *a.g.e.,* 20.
[103] Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, 220; Geniş bilgi için bkz. Gündüz, *Hıristiyanlık,* 157 v.d.
[104] *I. Korintliler*: 3/9.
[105] *I. Korintliler*: 3/16-17.
[106] Gündüz, *Hıristiyanlık,* 158; Hıristiyanların M.S. 250 yılına kadar fiziki manada bir kilise binasına sahip olmadıklarına dair bkz. (Güç, *a.g.e.,* 176.)
[107] Charles H. H. Scobie, "Hıristiyan Kilisesinin Evrensel Misyonunun Kökeni İsa Mı, Pavlus Mu?", *Pavlus'u Düşünmek*, (Çev.: Süleyman Turan), Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006, 112; Toynbee, *a.g.e.,* 101.

başlangıçtan günümüze kadar Mesih'in kilisesine mensup bütün Hıristiyanlar, Hıristiyanlar'a ait dini teşkilat, piskoposlar topluluğu anlamlarında kullanılmıştır.[108] Konumuz dahilinde bizi ilgilendiren kilise tanımı Hıristiyanlar'a ait dini teşkilat ve piskoposlar topluluğu ifadesidir.

Sevgi, eşitlik, paylaşma ideallerine sahip bir inanç sistemi olarak ortaya çıkan Hıristiyanlığın, nasıl olup da hiyerarşik, sakramental ve papaz erkil bir kiliseye dönüştüğünü soran Woodhead, sorusuna Pavlus'un mektuplarında cevap arar. Pavlus'un mektuplarından, din adamı sınıfının ortaya çıkışı Kutsal Ruh'un insanlara bahşettiği vaizlik, öğretmenlik, kehanette bulunma ve hastaları iyileştirme gücü gibi armağanlara dayandığı sonucuna ulaşır. Kutsal Ruhun armağanlarıyla oluşan din adamlığının yanında, Pavlus'un da içinde bulunduğu, çok az kimsenin Rab ile doğrudan temas kurması onları din adamları içinde özel yetkili hale getirmiştir.[109] Bu düşünce hiyerarşik kilise düzenine gidişi desteklemiştir. Aynı zamanda kilisedeki dn adamı hiyerarşine dini açıdan meşruluk kazandırmıştır.

Kilisede resmi önderlik rolleri yerleştikçe bu roller öncelikle erkeklere, erkekler arasında da İsa ile doğrudan ilişki kurduğuna inanılan kimselere verilmiştir. Zaman ilerleyip Hz. İsa'nın çağdaşlarının ölmesiyle "Havarilerin Mirasçıları" kavramı geliştirilmiş, buna göre yetki İsa'ya ve onu doğrudan tanımış olan havarilere uzanan akrabalık zincirinin yalnızca erkek üyelerine geçtiği görülür. Rahiplik görevinin yalnızca erkeklere verilmesinin sebebi, dönemin zihni yapısı sebebiyle, tanrı-insan ilişkisini bir erkeğin sağlamasının, kadının temsil etmesinden daha uygun olacağına dair inancın daha geçerli olmasından kaynaklanmaktadır.[110]

Hıristiyan din adamları, havarilerden gelen din adamları zincirinin saflığını bozmamak için kendilerinden sonra gelenleri özenle seçmiş ve kutsamışlardır. Bu gelenek daha sonraları resmi rahiplik görevi törenine yani rahip takdisine dönüşmüştür. Bu uygulama ile din adamlarının, din adamları sınıfının kendisi tarafından değil, Tanrı tarafından ya da tanrısal bağa sahip din adamı aracılığıyla, yine Tanrı tarafından takdis edilerek görevlendirildiğine inanılmıştır. Din adamı bu yöntemle insanların geri kalanından ayrılmıştır.[111] Bu uygulama yetkiyi ellerinde

---

[108] Güç, *a.g.e.*, 167.
[109] Woodhead, *a.g.e.*, 66-67.
[110] Woodhead, *a.g.e.*, 68.
[111] Woodhead, *a.g.e.*, 67.

bulunduran din adamlarının, yaptıklarını Hz. İsa'ya dayandırma, böylece meşruluk kazanmalarını kolaylaştırmıştır. Havarilere mirasçı olma şartına bağlanmış rahiplik görevinin, gelişmekte olan sakramentler öğretisiyle bağdaştırılması da kolaylaşmıştır. Çünkü Hıristiyanlığın geliştiği kültürel ortamdaki inançlarda rahip, kurban törenini yapmaya yetkili tek kişi olarak görülüyordu. Yani tanrıyla irtibatı sağlayan tek yetkili din adamı olarak görülmekteydi. Nihayetinde rahibin, kurbanı adayan kimseyle kurban adanan tanrı arasında yer alan, önemli bir görevi yerine getirdiği görülür. Bahsedilen uygulama Hıristiyanlık öncesi Roma kültüründe yaygın bir görüş olması sebebiyle topluma benimsetilmesi kolay olmuştur. Hıristiyanlığın sonraki dönemlerinde Mesih'in ölümünün kurbanlık, Rabbin sofrasının sonsuz kurbanlığın tekrarı olarak görülmesiyle din adamı, toplumdaki kültürel alt yapıdan dolayı, olmazsa olmaz bir ihtiyaç olarak görülmeye başlanmıştır. Artık Hıristiyan din adamı, sadece havarilerin mirasçıları değil, halk adına onun kurban ettiği şeyi mihrapta sunma yeteneğine sahip Tanrı-İnsan ilişkisinde aracı ve elçi sayılabilecek bir yere yükseltilmiştir.[112]

II. yüzyıla gelindiğine toplumda ve inançlarda gerçekleşen arayış hazır kültürlerden beslenilerek doyuma ulaşmıştır. Hıristiyanlık toplumdaki farklı dini inançlara karşı zafer kazanmasına rağmen o inançları tamamen yok etmeyerek, bünyesine dahil etmiştir.[113] Bu gelişmeler kilise Hıristiyanlığının temelini atmıştır. Kilise Hıristiyanlığını savunanlar onun "Evrensel" anlamına gelen 'Katolik' veya "Gerçek İnanç" anlamına gelen 'Ortodoks' inanç olarak ifade etmişlerdir. Evrensellik iddiası beraberinde birliği ve bütünlüğü, birlik ve bütünlüğün muhafazası da güçlü bir kurumsallığın desteğini zorunlu kılmıştır. Hıristiyanlığın evrensellik iddiasında bulunan Katolik kilisesinde bu kurumsallığını hiyerarşik bir yapılanma olarak görmek mümkündür. Bu kurumun meşruiyet kazanması gerekiyordu ki o da ruhani lider olarak Hz İsa'nın benimsenmesiyle tamamlanmıştır.[114]

Kilisede birlik ve beraberliğe yöneliş piskoposların, rahipler üzerinde; rahiplerin de, kırsal kesimde görev yapan diyakozların ve kırsal halkın üzerinde yer aldığı bir önderlik hiyerarşisi ile güçlendirilmiştir. Bütün bu gelişmeler kilise Hıristiyanlığı içinde belli bir disiplin oluşmasına ve farklı toplulukların tek bir başın

---

[112] Woodhead, *a.g.e.*, 68.
[113] Toynbee, *a.g.e.*, 101.
[114] Woodhead, *a.g.e.*, 69.

yani yeryüzündeki piskopos tarafından temsil edilen İsa Mesih'in önderliği altında toplanmasına yardımcı olmuştur.[115]

Kilisenin ortaya çıkış şekline bakıldığında bunun sonraki gelişmelere ışık tutuğu görülür. Çünkü kilise Hıristiyan topluluğu olarak ele alındığında bunun ilk örneklerini havariler oluşturmuştur. İlk kilise liderliğinin Petrus'a Hz. İsa tarafından verildiği kabul edilmektedir.[116] İlk kilise, kutsal ruh vasıtasıyla ilahi güçle dolmuş, kilisenin Hz. İsa'nın bedeni hatırasıyla değil, manevi varlığıyla bütünleşmiştir. O günden sonra Hz. İsa'nın kilisede hazır bulunduğu inancı kuvvetlenmiştir.[117] Hz. İsa dönemi uygulamaları daha çok Yahudiliğin gölgesinde kaldığı görülür. Hz. İsa'nın papazları, ayinleri olan, kilise denilecek müstakil bir müessese kurmamasına rağmen oluşturduğu cemaatle sonraki kilisenin tohumlarını attığı görülmektedir.[118] Kiliseyi oluşturan bu cemaatte tevbe vaftizi mevcuttu. Aynı zamanda müşterek yenen yemeklerin İlahi Babanın sofrasında gerçekleşecek ziyafetin bir uygulaması ve semavi saadetin bir sembolü olduğuna inanılmaktaydı.[119] Hz. İsa hayattayken manevi varlığına işaret amaçlı olarak "nerede iki ya da üç kişi benim adımla toplanırsa, ben de orada aralarındayım"[120] demiştir. Hz. İsa'nın ortaya koyduğu bu yaklaşım Hz. İsa'nın kilisenin ve din adamlarının manevi lideri olduğuna inancını temellendirmiştir.

Hz. İsa'nın ölümünden sonra, Pavlus ve Petrus'un çalışmalarıyla, hızla yayılan Hıristiyanlık, çeşitli bölgelerde cemaatler oluşturmuştur. Bu cemaatler dini ayin ve törenleri yönetmek üzere idareci seçmişlerdir. Bu cemaat idarecilerinin sonraki dönemde Hıristiyan ruhban sınıfına kaynaklık ettiği ifade edilir.[121] görüldüğü gibi Hıristiyan din adamlarının ortaya çıkışına tek bir kaynak sunamıyoruz. Pavlus'un mektuplarında kutsal ruhun ikramına dayandırılan din adamlığı, ilk Hıristiyan cemaat liderliği olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Hiyerarşik düzen içinde işlerini yürüten kilise, IV. yüzyılda ibadet yeri olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü M.S. 313 yılında Roma İmparatorluğu'nun başına geçen

---

[115] Woodhead, *a.g.e.,* 69; Olgun, *a.g.e.,* 20.
[116] "Bende sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım" (*Matta*: 16/18.)
[117] Tümer-Küçük, *a.g.e.,* 291-292.
[118] Güç, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet*, 288.
[119] Schımmel, *a.g.e.,* 159.
[120] *Matta*: 18/20.
[121] Tümer-Küçük, *a.g.e.,* 292.

Konstantin Hıristiyanlık tarihinde dönüm noktası olacak bir rol üstlenmiştir. Konstantin, yayınladığı Milan Fermanı'yla Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmiş ve devlet dini haline getirmiştir.[122] Kilisenin fiziki manada ibadet yeri olarak kabul edilmesi de bu döneme rastlamaktadır.[123] Konstantin'in imparatorluğun başına geçmesiyle eski kiliseler onarılmaya ve yeni kiliseler yapılmaya başlanmıştır. Bu durum Hıristiyanların yayıldığı her yere kiliselerin yapılması şeklinde devam etmiştir. Roma İmparatorluğu'nun pek çok yerinde görülünceye kadar kilisenin yayılması devam etti. Kudüs'te, Hıristiyanlığı yayma düşüncesiyle ortaya çıkan cemaatin amacı, sonradan kilise kurumunun ideali haline gelmiştir.[124] Böylece kilise ibadet yapma yeri, aynı zamanda Hıristiyanlığın kendisi haline gelmiştir. Hıristiyanlığı yayma ideali kiliseyi misyonerlik kurumu olarak da ortaya çıkarmıştır.

Kilisenin tanımlarından birinin de Hıristiyan doktrininin öğretilmesi ve çeşitli dini işlerin yönetimiyle görevli "Piskoposlar Topluluğu" olması kilisenin süreç içindeki değişimini göstermektedir. Kilisenin ibadet yeri olarak ortaya çıkmasından önce, Hıristiyanlar ibadetlerini dindar kimselerin evinde icra etmekteydiler. Konstantin'le başlayan dini özgürlük ortamı Hıristiyanlar'ın hususi ibadet yerlerinin kurumsallaşmasına da imkân sağlamıştır.[125]

Kilisenin siyasi destek sayesinde bulduğu rahatlık beraberinde dünyadan uzaklaşmayı, kendini tanrıya adama düşüncesini yaygınlaştırmıştır. IV. asırda rahip cemaatlerinin doğmasıyla birlikte Ruhbaniyet adet ve uygulamalarının da ortaya çıkması bunu göstermektedir. Bunun tipik örnekleri Ürgüp, Göreme ve Orta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde meydana çıkmıştır. Ruhbanlık uygulamaları sonraları Batı kiliselerinde de yayılmıştır.[126] Ruhbanlık uygulaması gibi kilisede ki önemli bir kırılmada XIII. Yüzyılda yaşanmıştır. Bu dönemde kilise görevlileri manevi işlerden çok ekonomiyle meşgul olmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak Avrupa ekonomisini yaratanın kilise olduğu ifade edilmiştir. XVI. yüzyılda kiliselerin yağma edilmesinin temelinde de kilisenin bu sapması görülür. Kilise görevlilerinin

---

122 Güç, *a.g.e.*, 178 v.d.
123 Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 291; Güç, *a.g.e.*, 179.
124 Güç, *a.g.e.*, 176, 180.
125 Toynbee, *a.g.e.*, 61; Schımmel, *a.g.e.*,186.
126 Schımmel, *a.g.e.*, 173.

ekonomiye atılması onların manevi etkisini yok etmiş ve toplumdaki saygınlığını ortadan kaldırmıştır.[127]

Kilise kurumunun ve Hıristiyan din adamları hiyerarşisinin oluşmasında Roma inançlarının ve din adamları geleneğinin etkili olduğu beyan etmiştik. Bu etki Katolik kilisesinin ideallerini de belirlemiştir. Bu sebeple Roma Katolik kilisesi, bir yönüyle manevi nitelik taşırken, diğer yönüyle de Roma İmparatorluğu'nun siyasi, hukuki ve kültürel mirasçısı olma idealini taşımıştır. Bizans'ta siyasi iradenin kontrolünde hayatını devam ettiren Ortodoksluğun tersine Katolik kilisesi özgür ve güçlü halini devamlı muhafazaya imkân bulmuştur. Bunun sonucu olarak Katolik kilisesi V. asırdan itibaren tarihi üstünlüğünün yanında hukuki üstünlüğünü de elde etmiştir. Sonraki yıllarda Katolik kilisesindeki merkezileşmenin devam etmesi Petrus'un halifesi olduğuna inanılan Papa'nın kudretini de artırmıştır.[128] Bu kuvvet sayesinde Katolik kilisesi kendini siyasi irade gibi görmeye başlamıştır. Özellikle 395'te ikiye ayrılmış olan imparatorluğun batı kanadında ortaya çıkan papalık(Vatikan), Katolik kilisesinin siyasi ideallerinin bir sonucudur. Ortaçağda feodal yapının siyasi iradeden yoksun ortamından beslenerek, teokratik bir düzen kurmuştur. Başlangıçta senyörler karşısında kendilerini zayıf hisseden krallar kilise otoritesine sığınarak papaların teokratik düzeninin oluşumuna imkân vermiştir. Zamanla kralların ülkelerini feodalitenin etkisinden kurtaracak gücü hissetmesiyle, yetkiler değişmiş bu defa da merkezi krallıklar Kilisenin otoritesine baş kaldırmıştır. Reform, Batıda bu şekilde doğmuş ve din ile yani kiliseyle siyasi iradenin-devletin birbirinden ayrılmasını zorunlu kılmıştır.[129]

Ortaçağ kilisenin en hızlı geliştiği dönemdir. Bu dönemde İmparator Konstantin başta olmak üzere imparatorlar kilise yapımına doğrudan katılıp kilise yaptırdığı gibi toprak bağışında bulunarak ve kiliseye rakip oluşumları ortadan kaldırarak dolaylı destek de sunmuştur. İmparatorluk ve kilise arasında can alıcı asıl olay, Hıristiyan kilisesinin temelini atan ilk Ökümenik Konsilin imparator tarafından, M.S. 325 yılında İznik'te, toplantıya çağırılmış olmasıdır.[130] Bu olayla birlikte kilise, dolayısıyla Hıristiyanlık, devletle birleştirilmiş ve dinin devleti, devletinde dini

---

[127] Toynbee, *a.g.e.*, 63-65.
[128] Schımmel, *a.g.e.*, 179-180.
[129] Toynbee, *a.g.e.*, 66; Günay, *a.g.e.*, 414.
[130] Güç, *a.g.e.*, 180-181.

kullanmasının önü açılmıştır. Ortodoks ve Rus kiliselerini örnek gösteren Schımmel, bu kiliselerde papalık gibi sert bir nizamın, hukuki bir yapının olmamasından hareketle, çünkü bu kiliselerde lider ruhani yetkiye sahipti, hem Bizans'ta hem de Rusya'da kilisenin hükümdarların otoritesine tabi olduğunu ifade eder. Aynı nedenlerden dolayı yöneticiler kiliseyi siyasi hedeflerine göre kullanma çabasına girip, dini meselelere müdahil olmuş ve yeni itikatlar icat etmişlerdir.[131]

İmparator Konstantin'in Hıristiyanlığın kaderini etkileyecek bir diğer uygulaması da Roma içerisinde Batı kilisesine rakip bir kilise kurmasıdır. Siyasi kaygılarla ortaya çıkan, dil ve inanç farklılıklarıyla desteklenen Doğu kilisesi ya da Konstantinopol, imparatorlar yanında Roma kilisesi kadar değer görmüştür. Bu gelişme iki merkez arasında Hıristiyan kilisesinin önderliği konusunda çekişmeleri beraberinde getirmiştir. Çünkü Roma merkezli Katolik kilisesi, Pavlus ve Petrus'un mezarlarının Roma'da bulunması sebebiyle, kendisini havariler geleneğini devam ettiren, dolayısıyla da tüm Hıristiyanlar'ın temsilcisi olduğunu iddia ediyordu.[132] Halbuki Roma piskoposluğunun başlarda hukuki bir üstünlüğü yoktu. Asırlar süren merkezileştirme çabaları ve ayrılmaların önüne geçme düşüncesiyle yapılan baskılar Roma'da oturan piskoposu diğer piskoposların reisi haline gelmiştir. Böylece Roma piskoposu, Petrus'un halifesi sıfatıyla, bütün kiliselerin liderliğine soyunmuştur.[133] Bunun sonucu oluşan mücadeleler 1054 yılına kadar sürmüştür. Roma papasının İstanbul patriğini aforoz etmesiyle Hıristiyanlık içinde Batı ve Doğu kilisesi adıyla bölünme yaşanmıştır. İmparator Konstantin'in Roma idaresinin merkezini Bizans'a (Konstantinopol) taşımasıyla Batı kilisesi siyasi otoritenin etkisinden kurtulmuştur. Sonuç olarak Batı kilisesinde papalığın tesiri artmıştır.[134]

Nitekim Hz. İsa'nın halifesi olarak ve tanrı adına görev yaptıkları söylenen Hıristiyan din adamları mabed hizmetlerini resmileştirdikleri gibi kilisenin teşkilat yönüne ağırlık vermişlerdir. Bu durum kilise teşkilatının ortaya çıkışına sebep olmuştur.[135] Kilise teşkilatının ve hiyerarşisinin doğuşunda Roma İmparatorluğu'ndaki din adamları kurumunun etkili olmuştur. Kilisenin öne çıkması Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde bireylerin üstlendiği görevleri kiliseye kalmasını

---

[131] Schımmel, *a.g.e.*, 173.
[132] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 292.
[133] Schımmel, *a.g.e.*, 169.
[134] Güç, *a.g.e.*, 182.
[135] Güç, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet*, 288-289.

sağlamıştır. Böylece Hıristiyan din hizmetleri tek elden yürütülmüştür. Bu kurumsal yapı bazı dönemlerde siyasi iradeyle boy ölçüşecek kuvvete ulaşabilmiştir. Kısaca kilisesiz bir Hıristiyanlık'tan ve din adamları sınıfından bahsedilemez.

Sonuç olarak denilebilir ki, Hz İsa döneminde havarilerin seçilmesiyle başlayan Hıristiyan din adamları. Sonraları ilk Hıristiyan cemaat liderliğiyle devam etmiştir. Pavlus'un Hıristiyan cemaate katılmasıyla Hıristiyanlık Yahudilerle bağını koparmaya başlamıştır. Dolayısıyla Hz İsa'nın getirdiği dini yapı terk edilmiştir. Terk edilen Hz. İsa öğretisi yerine roma imparatorluğunun kurumlarından yararlanılarak eksikler giderilmiştir. Böylece Hıristiyan din adamları hiyerarşisi ortaya çıkmıştır.

5. HİNDUİZM'DE DİN ADAMLARI

5. 1. HİNDUİZM'DE DİN ADAMLARI İÇİN KULLANILAN İSİMLER

5. 1. 1. BRAHMANLAR (BRAHMİNLER)

Kast sisteminde en önemli ve üstün yeri ellerinde tutan kimselere, genelde de din adamlarına verilen isimdir. Brahman kelimesi, Sanskritçe'de Brahma'ya adanmış kimse anlamında kullanılmıştır. Brahmanların temel görevi, kutsal kurban ayinlerini yönetmek,[1] kutsal bilgileri korumak ve kutsal metinlerin bilgisine sahip olmak, dini ayinleri icra etmektir. Bunun yanında Veda metinlerini okuyup yorumlamak, öğretmek de bunların görevleri arasında zikredilmektedir. Brahman din adamları bu görevleri yapmaya doğuştan, içinde doğduğu kast sebebiyle, hak kazanmıştır.[2] Brahmanların tanrılardan sonra üstünlük açısından ilk sırada yer aldığına inanılır, Brahman kastına mensup olan kimselerin tamamı rahiplikle uğraşmazlar.[3]

Buddha'ya sorulan şu soru brahmanların toplumdaki diğer kastlardan farkını ve toplumda nasıl algılandıklarını belirtmesi açısından önem arz eder. Assalayana Buddha'ya derki: "Efendi Gotama, Brahmanlar en iyi kastın kendilerininki olduğunu diğerlerinin aşağı kast olduğunu söylüyorlar. Tek beyaz sınıf brahmanlar, diğerlerinin hepsi siyah, sadece brahmanlar saf, brahman olmayanlar değil; sadece Brahmanlar tanrı Brahma'nın oğullarıdır; onun ağzından türeme, onun biçim verdiği, onun mirasçısı oğullarıdır diyorlar. Efendi Gotama buna ne diyorsunuz? Sorusudur.[4] Görüldüğü gibi Brahmanlar birçok özellikleriyle topluma farklı, üstün olduklarını kabul ettirmişlerdi. Mahabarata adlı destanda geçen, Brahmanlar beyaz tenlidir. Kşatriyalar'ın teni kırmızımsıdır. Vaişyalar'ın sarımsıdır. Şudralar'ın koyu esmerdir,[5] ifadeleri Brahmanların toplumdaki farlılığını gösteren diğer ifadelerdir.

Buddha ideal olması gereken Brahmanı tarif ederken: "Güçlü ve soylu olan, içsel kahramanlık yaşamı yaşayan, her şeyi fethetmiş olan, her zaman saf olan, yolculuğun sonuna ulaşmış olan, Buddha gibi uyanmış olan bir insana denir."[6]

---

[1] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 99.
[2] *Büyük Larousse*, C. IX, 5301; Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 99; Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, 70.
[3] Gündüz, *Din Ve İnanç Sözlüğü*, 70.
[4] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 58.
[5] Cengiz Erengil, B*udizm*, İnsan Yay., İstanbul, 2004, 10–11.
[6] Erengil, *a.g.e.*, 31.

şeklinde tarif eder ki buradaki tarif eski olmakla birlikte içeriği Arhat'lık durumunu andıran ifadeleri barındırır.

5. 1. 2. GURULAR

Guru Tanrı Brahma'nın gizemleriyle ilgilenen üstatlar için kullanılan bir isimdir. Gurular, Hint kutsal kitaplarının, özellikle de Upanişadlar'ın, oluşturulmasına fikirleriyle kaynaklık etmişlerdir.[7] Upanişadlar Guruların çevresinde ya da dizinin dibinde alınan eğitimin yazıya geçirilmiş halidir. Manevi bilginin aktarıcısı, tanrılarla bağı sağlayan kimseler olduklarına inanılması sebebiyle günümüzde de saygı görmektedirler.

5. 2. HİNDUİZM'DE DİN ADAMLARINA GENEL BAKIŞ

Hinduizm'de din adamlarını anlama konusunda yapılması gereken ilk şey Hind toplumunun yaratılış hakkındaki düşüncelerini bilmektir. Hindu inancına göre gerçek anlamda yaratılış, kozmik bir kurbanın sonucudur. Tanrılar insanı kurban eder: Onun parçalanmış bedeninden hayvanlar, tören usulleri, toplumsal sınıflar, yer, gök, tanrılar türer. Onun ağzı Brahman, iki kolu savaşçılar, bacakları zanaatkarlar, ayaklarının ise hizmetkarlar olduğuna inanılır. Başından gök, ayaklarından yer, aklından ay, gözlerinden güneş, ağzından İndra ve Agni, soluğundan rüzgar vb. şeylerin türediği kabul edilir.[8]

Hindu inançlarının temeli çok eskilere dayanır. Pakistan'ın topraklarını oluşturan, Hindistan'ın kuzeybatı bölümünde İndus(Sind) ırmağı çevresinde Mohenco Daro ve Harappa şehirlerinde, M.Ö. 4000 yılında Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları kadar eski olan İndus uygarlığı doğmuştur. Bu uygarlığı, günümüzde Hindistan'ın güney bölgelerinde yaşayan koyu esmer tenli Dravidler'in kurmuş olduğu sanılmaktadır. Bu uygarlığın önemi Hindu dininin pek çok öğesinin bu uygarlıktan gelmiş olabileceğine dair düşüncedir. Bu medeniyetin kurduğu şehirlerdeki havuzlar, Hindu tapınaklarındaki havuzlara benzemektedir. Tanrılar ve tanrıçaları gösteren yontular ve kabartmalar sonraki dönemlerde yapılanlarla

---

[7] Henri Arvon, *Budacılık*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006, 15.
[8] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 277; Arvon, *a.g.e.*, 13.

benzerlik taşımaktadır.[9] Bu benzerlikler Hint toplumunun eskiliğini ve devamlılığını göstermesi açısında önemlidir. Sonraki gelişmeler eski geleneği değiştirse de halk, yaşantısından bunları çıkaramamış ve bu inançlar dönem dönem önem kazanmıştır. Hinduizm bu eski geleneğin istilacı inançlara karşı bir zaferidir.

İki bin beş yüz yıl önce Orta Asya'dan gelen Aryan istilacıların yerleşimini takiben Kuzey Hindistan'da gelişmeye başlayan uygarlık oldukça karmaşık ve incelikliydi. O çağda Hindu terimi henüz mevcut değildi. Fakat sonradan Hindu toplumu olarak bilinecek temel öğeler topluma yerleşmeye başlamıştı. Bunların içinde en belirgin olanı toplumun kastlara göre organize edilmesidir. Hindistan'da kastlar geleneksel olarak dört gruba ayrılmaktadır. Bireyler bu gruplardan birine dâhil olur, bu gruplardan en üstte rahip olma hakkına sahip olan ve dini bilginin koruyucuları olarak görülen Brahmanlar yer alır. Bunlardan sonra genellikle idareci sınıfı oluşturan, yönetmek ve toplumu korumakla görevli Kşatriyalar ya da savaşçılar grubu gelir. Daha sonra ise toplumun ekonomik hayatının devamını sağlayan Vaişyalar ya da tüccarlar gelmektedir. Son olarak ise, zanaatçı, işçi ve hizmetçi olarak ağır işlerin çoğunu yapan sudralar toplumda yer eder. Toplumdan sayılmayan sınıfsızlar da mevcuttur.

Kast sistemi, toplumun sadece sınıflara ayrılmasından ibaret de değildir. Herkesin doğduğu kast önceki yaşamın karmalarının da bir sonucudur. Bu özelliği sebebiyle Hinduizm, Brahman diniyle de yakından ilgilidir. Her kastın kendine göre işleri mevcuttur. Dokunulmazlar denen ve toplumda onur kırıcı işlerle uğraşan kimseler de vardır. Bunlar pek göze batmayan özellikle de Brahminler'in yollarından uzak durması gereken kimselerdir. Bugün bile dokunulmazların gölgesi düştü diye kirlendiğini kabul eden Brahminler mevcuttur. Budizm Brahmanizm'deki bu terimleri kullanmasına rağmen bunlara farklı yorumlar getirmiştir.[10]

Hind toplumundaki kast ayrımını dikkate alan Eliade, kast sisteminin üç işlevli Hind Avrupa ideolojisine benzer olduğunu, hatta tanrıların ve toplumun böyle üç bölüme ayrılışının kast sistemiyle katılaşması sebebiyle en iyi Hint ve İranlılarda gözlemlendiğini belirtmektedir. Bu kültürün parçası olan her toplumdan da örnekler sunarak Keltler'de de benzer ayrımın olduğunu belirtir. Kelt toplumunun Druidler

---

[9] Erengil, *a.g.e.*, 9–10.

[10] Hammalawa Saddhatissa, *Buda*, (Çev.: Nur Yener), Okyanus Yay., İstanbul, 2004, 15-16; Saddhatissa, *a.g.e.*, 66-67; Erengil, *a.g.e.*, 10–11.

(rahip, hukukçu), askeri aristokrasi(erk), inek sahipleri, özgür adamlar şeklinde bölümlere ayrıldığını ifade eder.[11] Keltlerde kehanet ve ilâhiyat işleri güçlü ve hiyerarşik, kutsal bir kast oluşturan Druidlerin (dru-wid "çok bilgili") yönetiminde kalmıştır. Druidlerin, hukuk bilgisi, yargılama yetkisi, metafizik bilgi, doğa bilimleri, tıp bilimleri ve soy ağacı bilgisini de içine alan son derece geniş bir sözlü gelenek bilgisine sahip olduğu görülür. Hindistan'daki Brahmanlar sınıfı gibi Druidler de siyasî iktidarın koruyucusu ve ilham kaynağı olarak kabul görmüştür. Soylu çocukların eğitimini yine bu din adamları üstlenmişlerdir. Hıristiyanlığın yapılanmasında da etkin rol oynadıkları sanılmaktadır. Galya ve Brötanya'daki Druidler Romalıların baskıları altında ezilirken, bunların İrlandalı mirasçıları filidler, "uz görümlüler" sahip oldukları din dışı bilgileri, içerisine pek çok mitolojik öğe ekleyerek, Hıristiyan keşişlerine aktardıklarına dair ifadeler önem arz etmektedir.[12]

Hinduizm'e baktığımızda genel manada ibadet ferdidir ve yapılacak ayin mabede bağlı değildir. Görevli brahminler liderliğinde okunan ilahiler dışında ibadetler çoğunlukla bireysel olarak icra edilmektedir.[13] Bu nedenle pek çok evde ibadet maksatlı bölümlere rastlanılmaktadır. İbadet bölümünde inanılan tanrıya ait tasvirler yer alır. Evlerin dışındaki Hindu mabetleri de tanrının evi olarak kabul görmektedir. Tanrı heykellerinin bu mabetlerde muhafaza edildiği görülür. İnanırları tanrılarını ziyaret maksadıyla bu mabetlere girmektedirler. İnanırlar tanrılarının heykelleri karşısında eğilerek, ona çiçek ve buhur sunmaktadırlar. Belirli bir mabette ibadet zorunluluğu yoktur. Yapılan ibadetlerde de standart bir şekil aranmaz. Herkesin kendi yaratıcılığını sergileyerek ibadetlerini icra ettiği görülür. Geçmişte kast dışı sayılan bazı insanların[14] mabede girmesine izin verilmezdi. Bu gün, 1951 Anayasasına göre tüm mabetler herkese açık tutulmaktadır.[15] Kurumsal bir din uygulamasını genel anlamda Hinduizm için zikredemiyoruz. Kurumsal bir dini uygulamanın olmadığı yerde kurumsal bir din adamı sınıfından bahsedilemez.

Hint toplumunda yönetici kesimi kşatriya kastı tutmuştur. Bunun yanında ruhsal liderlik Brahminler'in elinde görünmektedir. Hinduizm öncesi Hindistan'da

---

[11] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 238.
[12] Hind-Avrupa dini kültürünün yakınlığını ve devamlığını ortaya koyan "*Ari*" veya "*Arya*" terimiyle bugün kullanılan "*İran*" ve "*İrlandalı*" terimlerinin yakından ilgili olduğu sanılmaktadır. (Ali İhsan Yitik, "Hinduizm" *Yaşayan Dünya Dinleri,* 278; Poupard, *a.g.e.,* 65- 66.)
[13] Yitik, *a.g.m.*, 298.
[14] Et yiyenler v.b.
[15] Bkz., Güç, *a.g.e.*, 61 v.d.

geçerli dine Brahmanizm denilmesinin sebeplerinden biri olarak bu durum görülür.[16] Krallar sadece dini işleri yerine getirmeleri için değil öğüt vermeleri ve yol göstermeleri içinde Brahminler'e güvenmiştir. Dolayısıyla Brahminler'in siyasi iradenin akıl hocalığını üstlendiği görülür. Brahminler'in görevi ve etkinliği sadece bunlarla sınırlı kalmamıştır. Gelecekten haber vermek, insanların talihleri ve kaderleri konusunda bilgiler vermek, kehanetlerde bulunmak diğer işleri arasında sayılabilir.[17] Bu çerçeveden bakıldığında kşatriya kastının da Brahmanların yönetiminde veya etkisinde olması mümkündür.

Hint toplumunda ruhsal aydınlanma arzusunda olan herkes için olağan olan, bir öğretmen ya da bir Guru bulmaktır. Toplum kastlar ve bunlara yüklediği yükümlülükler sebebiyle kati bir düzenlemeye sahip olmasına rağmen dini bilginin öğrenilmesi ve yayılması işi büyük ölçüde bireylere bırakılmıştır. Resmi olarak tanınmış kurum ve kesin otorite yoktur. Ruhsal rehberlik için rehberin kalitesi, bilgeliği onu çekici kılmaktadır. Ruhsal yönden yükselmek isteyen kimsenin bir öğretmene bağlanması zorunlu görülmüştür.[18] Bu uygulamaların ilk örneklerini tanrı Krişna'nın yaptığı görülür. Hinduizm'i Budizm'den ayıran temel kurallardan biri de aslında öndeki rehberin değişmesi meselesidir. Çünkü Budizm'de Buddha ölürken müritlerine "Yasa sizin öğretmeniniz olsun" demişti.[19] Bu durum kurtuluşun bireyselliğine de vurgu yapmaktadır.

5. 2. 1. VEDALAR DÖNEMİNDE DİN ADAMLARI

İlahi bilgi anlamına gelen Sanskritçe bir terim olan veda bilmek kökünden türeyen bir isim olup "ilahi veya kutsal bilgi anlamına gelir ve Hindu dininin temelini oluşturan kutsal metinleri ifade eder. Dilleri Sanskritçe olan bu kitapların yaygın olarak M.Ö. 1500-1000 yılları arasında kaleme alındıkları kabul edilse de kesin olarak ne zaman ortaya çıktıkları ya da toplandıkları bilinmemektedir.[20]

M.Ö. 1500 yıllarından itibaren Hindistan'ın yerli ırkları göçebe ve işgalci Arilerin hâkimiyetine girdi. Bu işgal esnasında yaşanan savaşların izlerini vedalarda bulmak mümkündür. Veda metinlerinde, İndus uygarlığının takipçileri olan Dasa

---

[16] Yitik, *a.g.m.*, 293.
[17] Saddhatissa, *a.g.e.*, 16; Örnekler için bkz. *a.g.e.*, 17 v.d.
[18] Saddhatissa, *a.g.e.*, 35.
[19] Saddhatissa, *a.g.e.*, 130.
[20] Yitik, *a.g.m.*, 290.

veya Dasyu'lara karşı verilen savaşlardan bahsedilir.[21]Yerli Hint dinleriyle göçebe Arilerin inançlarının karışmasıyla, temel kaynağı Veda olan Vedizm adıyla yeni bir dini gelenek ortaya çıkmıştır. Bu dini gelenekle kutsal metinler toplumda sosyal bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu kutsal metinlerin yönlendirmesiyle toplum dört temel sınıf olan kastlara ayrılmıştır. Bu sınıflar din adamlarından oluşan, Brahmanlar; asil ve savaşçılardan oluşan, Kşatriyalar; ziraat ve ticaretle uğraşanlardan oluşan, Vaisyalar; işçilerden oluşan, Sudralar'dır. Bizim konumuzla alakalı olarak öne çıkan Brahman kastıdır. Brahmanlar din işleriyle uğraşmışlardır. Bunun yanında yönetici kesimler üzerinde etkisi olmuş, Vedalarla başlayan kutsal kitap koleksiyonunun yorumunu tekelinde bulundurmuşlardır.[22]

Göçebe bir kavim olan ve hayvancılıkla uğraşan Arîler, kendi kültürlerini, dillerini ve dinsel inançlarını da beraberlerinde Hindistan'a getirmişlerdir. Onlar gelişmiş dinsel yazıları sayesinde geldikleri Hint kültürünü dönüştürdüler. Brahmanizm, Vedizm ve kısmen de Hinduizm dinlerinin ilkelerini içeren, tanrılar katından geldiğine inanılan Vedalar ilâhî ve dualardan oluşmaktadır. Vedalar uzun yıllar boyunca kulaktan kulağa iletilmiş, ezberlenerek belleklerde saklanarak, geç dönemde dört kitapta toplanmıştır.[23]

Vedalar dönemi Hint kutsal kitaplarının toplandığı ve yazıya geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde vedalar, Brahmanalar, Aranyakalar ve Temel Upaişadlar adıyla anılan Hint kutsal metinleri yazıya geçirilmiştir.[24]

Brahman kastından daha önce tanrı Agni'den bahsetmek yerinde olur. Çünkü tanrı Agni'nin rahiplerin göreviyle özdeşleşen bir faaliyet yürüttüğüne inanılır. O gök ile yer arasında haberci sayılmıştır. Kurbanlar tanrılara tanrı Agni aracılığıyla ulaşmaktadır. Görüldüğü gibi Agni rahibin ilk ve ideal örneğidir. Ona kurban törenini yapan rahip ya da başrahip isminin verilmesi de bu sebeptendir. Ona seslenen ilahiler Rig Veda'nın başında yer alır. İlk ilahi şu dizelerle başlar "Başrahip, kurban töreni tanrısı, bizi armağanlara doyuran adak sunucu Agni'nin şarkısını söylüyorum." Agni sonsuza dek genç kalır; çünkü her yeni ateşle tekrar doğar. Agni evin efendisi olarak karanlıkları kovar, cinleri uzaklaştırır, hastalıklara ve büyücülere

---

[21] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 241.
[22] Tümer, "Brahmanizm" *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. VI, İstanbul, 1992, 329.
[23] Erengil, *a.g.e.,*11.
[24] Yitik, *a.g.m.,* 284.

karşı koruma sağlar. Bu nedenle insanların Agni ile ilişkilerinin diğer tanrılarla olduğundan daha yakın olduğu görülür.[25]

Vedalar döneminin en tipik özelliği Tanrıların doğal fenomenlerin kişileştirilmesiyle oluşturulmasıdır.[26] Burada tanrılara yüklenen görev ilkel toplumların şaman inancını andırmaktadır. Şamanlarda cinleri kovma, büyüleri kaldırma, öteki âlemle bağlantıya geçme, haber verme, vb. faaliyetlerle anılmışlardır. Tanrı Agni'nin faaliyetlerini de bu kapsamda düşünmek mümkündür. Örneğin Avustralya yerlilerinin dinlerinde, Asya'daki Şamanların benzeri olan sağaltıcılar, doğaüstü varlıklarla ilişkiye girdikleri, özel bir erginlenme töreninden geçmektedir. Sağaltıcıların manevî kudretinin hastalıkları iyileştirdiğine, insanları kara büyüden koruduğuna inanılmaktadır.[27]

Vedalar döneminin sonuna doğru kast sistemini oluşturan dört toplumsal sınıf tamamlanmıştır. Toplumsal sınıfı ifade eden "Varna" terimi "renk" anlamına gelir ve Hint toplumundaki etnik farklılıklara işaret etmektedir.[28] Vedalar döneminde zirve yapan kurban uygulamaları, evreni yenilemeye katkı sağladığı kadar bütün toplumsal sınıfları ve örnek mükemmellikleri içinde bütün vasıfları yeniden kurmaya da yöneliktir. Kurban yeniden yaratılışı sağlama aracı olarak görülür.[29] Kurbanın uygulanması uzmanlık gerektirmektedir. Çünkü tanrının işi yapılmaktadır.

Toplumsal kastlar içinde kendilerini "soylu" olarak gören Ariler'in normal halktan üstün tutulduğu görülür. Bu nedenle elit kesimin inançlarının uygulayıcısı ruhban sınıfının yaşantısında elitlerin hayatından kalıntıların olması kaçınılmazdır. Rig Veda'nın ilahileri bu konuda bize bazı bilgiler sunmaktadır. "Ariler müzik ve dansı sever; flüt, lavta ve harp çalarlar. Sarhoş edici içkilere Soma ve Surâ'ya düşkündürler."[30]denilir. Brahman kastının bu soylulardan olduğu düşünüldüğünde veda dönemi din adamlarının müziğe ve eğlenceye düşkün ve bu eğlencenin içinde kimseler olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ruhban sınıfının sunduğu en büyük kurban soma kurbanıdır. Kurban töreninin ruhu sayılır ve en yaygın kurban uygulaması da budur. Rahipler ve tanrılar

---

[25] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 253.
[26] Kaya, *Hintlilerde Tanrı,* 9.
[27] Poupard, *a.g.e.,*101.
[28] Eliade, *a.g.e.*, 242.
[29] Eliade, *a.g.e.*, 272, 280-281.
[30] Eliade, *a.g.e.*, 242.

tarafından ortaklaşa içilen soma'nın, yeri ve göğü yaklaştırdığına, hayatı güçlendirip ve uzattığına, bereketi sağladığına inanılır. Hatta tanrılar dünyasına aidiyet duygusu vermektedir. Rahiplerin soma içerek ya da soma kurbanı uygulamasıyla tanrılaştığına inanılmaktadır. Rig Veda'da Vişnu tanrılar katına, yer ve gök arasını aşarak, üç adımda ulaştığı belirtilir. Kurban sunan rahipler de sundukları kurbanla yer ve gök arasındaki mesafeyi üç adımda aşarak tanrılar katına ulaşmaktadır. Bu sebeple tanrı Vişnu kurbanla özdeşleştirilir, rahip de tanrıyı taklit eden kimse konumuna oturur.[31] Sonuç olarak soma deneyimleri Hint düşüncesinde önemli yer eder. Bu deneyimler en azından zenginler, soylular, rahipler ve belirli sayıda kurban sunucusu için mümkün görünmektedir.[32]

Yeryüzünde hiçbir din Hinduizm'in sahip olduğu kadar çok sayıda kitap külliyatına sahip değildir. Bu külliyatın ayrı parçalarının farklı dönemlerde ön plana çıkması aynı inançta farklı yaklaşımları kaçınılmaz kılmıştır. Bugün Hinduizm adı verilen doktrin Veda'lardan yaklaşık iki bin yıl sonra M.S. VIII. yy.dan itibaren ortaya çıkmıştır. Brahmanizm dönemine rastlayan bu tarihler, düşüncenin gelişmeye başladığı bir dönemdir. Hinduizm'in yapılanmasında ise Brahmanalar, Upanişatlar, Mahabharata gibi kitap külliyatları ve yerli halk inançları etkin rol üstlenmiştir. Bu kitap külliyatı aynı literatürün devamı olsalar da Veda'lar doktrininden oldukça farklıdır.[33] Eliade Veda'ları ele alırken askeri aristokrasiye hizmetle görevli seçkin ruhban sınıfının dinsel sistemini yansıttığını dile getirmektedir. Bu düşünceyi pekiştirmek için halkın Veda döneminde de, Veda'lardan iki bin yıl sonra yükselecek inanç olan, Hinduizm'in inanç ve düşüncesinin benzerini taşıdığını ifade etmektedir. Vedaların inanç olarak seçkinlere has olduğunu, çoğunluğun inancını dillendirmediğini göstermesi bakımından bu düşünce anlamlı görünmektedir.[34] Hinduizm'in yapılanmasında halk inançlarının etkin olmasını, Vedalar'a yani elit kesimin dinine bir tepki olarak düşünmek de mümkündür.

Hindular halk olarak Veda'ları kabul etmemişlerdir. Veda'lardaki temel konu tanrılara sunulan övgüler, tanrılardan istenilen dilekler, büyü formülleridir. Kısaca Veda uygulamaları profesyonellerin dinidir. Vedalarda ölüm sonrası hayat cennet ve

[31] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 257.
[32] Eliade, *a.g.e.*, 255-256.
[33] Kürşat Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar,* İşaret Yay., İstanbul, 1991, 11-12.
[34] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 243.

cehennem gibi motifler üzerinde durulmaz, oysaki sonraki kutsal kitaplarda bunlar ana konulardır.[35] Vedalarla ilgili ana kaynak niteliğindeki metinlerin başında Veda sonrası değer kazanan Brahmanalar, Upanişatlar, Puranalar ve Mahabharata gelmekte olup, bunlar Veda'ların tefsiri mahiyetindedir. Aynı zamanda Veda yorumunu tekelinde bulunduran Brahman rahiplerinin de düşünce ürünüdür.

Vedalar başlangıçta sözlü olarak aktarılmışken çok sonraları yazıya geçirilmiştir.[36] Bunun en önemli nedeni şifahi geleneğin anıyı ve hafızayı dinç tutmasının yanında Vedaların herkese açık olmayan sırrını yazılı hale getirmeyerek yabancıların bu bilgiye sahip olmasını önleme isteğidir. Hinduizm için düşünüldüğünde Brahman rahiplerinin ayrıcalıklı hallerini sürdürme düşüncesidir. Özellikle sır cemaatlerde görülen bu kaygı şifahi geleneği kutsal bir yapıya büründürmüştür. Bu şifahi geleneği elinde tutan kesimler, yani Brahmanlar, o derece kutsanmış addedilmekteydi. Kutsiyetin kaybolmaması için de gizlilik ya da sırrın korunması zorunlu görülmüştür. Bu anlayış Brahman kastı dışındakilere bu sırrın öğretilmesinin önündeki en büyük engel olarak durmuştur.[37]

Hindistan'da İ.Ö. yaklaşık bin üç yüz yıllarından itibaren çok tanrılı Veda dini egemen hale gelmiştir. Bu dinin kutsal kitapları Veda'lar bunların uygulayıcıları ve tek yorumcuları da Brahmanlardı. Brahmanlar tüm toplum üzerinde egemen bir haldeydi. Diğer sınıftan kimselere ücret karşılığı dini tören yaparak bu yolla zenginleşmişlerdir. Kendi yorumları olan Brahmana metinlerinde yine kendilerini tanrıyla eş tutarak, toplum üzerinde manevi etki oluşturup yönetimde etkin hale gelmişlerdir. Bu durum gerçekte koruma, savunma erkini ellerinde bulunduran asker sınıfının hoşuna gitmemiştir. Eski metinler de, bu çekişmenin fotoğrafını bize sunmaktadır. Din adamlarıyla askerlerin büyüklü küçüklü çekişmelerini anlatan bölümler dini literatürde kendine yer bulabilmiştir. Bu metinlerde tartışmaların galibi her zaman Brahman çilecilerdir. Buna şaşırmamak gerekir, çünkü bu edebiyatı oluşturanlar da Brahmanlardı.

Görüldüğü gibi din adamları halk inançlarına etki edemeseler de toplumun düşünce dünyasını yöneten, yönlendiren kimselerdir. Bu yönüyle Brahmanlar Sanskritçe'nin gelişiminde de önemli bir yere sahiptirler. Brahmanlar, her ne kadar

---

[35] Demirci, *Hinduizm'in Kutsal Metinleri Vedalar,* 12.
[36] Erengil, *a.g.e.,*11.
[37] Demirci, *a.g.e.*, 16.

yüz yıllarca sihir, büyü ve kurban işleriyle uğraşsalar da, Vedalarda bunlar mevcuttu, bir zaman sonra karşılıklı tartışmalarla düşüncelerini geliştirdiler. Upanishadlar çağına gelindiğinde bu felsefi tartışmalar doruk noktasına ulaşmıştır. Sonuç olarak Hindistan'da dünya tarihinin ilk rasyonel düşünen filozofları yine bu din Brahmanlar arasından çıkmıştır.[38] Filozoflar Brahman kastından kimselerdi. Çünkü kutsal literatür üzerine eğitim ve yorum bunların fıtri hakkıydı.

Brahman eğitmenine Veda'larda derin bir kutsiyet atfedilmiştir. Bununla birlikte, geleneksel toplumların anlayışını yansıtan, usta çırak ilişkisiyle devam eden, bir eğitim şekli kabul görmüştür. Brahman, eğitimine aldığı çömezini sanki tekrar doğurmuştur. Manu yasaları da çömeze Veda yasalarını öğreten kimselerin ana ve baba olarak kabul edilmesini istemektedir. Kısaca Brahman'ın gerçek babası biyolojik babası değil, eğitmenidir. Eğitmenin yanında geçirdiği dönem boyunca çömezi/öğrencisi olan Brahmacarin bazı kurallara uymak zorundadır. Bunlar: hocasının ve kendisinin yemeğini dilenerek bulmak ve bakirliğini korumak şeklinde sıralanabilir.[39] Görüldüğü gibi Brahman çömezi bir ruhban gibi yaşayarak yetiştirilmektedir. Bu durum gerçekte Hint toplumundaki genel eğilimin resmini bize sunar. Çünkü saygı görmenin yolu buradan geçmektedir.

Veda'lar döneminin en açık göstergesi kuşkusuz kurbana çok önem verilmesidir. İnsanların bağışlara boğdukları tanrıların bu insanları korumaları ve onlara yardımcı olmaları beklenmektedir. Ölümlülerin kaderini etkileyen hatta belirleyen temel etkinlik sunulan kurbanlardır. Kurbanın gücü o kadar yüceltilmiştir ki sadece bireysel yazgının üzerinde değil evreninde hayatının devamını sağlayan temel yasası olarak düşünülmüştür. Doğanın ve insanlık düzeninin sürmesi, iyileşmesi kurbana sunmaya bağlı görülmüştür. Bu herkes tarafından yapılan ve herkes için geçerli kozmik bir eylemdir. Bu bağlamda en önemli unsur ilk varlığın öyküsüdür. Puruşa ya da Prajapati denen ilk varlığa, tanrılar tarafından saldırılır ve ilk varlık parçalanır. Böylece farklı insanların doğduğu kabul edilir. Kurbanın temel amacı ilk insanı yeniden oluşturmak ve böylelikle dağınık ve birbirinden ayrı insanları ilksel birliklerine kavuşturmaktır.[40] Kurbanın bu kadar önem arz ettiği hatta tanrısal bir iş olarak görüldüğü bir anlayışta bunu gerçekleştiren kimselerinde bundan

---

[38] Korhan Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1999, 18-19.
[39] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 270.
[40] Arvon, *a.g.e.*, 12-13; Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 272.

faydalanması, kötüye kullanması kaçınılmazdı. Nihayet bu görevi ifa eden Brahmanlar da önemli bir konuma ulaşmışlardır. Brahmanizm dönemi olarak bilinen ve dini düşünsel alt yapısında Brahman din adamlarının mührü bulunan devre böylece doğmuştur.

Veda tapımlarında tapınak yoktur. Bu sebeple Brahman rahiplerini Veda döneminde en azından Mabed görevlisi olarak zikredemiyoruz. Dini ritüeller ya kurban sunanın evinde ya da otla kaplı yakın bir arazide gerçekleştirilmiştir. Otların üzerinde üç ayrı ateş yakılmış, bitkisel sungular süt, tereyağı, tahıllar ve pastalar, ayrıca hayvansal sungu olan keçi, inek, boğa, koç ve at kurban edilmiştir. Ama Rig Veda döneminden itibaren kurbanın niteliği değişerek, Soma en önemli kurban haline gelmiştir.[41]

Veda dini ayinlerini iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlar: Evde yapılan ayinler ve törenlerde yapılan ayinlerdir. İlk tip ayinleri evin reisi yapardı ve bu ayinlerin kaynağı gelenektir. Evde yapılan ayin iptidai toplumların ayin uygulamalarını andırmaktadır. İkinci tip ayinlerin kaynağını vahiy oluşturur ve toplu törenle rahipler tarafından gerçekleştirilmektedir.[42] Törenlerde yapılan ayinler ede gerçekleştirilenlere göre daha gelişmiş ve uzmanlık gerektiren, karmaşık ayinlerden oluşmaktadır.

Brahmanlar, Veda'ların özünü teşkil eden kurban törenleri başta olmak üzere dini hayattaki diğer argümanları sayesinde sosyal hayatta da hâkimiyetlerini artırınca Brahmanizm denen devir başlamıştır. Brahmanlar bu durumlarını meşrulaştırmak, konumlarını kuvvetlendirmek için ise kutsal kitap külliyatını çıkarlarına dönük olarak konuşturmuşlardır. Brahmanalar olarak adlandırılan bu Veda tefsirleri, yeni sistemin dini ve felsefi boyutunu belirlemiştir.[43]

Brahman rahip tanrı Brahma ile özdeşleştirilmiştir. Sebebi ise rahibin evrenin yapısını ve kökenini bildiğine, bunları ifade eden sözü taşıdığına dair inançtır. Çünkü söz herhangi bir kişiyi Brahma'ya dönüştürebilir. Brahma'nın doğuşu Dharma'nın ezeli/ebedi bedenlenişidir.[44] Bu ezeli ve ebedi bilgiyi de Brahman kastı taşımakta, dolayısıyla Brahmanlar tanrıyla ahbap olmaktadırlar.

---

[41] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 269.
[42] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 269.
[43] Tümer, "Brahmanizm" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul, 1992, 329; Brahmanalar Vedalar'a yapılan ilk yorumları içermektedir.(Ruben, *a.g.e.*, 8.)
[44] Eliade, a.*g.e.*, C. I, 284.

Veda döneminde tanrılara soma, erimiş tereyağı ve kutsal ateş sunulurken, riyazet uygulamasında onlara iç kurban sunulmuştur. Özellikle Rig Veda'dan itibaren soma kurban töreni en yaygın tören, törenlerinin ruhu ve merkezi haline gelmiştir.[45] Bu kurban töreninde sunuların ve ritüel nesnelerinin yerini fizyolojik işlevler almıştır. Soluk alıp verme çoğu zaman kesintisiz sunuyla özdeş sayılmıştır. İç kurban uygulaması zengin sonuçlara sahip bir uygulama olmasının yanında en sıra dışı çilecilerin dahi Brahmancılık ve daha sonra Hinduizm de kendine yer bulmasında önemli etken olmuştur.[46] İç kurbanın Budist anlayışa yakınlığı, bize bu kültürün benzer uygulamaları tarih boyunca ufak tefek değişiklikle hep muhafaza ettiğini ve desteklediğini göstermesi açısından manidardır.

5. 2. 2. BRAHMANALAR VE UPANİŞADLAR DÖNEMİ DİN ADAMLARI

Brahman kelimesi "kutsal kudret, yüce gerçek" anlamında kullanılır. Bu kelimenin müzekker şekli olan "Brahman" ise bu kudrete sahip veya ona bağlı olan kimse için yani din adamları için kullanılır. Brahman kavramı, zamanla çok öne çıkarak her şeyin özünü teşkil etmesi, dünyaya şekil ve düzen vermesi sebebiyle tanrılaştırılarak, yaratıcı tanrının adı da olmuştur. Brahmana, kelimesi ise "Brahman İle Donatılmış" anlamında kast sisteminin en üst grubunun ve Vedalara yapılan şerhlerin oluşturduğu dini sistemin adıdır.[47]

Brahmanizm, kelimesi Hindistan'ın kuzey bölgelerinde Vedalar sonrasında ortaya çıkıp M.Ö. 1000-M.S. 500 yılları arasında yaşayan ve Hinduizm'e kaynaklık yapan dini sistemdir. Brahmanizm, Vedaların yorumu olan Brahmana ve Upanişatlar'da bulunan din şeklini ifade için, Vedizm dönemi sonundan itibaren ortaya çıkan ve Brahman rahiplerinin kontrolünde bulunan dini gelişmeyi belirtmek üzere, bazen Hinduizm'le eş anlamda da kullanılmıştır.[48] Bu dini anlayış da gerçekte Vedaların devamıdır. Farkı ise öncelenen objelerin yer değiştirmesidir. Bu dönemde, Vedalar döneminde değer kazanan tanrıların saygınlığı azalmış, bunun yerine kurban

---

[45] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 255.
[46] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 286-287.
[47] Walter Ruben, *Eski Metinlere Göre Budizm*, (Çev. Lütfü Bozkurt), (IV. Bas.), Okyanus Yay., İstanbul, 2004, 8. (dipnot 2); Tümer, "Brahmanizm" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul, 1992, 329; Yitik, *a.g.m.*, 293.
[48] Tümer, *a.g.e.*, 329.

törenleri ve onu gerçekleştiren Brahman rahipler yüceltilmeye hatta tanrılarla eş tutulmaya başlanmıştır.[49]

Arilerin Ganj vadisine ulaşmasıyla[50] Brahmanların elinde bulunan dinsel hegemonya daha da güçlenmiştir. Bir yandan Ari kanını korumaya, öte yandan da rahip kastının ayrıcalıklarını sürdürmeye dönük olan kastlar da bu dönemde, Veda denen kutsal metinlerin oluşmasıyla, gelişmesini tamamlamıştır.[51]

Vedalar döneminde tanrılara sungu gibi düşünülen kurban uygulaması, Brahmanist dönemde tanrıların yok sayılması ya da kurban törenlerinin büyülü ve yaratıcı güç gibi düşünülmesiyle yavaş yavaş metafizik bir karakter kazanmıştır. Yine bu dönemde Brahmanalar da açıklama niteliğinde ilaveler yapılarak, Aranyakalar ortaya çıkarılmıştır. Aranyakalar'da dini düşünceden felsefi düşünceye geçişin izleri görülür. Aranyakalar, Upanişadlar'ın oluşumuyla tamamlanmıştır.[52] Brahmanizm döneminde, Vedalar dönemi katı kuralcılığından uzaklaşılarak, yüksek bir teoloji ve fikri olgunluğa ulaşıldığını gösteren felsefi dönem başlamıştır. Bu dönem Brahmanizm'in felsefeye dayalı ahlakçı bir din şekline büründüğü dönemdir. Yine bu dönemde Upanişatlar isimli kutsal metinler ortaya çıkmıştır. Bu durum Brahmanlar arasında düşüncenin ürün verecek olgunluğa ulaştığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Yani yeryüzünün ilk bilinen filozofları Brahman din adamlarıyla ortaya çıkmıştır. Brahmanizm döneminde tanrı katında etkili olduğuna inanılan, artık kurban değil ona eşlik eden ve sadece Brahman din adamlarının bildiği ritüel formül olan "Brahman"(Yüce Gerçek) bilgisidir.[53] Eksiksiz bilim ve mutlak güç olan bu formülün bilinmesi, mükemmel yaşam formülünün talimatlarına uymaktır. Bu doğaüstü gücün kıskanç bekçisi Brahmanlardan oluşan din adamları kastıdır. Bu dinsel tekel Brahmanları ayrıcalıklı duruma getirmiştir. Çünkü bu bilgiyi bilen, elinde tutan potansiyel tanrıdır. Bu durumda Brahmanlar öteki kastlara egemen olmayı aşarak, tanrılarla boy ölçüşme yarışına girmişlerdir. Tanrıların dahi Brahma'ya(yüce gerçeğe, yaratıcıya) boyun eğmesi zorunlu görülmüştür. Yani her varlık tanrısal bilgiye boyun eğmelidir. Dolayısıyla Brahman'la dolan kimselerde bu

---

[49] Kaya, *Hintlilerde Tanrı*, 9.
[50] Ariler M.Ö. 1200'e doğru Ganj vadisine girmişlerdir. (Eliade, *a.g.e.*, C. I, 233, 241.)
[51] Arvon, *a.g.e.*, 14; Tümer, *a.g.e.*, 329.
[52] Ruben, *a.g.e.*, 8.
[53] Tümer, "Brahmanizm" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 329 ; Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 280, 284.

faziletten hissedar olmuştur. Bu şekilde kurbanın dinselleşmesiyle Brahmanlar mutlak gücün anahtarını bir kez daha keşfedip, ellerine geçirmişlerdir.[54]

Brahmanlar ilk yaratılış eylemini gerçekleştirdikleri kurban uygulamaları ile eklemleri ayrılmış, döngüsel zamanın etkisiyle tükenmiş evreni yeniden yaratmayı amaçlamışlardır. Rahiplerin kurban törenleri aracılığı ile dünya, hayatta tutunmuş bereketi ve bütünlüğü korunabilmiştir. Bu durum her yıl ya da dönemsel olarak yinelenmesini isteyen arkaik düşüncenin yeni bir uygulaması gibi görünmektedir. Aynı zamanda ritüellerin belirleyiciliğine inanan Brahmanların gururu da buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü şafakta rahip ateş adağını sunmaz ise güneş doğmaz.[55] Bu mühim işi gerçekleştiren kimseye saygı duyulması beklenmelidir.

Kurban töreninin yalnız ilk yaratılışla ilgili eskatolojik bir işlevi yoktur. Aynı zamanda yeni bir var oluş biçimi edinilmesini sağlayabilir. Kurban törenini yöneten rahip ateş sunağını yaparken Prajapati ile özdeşleşir. Daha doğrusu Parajapati ve rahip ritüel eylemi içinde özdeşleşmektedir. Sunak Parajapati'dir. Aynı zamanda rahip de sunak olmaktadır. Ritüelinin büyülü gücüyle kurban törenini yöneten rahip kendine yeni bir beden inşa etmektedir. Göğe yükselir orada ikinci kez doğar ve ölümsüzlüğe erişir. Yani öldükten sonraki hayata, ölümsüzlüğe, zamanı aşan bir var oluş biçimine dönüşmektedir. Tanrı kurban töreniyle kendi kişisine (Atman) nasıl yeniden kavuşuyorsa, kurban rahibi de kendi benliğini kendi Atman'ını kurbanla inşa etmektedir.[56] Burada yine arkaik toplumların tanrıların faaliyetlerini gerçekleştirme, yineleme faaliyetlerine benzer bir uygulamayı görmek mümkündür. Burada tanrısal faaliyet bir gruba yüklenilmiştir, o da Brahman din adamlarıdır.

Brahmanizm'in geç dönem kutsal metinlerinden olan, Manu kanunnamesi Brahmanlara efsanevi de olsa zihinsel alt yapı oluşturacak bir yaklaşım sergilenmiştir. Kanunnameye göre kast basamaklarının en tepesinde yer alan Brahmanlar, tanrı Brahma'nın azgından yaratılmıştır. Vedaları koruma, bilim ve felsefe yardımıyla onu yorumlama, kurban törenlerini ve dini ayinleri idare etme, köylerde hem dinle ilgili uhrevi hem de hekimlik, falcılık gibi dünyevi işleri yürütme görevi brahman din adamları soyundan gelenlerin hakkı olarak görülmüştür. Bazı durumlarda brahmanlar Caynizm benzeri bazı topluluklar adına da ayin icra

---

[54] Arvon, *a.g.e.*, 14-15.
[55] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 282.
[56] Eliade, *a.g.e.*, 282-283.

etmişlerdir. Yine brahmanlar diğer sınıflardan daha aşırı şekilde yiyecek-içecek perhizine önem vermişlerdir. Yukarıda değindiğimiz gibi brahmanlar öğrencilik aşamasında bir çileci ya da ruhban gibi yetişmektedir. Bitkisel yiyeceklerle beslenir ve alkolden kaçınırlardı.[57]

Bu dönem anlayışı sadece uygulamalardaki değişimle kalmaz kurtuluş yolu da farklı kulvarlarda aranmaya başlanır. Temel gaye artık kurban sunmak değil Brahma'ya kavuşmak, onunla birleşmek yoluyla kurtuluşa ermek olmuştur. Bunun yöntemleri de değişmiş inziva yolu ve yoga uygulamaları ön plana çıkmıştır.[58] Bu durum daha sonraları Hind toplumunda yer edecek anlayışların temellerinin atıldığı izlenimini vermektedir. Kurtuluşun öncelenmesi, yoga ve inzivanın yükselmesi en açık belirtiler olarak sunulabilir. Eliade, Upanişatlar döneminden itibaren kendini tamamen meditasyona verebilmek için toplumsal hayatı terk ederek ormana yerleşme âdetinin yaygınlık kazandığını bildirmektedir. Uzun süre bu durum örnek davranış olarak algılanmış ve modern Hindistan'da da sürdürülmektedir.[59]

Upanişadlar'ın ve Budizm öğretilerinin aynı dönemde kaleme alınmasından hareket eden Coomaraswamy, bu iki öğretinin ortak düşmanının, dünya işlerine dalmış, Brahmanların her şeyden önce ayinin zahiri suretleriyle uğraşmaları, daha da önemlisi ayinin getirisiyle meşgul olmaları olduğunu belirtmiştir. Bu özellikler sebebiyle hedefinden sapan Brahmanların "Brahma'yı Bilen" olmaktan çok doğuştan kazanılan haklarla Brahman olan, "Beşik Brahmanları" olduğu sonucuna varmıştır.[60]

Arvon, Brahman gizemlerini öğrenmeleri yasak olan öteki kastların Brahmanların sömürüsüne açık olduğundan hareket ederek, Brahmanların da ellerindeki gizemi paraya çevirmeye çok istekli olduğunu örneklerle anlatmaktadır. Hint edebiyatında kültürel birikimlerinden çıkar sağlamanın olumsuzluğu üzerinde çok durulmasını da Brahmancılığın bahsettiğimiz bilgiyi, gizemleri istismar edip çıkar amaçlı kullanmasından kaynaklandığını, yine bu sebepten dolayı, Budizm'in bilgiyi herkese açmasının da Brahmanizm'e karşı önemli bir silahı olduğunu belirtmektedir.[61]

---

[57] Tümer, *a.g.e.*, 329; Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,*, C. I, 277.
[58] Tümer, *a.g.e.*, 329-330.
[59] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 290.
[60] Coomaraswamy, *a.g.e.*, 73.
[61] Arvon, *a.g.e.*, 15.

Buddha Brahmanların kötü hallerini taraftarlarına ileterek, bunlardan uzak durulmasını öğütlemiştir. Buddha, Brahmanların ve benzeri çilecilerin zenginliğe, müzikli ve danslı eğlencelere türlü türlü oyunlara, lükse, şatafata, kurban törenlerine sihir ve büyüye düşkün olduklarını söylemiştir. Brahmanların bir kısmının da varlık yokluk, dünyanın başlangıcı ve sonu, ruh ve onun yapısı gibi konularda altmıştan fazla farklı felsefi düşünceye sahip olduğunu, Buddha'nın müritlerinin bunlardan sakınması gerektiğini belirtmiştir. Bu anlatı Brahmanların hallerinin kısmen de olsa fotoğrafını bize sunmaktadır.[62] Burada Buddha, kendini kültürünün savunucusu hisseden ve dışardan gelen, Ariler işgalci olarak gelmişti, bozulmalar konusunda bağlılarını uyaran bir toplum önderi portresi sunulmuştur.

Brahmanalar'da geçen "Karman/karma" teriminden hareket eden Eliade, rahibin uyguladığı kurban ve ritüellerle tanrılar katına ulaşıldığını yani kurbanın yarar sağlayarak, uygulayıcıyı kurtarabildiğine inanıldığını ifade etmektedir. Bu ritüellerin neden-sonuç bağlamında düşünülmesiyle kurbanın kurtarıcılığı konusundaki inancın zayıfladığı sonucuna varılmaktadır. Çünkü ruhun ölümden sonra gökte var olması kurban sunanın ritüel etkinliğinin bir sonucu olduğuna kabul ediliyordu.[63] Sonuç olarak dinsel ya da din dışı her davranış ruh göçünü güçlendirmekte ve kalıcılaştırmaktadır. Bu durumda kurtuluş ne kurbanla ne inzivayla ne de tanrılarla kurulan yakın ilişkilerle sağlanabilmektedir. Bu çıkmazdan kurtulmak için Rişi'ler çekildikleri inzivalarda kurtuluş için çareler düşünmüşlerdir. Daha önce Vedalarda ve Brahmanalar'da yüceltilen bilginin ölüm sonrası koruyuculuk değeri olduğuna dair inanç keşfedilmiştir. Brahmanalar'da inananı kurtuluştan uzak tutan kurban ritüeli konusundaki cehaletiyken, Rişi'lerin çalışmalarıyla bu bilgi törensel temelden uzaklaştırılarak metafizik türde bir cehalete çevrilmiştir.[64] Sonuçta kurtulmak isteyen kimsenin bu metafizik bilginin peşine düşmesi zorunlu hale gelmiştir.

Aydınlanmak, zihni zincirleyen bağlardan kurtarma olarak görülür. Upanişadlar'ın gösterdiği özgürlük ve kurtuluş yolu budur. Bunu başarabilmek için zihnimiz yoğa diye bilinen eğitimden geçmek zorundadır. Bu eğitim yöntemi ise meditasyondur. Vedalar'da hiç değinilmeyen yoğa ve meditasyon konularında,

---

[62] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 50.
[63] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 291.
[64] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 292-293.

Upanişadlar'da ayrıntı bilgiler vardır. Bu Yoğa ve meditasyon bilgilerinin kaynağının, Ari öncesi şehir uygarlıklarından geldiği düşünülmektedir.[65]

Vedalar'da dinsel bilginin Brahman kastı tekelinde olmasına karşın, Upanişatlar'da dinsel bilgi aktarıcılarının çoğu Kşatriya kastından geldiği görülür. Kadınların Vedalar'da dinsel bakımdan etkinliği olmadığı halde, Upanişadlar'la bunların toplumsal değerinin arttığını ve bilgiyi edinme açısından erkeklerle eşit düzeye geldikleri görülür.[66]

Hindistan'ın "Erken Ortaçağ"(M.S. 600-850) dönemine karşılık gelen devre Brahmanizm'in sonu Hinduizm'in başlangıcına işaret etmektedir. VII. Yüzyılda kral Harsha'nın Manu kanunnameleri[67]ne yapılan farklı yorumlarla mezheplere ayrılmış Kuzey Hindistan'ı birleştirme yolundaki uğraşları, Brahmanik çevrelerin bir araya gelmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda kendiliğinden bir mekanizma ile Hinduizm'in oluşacağı bir zeminin temelleri atıldı. Sonraki dönemlerde Brahmanizm Hinduizm içinde sadece rahipler çevresinde yaşayan eski bir kült olarak varlığını sürdürse de müstakil bir din olma özelliğini yitirmiştir.[68]

5. 2. 3. HİNDUİZM DÖNEMİ DİN ADAMLARI

Budizm'in ortaya koyduğu kurtuluş yolu, manevi yönü gelişmiş olan Hint toplumunda, kalıcı olamamıştır. Bu ortamda Hint halk inançlarından, Budizm'den ve diğer Hint felsefi akımlarından beslenen Brahmanizm tekrar galip gelerek toplumda hâkim olmuştur. Budizm Hint toplumunu terk etmek zorunda kalmış ya da Hinduizm'in potası altında erimiştir.[69] Brahmanizm'in başarısından bahsettiğimiz bu dönemde yükselen eski Brahmanizm[70] değildi. Öyle olsa halk yine bu dini düşünceye yüz çevirebilirdi. Kısaca bu dönemde Brahmanizm halk inançlarına yaklaşarak tabana yayılmıştır.

Bu dönem Brahmanizm'e tepki olarak ortaya çıkan materyalistler ve bunların peşi sıra gelen Caynist ve Budistlere tepki gösterilen dönemdir. Dönemin temel

---

[65] Erengil, *a.g.e.*, 15.
[66] Erengil, *a.g.e.*, 13.
[67] Bkz. Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 471; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü,* 246.
[68] Tümer, *a.g.m.*, 330.
[69] Arvon, *a.g.e.*, 29; Bettany, *a.g.e.*, 268.
[70] Hindistan'da rahip sınıfının varlığı, ya da kast sınıfı 1947 de anayasal değişiklikle iptal edilmiştir. Hinduizm'e Batı'da Brahmanizm de denir. (Alparslan Salt-Cem Çobanlı, *Dharma Ansiklopedisi*, Dharma Yay., İstanbul, 2001, 156-157.)

özelliği Hindu tanrı üçlemesinin öne çıkması ve Veda dönemi tanrılarının geri plana atılmasıdır. Bu inançlara Hint ilkellerinin adet ve uygulamaları da eklenerek din-mitoloji karışımı bir düzen ortaya çıkmıştır.[71] Bu düzene Hinduizm adı verilmektedir.

Hinduizm tek bir din değildir. Dinler ya da kültler topluluğu olarak nitelendirilir. Hinduizm'in kurucusu, din kuralları ve merkezi bir din adamları hiyerarşisi yoktur.[72] Rahipler var olmakla birlikte bir merkezden atanma, sınanma gibi kurumsal vasıfları bulunmamaktadır. Yine de Brahmin rahipleri belirli bir kast içinde doğma erdemiyle tapınak üyeliğine layık hale gelmektedirler. Bunun yanında üyeliğe kabul ve kutsanma törenlerinden geçirilen rahipler, tapınakta tanrılara hizmet etme hakkını elde edebilmektedirler. Rahiplerin tapınakta tanrıların ihtiyaçlarına hizmet vermenin yanında sıradan inananların adak sunmalarına ve ilahi lütuf almalarına aracılık ettiğine de inanılmaktadır.[73]

Hinduizm'de ibadet uygulaması bireyseldir. Cemaat halinde bir ibadet mevcut değildir. Eğer aile Brahman değilse yoksulluk sınırını aşmış her hane bir aile rahibi edinerek ayinleri yerine getirir. Genelde iki günde bir aile putunun bulunduğu odada ayin düzenlenir. Evin giriş kapısında periyodik şekiller için yapılmış heykeller konulan bir platform yer almaktadır. Rahip putu yıkar ve yağla kutsar, dualar okuyarak ailenin verdiği meyve ve çiçekleri sunar. Bununla birlikte aile ayinde her zaman hazır değildir. Ayinler için Rahibin varlığı yeterlidir. Sunular onun ek ücretidir ve bir iki aile tarafından bütün ihtiyaçlarının giderildiği görülür. Rahip bu uygulamalar dışında önemli aile törenlerinde de hazır bulunmaktadır.[74]

Hindularda rahiplerin dışında diğer önemli ve saygıdeğer din adamı da Guru'dur. Guru veya dini rehberin farklı bir görevi vardır. Bu kimseler Hindu tarikatlarına kabulü sağlar ve kendi geliştirdikleri öğretilerinin öğretmenidirler. Hindular Guruları gücendirmektense tanrıların gücenmesinin daha iyi olacağına inanırlar. Tanrılar gücenirse Guruların araya girerek affedilmelerini sağlayacağına, Guru'nun gücendirilmesi durumunda ise, kimsenin aracı olamayacağından Guruların

---

[71] Kaya, *Hintlilerde Tanrı,* 10.
[72] Alparslan Salt-Cem Çobanlı, *Dharma Ansiklopedisi,* Dharma Yay., İstanbul, 2001, 156–157; Bozkurt Güvenç, *Japon Kültürü*, (VI. Bas.), TİB Yay., İstanbul, 2002, 147-148.
[73] Kim Knott, *Hinduizm'in Abc'si*, (Çev.: Medet Yolal), Kabacı Yay., İstanbul, 2000, 96-97.
[74] Knott, *a.g.e.*, 90; Bettany, *a.g.e.,* 288.

lanetine uğramaları sebebiyle, başlarına bir sürü felaketin geleceğine inanırlar.[75] Guruların öğrencilerine tavrı kibirli, değerli hediyeler isteyen bir tarzda olduğu için, eğitimliler tarafından aç gözlü ilkesiz, kötü huylu olarak görülürler. Sekiz yaşına basmış her Hindu çocuğu, Brahman olması gerekmeyen seçilmiş Gurulardan, temel metin denilen Mantra yahut kutsal metin dersi almaktadır. Bu kutsal metin öğrenciye özel, tapınması için seçtiği tanrı ismiyle birlikte gizli olarak öğretilir. Öğrenci bunu tespih şeklinde söyler.[76]

Halk açık tapınaklar, insanların kendilerine göre ayin yaptığı, tanrının özel mekânı sayılan, Tanrı heykellerine bakan bir rahibin bulunduğu, üç dört metre karelik alanı geçmeyen yerlerdir. Rahip gelen ve kendini heykelin önünde yere bırakan tapınanların takdîmelerini kabul etmektedir.[77] Bu tapınaklarda görevli, takdimeleri kabul eden rahiplerin hepsi Brahmanlardan seçilmektedir. Genellikle hiçbir cemaat ya da seyirci olmaksızın, tören yalnız rahip tarafından gerçekleştirilir. Canlı bir varlık gibi düşünülen tanrıya buna uygun hizmetlerde bulunulur. Hizmeti gerçekleştiren rahip insanlar tarafından, tanrının hizmetçisi, olarak değer görmektedir. Tanrı heykelinin yıkanması, giydirilmesi, beslenmesi, süslenmesi yatağa yatırılması rahibin temel işlerindendir. Sıradan kimseler tanrı heykellerine dokunamazlar. Hindu olmayan tanrıya yaklaşamaz. Halk sadece tanrılarına sunularda bulunabilir. Daha sonra ise bu sunular tanrının hizmetçisi olan rahibe kalmaktadır.[78] Hayat verme törenleri Hindu rahiplerin önemini gösteren açık örneklerdendir. Rahip heykele tanrıyı davet eder, davet ettiği tanrının, heykele yerleşmesiyle rahipten başkasına dokunulmaz olur. Aynı törenle yine tanrı heykeli Hindulardan başkasına yasaklanır.[79]

Hindu gelenekte kadınların toplumdaki konumları, onların dini hayattaki etkinlikten de uzaklaştırmıştır. Toplumun genel eğiliminin erkek merkezli oluşu Hinduizm döneminde kadınların din adamlığı için çok fazla söz söylemelerini imkânsız kılmıştır. Aynı kültürün bir parçasını teşkil eden Budizm'de dahi kadınların keşişliğe katılmalarının ne kadar zor şartlara bağlandığı görülmektedir.

---

[75] Bettany, *a.g.e.*, 288.
[76] Bettany, *a.g.e.*, 290.
[77] Knott, *a.g.e.*, 96-97; Bettany, *a.g.e.*, 291.
[78] Bettany, *a.g.e.*, 292. Knott, *a.g.e.*, 96-97.
[79] Knott, *a.g.e.*, 81-82; Bettany, *a.g.e.*, 292-293.

6. BUDİZM'DE DİN ADAMLARI

6. 1. BUDİZM'DE DİN ADAMLARI İÇİN KULLANILAN İSİMLER

6. 1. 1. BODHİSATTVA

Buddha'nın henüz ilhama erip aydınlamadan önceki unvanı bodhisattva'dır. Bu terim buddha namzedi anlamına gelir. Bu mertebede kişinin istek ve arzuları henüz sönmemiştir. Bodhisattva ancak Buddha olunca söner. Sönünceye kadar da uyanmaya adanmış bir varlıktır.[1] Kısaca bodhisatva uyanmaya adanmış kimse demektir.

Bodhisattva "uyanmakta olan bir varlık" veya "uyanık tabiatlı" olandır; Buddha ise "uyanmış" olan " mutlak uyanıklık"tır. Bodhisattva, dogmatik olarak bir Buddha'nın "mutlak uyanıklığı" için aşkın bilgileri ve erdemleri fiiliyata geçirmekte olan, köken itibariyle ölümlü bir varlıktır. Yani Buddha olma yolundaki kimsedir. Tarihsel Buddha olan Gautama mutlak uyanıklığa erinceye kadar kendisi bizzat bodhisatva olmuştur.[2]

Mahayana mezhebinin anladığı anlamda Bodhisattva ise, içi sonsuz bir merhametle dolu olarak gerektiğinde tüm varlığını, hatta onun kurtarıcı eylemine son verecek dahi olsa da, hayatını gözden çıkararak her varlığın yardımına koşmaya ve onları kurtuluşa ulaştırmaya hazır kimsedir. Yalnız kendisi için kurtuluşu aramaz. Izdırap çeken kimselerinde kurtuluşu için çalışan bu sebeple de Nirvana'ya gitmekten kaçınan kimselerdir.[3] Derin bilgeliğiyle varlıkların gerçek doğasını, gerçek yaratılışın boşluğunu anlayan kimsedir. Bodhisattva olmak için Arhant'ın yaptığı gibi rahip olmaya da gerek yoktur. İnananlar topluluğu Buddha'yı yüceltmekten geri durmaksızın Bodhisattva'lara coşkuyla ibadet edebilmektedir. Gerektiğinde onlara da yakarmaktadırlar.[4] Çin Budizm'inde ise az sayıda tahsilli keşiş ve mistik dışında dindar Budistler için Buddha'lar ve Bodisatva'lar tapınma nesnesi olarak

---

[1] Coomaraswamy, *a.g.e.*,100; Hüseyin Yılmaz, *Budist Metafiziği,* Hece Yay., 2007, Ankara, 20.
[2] Coomaraswamy, *a.g.e.*, 82.
[3] Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 68; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Buddhacılık*",* C. IV, 1969; Toynbee, *a.g.e*., 98-99.
[4] Boisselier, *a.g.e.*, 159.

görülmektedir. Temiz ülke mezhebine bağlı olan Budistlerde bu tapınma işi "Buddha'nın adına" denilerek yapılmaktadır.[5]

6. 1. 2. ARHAT(ARHANT)

Arhat Sanskritçe bir kelime olup değerli saygıdeğer insan anlamındadır. Budistlerin kabul ettiği anlamda ise kurtuluşa, Nirvâna'ya layık kimse demektir.[6]

Arhatlar'da arzudan hiçbir eser olmadığı düşünülür. "Ben Varım" düşüncesini kökten söküp attıkları için, hiçbir değişikliğe uğramazlar. Doğrulmamış, lekesiz hakikî şahsiyet olarak tanrılaşmışlardır. Arhatlar büyük kahramanlardır, uyanıklığın doğrudan çocukları olduklarına inanılır. Daima soğukkanlı ve ileride olacak şeylerden azade olacak şekilde terbiye edilmiş, kendi zatları üstünde dimdik ayakta duran kimselerdir. Dünyada savaşlarını kazandıklarına inanılır. Aslan gibi kükrerler: Uyanmış olanlar hiçbir şeye benzemezler. Arhatlar için söz konusu olan ölümden sonraki bir kurtuluş değildir. Aksine arhatlar bu dünyada ve halen muzaffer olan şahsiyetlerdir.[7]

Arhat kanuna tabi değildir, o kanunun emrinde değildir. O istediği gibi hareket eden ve istediğini yapan kimsedir.[8] Kamil insanların istedikleri gibi hareket edebileceklerine ve görünebileceklerine dair anlayış Hıristiyan öğretisine de yabancı değildir. Arhat durumuna gelmiş olan kimse bir anda mutlak güç ve mutlak bilgi sahibi olmuştur.[9] Maddenin sınırlarını aştığına inanılmaktadır. Böyle bir kimsenin normal insanların tabi olduğu kanunlara tabi olması düşünülemezdi.

Buddha, Arhatları karşı kıyıya varanlar olarak tarif ettikten sonra, "Bunların sayısı insanlar içinde birkaç kişidir. Diğerleri kıyı boyunca aşağı yukarı koşup dururlar." demektedir. Yine Arhatlar için "Yolculuğun sonuna gelmiş kişi için artık acı yoktur. Kederden vazgeçmiş, kendini her yönde özgür kılmış ve bütün engelleri aşmış kişi için acı yoktur. Doğru düşüncelerle kendilerini yetkinleştirirler. Evlerinde durmazlar; tıpkı göllerini terk eden kuğular gibi onlarda evlerini ve yurtlarını terk ederler."[10] ifadelerini kullanır.

---

[5] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 197-198.
[6] P.T.Raju ve b.ş.k., *Asya Dinleri*, (Çev.: Abdullah Davudoğlu), İnkılâb Yay., İstanbul, 2002. 165.
[7] Coomaraswamy, *a.g.e.,* 99.
[8] Coomaraswamy, *a.g.e.,* 103.
[9] Coomaraswamy, *a.g.e.,* 105.
[10] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları,* 91.

Arhat'lık seviyesine gelmiş kişi Buddha'nın ideal insan tipidir. "Arzuları durdurulmuş, zevk, sefa içinde kaybolmamış, boşluktaki kayıtsız şartsız özgürlüğü algılayan kimsedir. Bu yönüyle Arhat gökteki kuşlara benzer, onun yolunu anlamak zordur. Tanrıları imrendirecek vasıfta bir kişidir. Bu kişinin duyguları, tıpkı sürücüsü tarafından iyi yönetilen atlar gibi baskı altına alınmış, gururdan uzak, arzu ve şehvetten kurtulmuştur; o kişi ki görevini tıpkı toprak gibi veya bir kapı eşiği gibi sabırla yapar; o çamursuz bir göle benzer; artık onun için yeni bir doğuş yoktur. Bu durum Budist hatta diğer tüm Hint kültürünü barındıran inançların ortak idealidir. Arhat da bu ideali başarmış kimsedir. Yeniden doğum çemberinden kurtulmak, Arhat bunu gerçekleştiren kimsedir. Gerçek bilgi yoluyla özgürlüğü elde ettiğinde ve böylece tam bir insan olduğunda o kişinin düşüncesi sessizliktir; sessizlik onun sözü ve eylemi olarak görülür. Her şeye inanmayan ama yaratılmamış olanı bilen, bütün bağlardan kurtulmuş yolunu şaşırtacak etkenleri yok etmiş bütün tutkulardan vazgeçmiş kişi insanların en büyüğüdür. Arhatlar'ın yaşadığı yer güzel bir yerdir. Dünyanın sevinç bulamadığı yerde duygularına egemen olan kişi sevinç bulacaktır, çünkü o zevk peşinde değildir."[11]

Mahayana mezhebi Arhatları bencillikle suçlayarak aşağılamaktadır. Bunun yerine onlara yüce erdemleri, bilgeliği ve bağışı hayata geçirerek kendilerini mükemmelleştirmeye çalışan Bodhisattva olmalarını ve Buddha örneğini izlemelerini önermektedir. Mahayana mezhebi kurtuluş için bireysellik yerine toplumsallığı önceler, bunu yaparken de kavramlara ideallere uygun bir tanım belirlemiştir.[12]

Buddha'ya dayandırılan kutsal metinlere göre Arhat'lık seviyesine ulaştıracak üç şey vardır. Bunlar: Erdem, akıl kontrolü ve iç görüdür.[13]

6. 1. 3. BUDDHALAR

Buddha kelimesi, Sanskritçe'de aydınlanmış ya da uyanmış anlamına gelir.[14] Başka bir ifade ile her türlü isteği aşarak gerçeğin eksiksiz bilgisine ulaşan ve her

---

[11] Tripitaka: Arahantavagga: VIII/90-99; Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 91 v.d.
[12] Boisselier, *a.g.e.*, 159.
[13] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 50.
[14] *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Buddha", C. II, 638; Arvon, *a.g.e.*, 38.

türlü eylemden kurtulan kimselere verilen isimdir.[15] Gotama'ya göre her insan içinde Buddha olma cevherini taşır ve bu cevher ancak kendi çabasıyla açığa çıkabilir.[16]

Buddhalar için kullanılan sıfatlardan hareket eden Cooramaswamy, Veda'larda Agni ve İndra için kullanılan sıfatların Buddha için de kullanıldığını ifade etmektedir. Bu tanrılara sık sık Arhat da dendiğini belirtir. Buddhaya büyük şahsiyet veya mükemmel insan denmesinin onun insan olduğunu göstermediğini, ona verilen sıfatların Brahmanik literatürde en büyük tanrılar için kullanılan sıfatlar olduğunu aktarır.[17]

Buddha'nın kendisi, şu anda ve olduğu yerde kendisinin bilinemez olduğunu söyler. Ne tanrılar ne de insanlar onu görebilir. Onu bir takım suretlerde gören veya onu bir takım kelimelerle düşünenler, onu kesinlikle göremezler. Buddha "Ben ne rahibim ne şehzadeyim ne çiftçiyim ne de herhangi sınıftan biriyim; bilen birisi ve aynı zamanda hiç kimse olmayan, insanî niteliklerin hiç bulaşmadığı birisi olarak dünyayı dolaşıyorum"[18] diyerek kendini tanıtır. Siddharta da yeryüzüne gelirken insan şeklinde gelmesine rağmen insandan farklı özelliklerle doğmuştur. Geleceği kastı önceden seçmesi, ailesini kendisinin beğenmesi, Tusita Cenneti'nden inmesi vb. olaylar Buddha'ya yüklenen tanrısal özelliklerden bazısıdır.

Coomaraswamy, Buddha kelimesinin kullanımından hareketle bu derecenin tek kişiye ait bir makam olmadığını, aksine çoğul olarak kullanılmasıyla bu seviyeye bir çok kimsenin ulaşabileceğine işaret ederek şunları ifade eder: "Şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki, "Buddha" kelimesi çoğul halde kullanılmıştır ve maksadına ulaşan herkes için kullanılabilir. Onlar için çoğu zaman "sönmüş olanlar" denir."[19]

Buddha iyiye ve kötüye bağlanmanın ötesine geçen, saf olup kendisine hiçbir tozun karışmadığı dingin olan kimseye ben, gerçekte Brahman derim" der.[20] Burada Buddha aslında Brahman olarak Buddha'lık derecesine ulaşmış kimseyi tarif etmektedir. Buddha için asıl olan isim değil ona yüklenen içeriktir. Arzularını yenen, engelleri aşmış herkes, ismi fark etmez, buddha olarak görülür.

---

[15] *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık*",* 1968.
[16] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 17.
[17] Coomaraswamy, *a.g.e.*, 104.
[18] Coomaraswamy, *a.g.e.*,108.
[19] Coomaraswamy, *a.g.e.*, 99.
[20] Bettany, *a.g.e.*, 311; Coomaraswamy, *a.g.e.*,103.

Mahayana mezhebi Buddha konusunda farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Mahayana Budizm'ine göre, Gautama, Nirvana'ya ulaşmış tek tarihsel kişilik değildir. Doğa üstü bir varlık olarak görülen Buddha'ların bir çok örneğinin mevcudiyeti kabul edilmektedir. Siddharta'dan önce de yirmi dört tane Buddha'nın geldiğine inanılır. Yine Mahayana Budizm'i Buddha'yı üç bedenli olarak kabul etmektedir. Bunlar Görüngüsel beden, Erme bedeni, Dharma kaya-cisimleşmemiş bedendir.[21]

6. 1. 4. GURULAR

Budizm yolunda ilerlemenin bir başka önemli koşuluysa, manevî yönetici olan Guru'ya inançtır. Guru'nun rolü, öğrencisinin izlediği yolu uygulamada aşama aşama denetlemek ve onu bu yolda yönlendirmektir. Guru diye ifade ettiğimiz manevi önder Sangha cemaatiyle şekil değiştirerek tecrübeli Buddha keşişi haline gelmiştir. Kısaca Buddha keşişi Guru'nun bu görevini üstlenmektedir. Normal şartlarda Guru manevi bilginin sahibi ve aktarıcısı olarak sadece Brahman kastından olanlara eğitim sunan kimsedir.

Guru'ya inanç kavramı özellikle, Mahâyâna Budizm'inde ve Lâma'ya kayıtsız şartsız bağlılığın bir kurtuluş yolu olarak görüldüğü, Tibet Budizm'inde çok gelişmiştir.[22] Buddha'nın da kurtuluş yolunu ararken geçirdiği yedi yıl içinde kendini iki tane Guru'ya teslim ettiği görülür. Fakat öğretilerinin kendini kurtaramayacağını fark ederek Guruları terk etmiştir.[23] Daha sonra da bulduğu kurtuluşu ilk olarak onlara aktarmayı düşünmüştür. Görüldüğü gibi Budizm'de Guru'ya saygı varolsa da, şekli Brahmanizm'den farklılık arz etmektedir. Budizm'de Guru manevi bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı olan öğretmen değil, tecrübe sahibi, kendi kurtuluş yolunu kendisi keşfedecek kadar tecrübeli bir rahiptir.

6. 1. 5. RAHİBELER

Buddha kendi hayattayken rahip ve rahibelerden oluşan bir keşişler topluluğu oluşturmuştur. Sangha denilen bu topluluğa erkeklerden sonra, gönülsüz olarak, Buddha tarafından kadınların alınmasına da izin verildiği bilinmektedir. Bu gönülsüz

---

[21] *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Buddhacılık", C. IV, 1969.
[22] Poupard, *a.g.e.*, 88.
[23] Çelebi, *a.g.e.*, 27.

kabulün mimarı Ananda kabul edilir. Ananda’nın sıkıştırmaları ya da mecbur etmesi sonucu kadınlar sonradan Sangha’ya alınmaya başlanmıştır. Fakat rahibeler için erkeklerden daha katı ve ağır kurallar oluşturulmuştur. Kadınlar Sangha içinde eşit insanlar olarak görülmemiş ve onlara iyi gözle bakılmamıştır.[24] Rahibeler, rahip cemaatinin vesayeti altında bulunmaktadırlar. Tarikata katıldıklarında bunlara özgü sekiz ayrı kaideye uymaları istenmiştir.[25] Kadınlar bir çok Budist uygulamanın dışında tutulmuşlardır. Örnek olarak Ananda Buddha’ya kadınların niçin toplantılara çağrılmadığını sormuş, Buddha ona “Kadınların çabuk kızdığını, kıskanç ve aptal oldukları” cevabını vermiştir. Bu gerekçelerle toplantı dışı tutulduklarını belirtmiştir. Kadınların Budist cemaatte nasıl görüldüklerinin anlaşılması açısından bu örnek önemlidir.[26]

Yaşamın her alanında uyanık olmayı temel hedef yapan Budizm’in, cinsiyeti ve cinselliği temsil eden kadınlar konusunda tedbir almaması düşünülemezdi. Nihayet bu konuda Budizm, birinci elden tavrını da koymuş ve Buddha’nın ağzıyla bağlılarına kadınların kurnazlığı ve tuzaklarına karşı sürekli uyanık olunması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuştur.[27]

Budizm’in kadınlara tavrını bilmeden, rahibeler konusunda tam bir kanıya ulaşmak mümkün görünmemektedir. Buddha’nın bu konudaki tavrını, Ananda’nın “Bir kadına karşı tavrımız ne olmalı?” sorusuna verdiği cevapta bulmak mümkündür. Buddha, kadınları “Görmekten kaçının!”der. Ananda’nın “Bir kere görmüşsek ne yapmamız gerekir o zaman?” sorusuna ise “Konuşmayın” der. Ananda’nın “Konuşmuşsak?” sorusuna “Kendinize dikkat etmeniz gerekir” demiştir.[28]

Buddha başlarda kadınların cemaate katılmasını kabul etmemiştir. Kadınların ısrarı ve Ananda’nın etkisiyle cemaate kabul etmeye, zoraki razı olmuştur. Cemaate katılmalarına razı olduğu kadınlara, özel olarak tam bağlılığı ortaya koyan çok katı, sekiz kural belirlemiştir. Bu kuralları kabul eden kadınların cemaate girmesi onaylanmıştır. Bu katı kurallara rağmen bu girişimin cemaat için yıkıcı bir etkiye sahip olduğunu bildiren Buddha, kadınların evini terk edip yurtsuz bir hayatı tercihlerinin cemaatin hayatını daha kısaltacağını da ifade etmekten geri

[24] Zitelmann, *a.g.e.*, 67; Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 18; 53.
[25] Çelebi, a.*g.e.*, 43.
[26] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 66.
[27] Arvon, *a.g.e.*, 61.
[28] Arvon, *a.g.e.*, 62.

durmamıştır.[29] Buddha kadınların cemaate katılımını hastalık bulaşmış pirinç tarlası örneğiyle açıklamıştır. Kısaca kadınların Sangha cemaati için anlamı, hastalıktır. Hastalık cemaate bulaşmış ve bu sebeple de cemaatin ömrü kısalmıştır. Bin yıl sürecek olan yasanın, kadınlar kabul edildiği için, yalnızca beş yüz yıl ayakta kalacağı Buddha tarafından ifade edilmiştir. Buddha'ya göre bunun önünün alınması için sekiz, katı kural ihlal edilmemelidir.[30]

Kadınlar cemaate kabul edilmelerine rağmen manastır yaşamında öncelik rahiplerin olmuştur. Buddha'nın ifadesiyle "bir rahibe yüz yaşında da olsa bir rahib'e saygı gösterecek onu gördüğünde ayağa kalkacak, ellerini kavuşturarak selamlayacaktır. Rahibe, o gün tarikata girmiş bir rahipte olsa saygılarını sunacaktır ona." Bir rahibenin bir keşişi resmen kınama hakkı yoktur, ama tersi her zaman mümkündür. Bu tutum Buddha rahibeler cemaatinin sayısını sınırlandırmıştır.[31]

Budist öğretinin kadını dışlayan, aşağılayan tutumu, bu öğretinin en aşırıları olan Tantra'nın kurtuluş için sunduğu sapık yolların çıkışına zemin hazırlamıştır. Erkek egemenliği esaslı Buddhacılık halk inançlarının yükselmesiyle Hinducu Saktacılık'tan beslenen Tantrizm'de kendine yer bulmuştur. Bunun sonucu olarak Tantrizm bütün Budaları ve Bodhisattvaları, ebedi birliğe ulaşma amacıyla birleşmeleri gereken bir dişi karşılığıyla donatmıştır.[32]

6. 2. BUDİZM'DE DİN ADAMLARINA GENEL BAKIŞ

Budizm'de din adamlarına baktığımızda bir kurum ya da tek bir gruptan bahsetmek mümkün değildir. Mezheplere ve toplumların anlayışına göre farklılıklar karşımıza çıkmaktadır. Din adamlığı konusu ele alındığında her konuda olduğu gibi Buddha örnek olarak karşımıza çıkmış, onun tavsiye ve uygulamaları toplum kültürlerinden etkilense de din adamlarının oluşumunda temel teşkil etmiştir. Buddha'nın din adamlığını etkileyen en önemli yaklaşımı kurtuluş için çizdiği anlayışta yatmaktadır. Budizm Brahmanlara ya da Vedalara bağlanmanın kurtuluş için gerekli olmadığını, insanın kendi kurtuluşunu kendisinin gerçekleştirebileceğini

---

[29] Arvon, *a.g.e.*, 62.
[30] Yılmaz, *a.g.e.*, 34; Arvon, *a.g.e.*, 62.
[31] Arvon, *a.g.e.*, 63.
[32] Ruben, *a.g.e.*, 9; Arvon, *a.g.e.*, 92-93.

benimsemiştir. Bu tavırla Budizm din adamlarının prangalarından kurtulma idealini de ortaya koymuştur.[33]

Buddha'nın doğduğu kültür olan Kuzey Hindistan, Buddha'nın uygulamalarını etkileyerek kültür içinde saygın yeri olan münzevi keşiş hayatına adım atmasına vesile olmuştur. Burada şu gerçeği de zikretmek gerekir: Hint toplumunda doğmuş olan Budizm, toplumdaki ayrıcalıklara tepkiden, ortamdaki ayrımdan, Brahman şekilciliği ve kast taassubuna karşı duyulan hoşnutsuzluktan etkilenerek oluşmuş bir sistemdir.[34] Bu düşüncelerle ortaya çıkan sistemin Hint toplumundaki ayrıcalıklı Brahman din adamları sınıfından farklı bir yol takip etmesi gerekmekteydi. Bu nedenle Budizm, en azından başlangıçta, kendinden önceki Brahmacılığın eksikliklerinden beslenmiştir.[35] Fakat maksat yine de Brahmancılığı ortadan kaldırmak değildir. Buddha'nın temel ve ilk amacı kurtuluşa ulaştıracak manastır hayatı kurmaktır.[36] Buddha'nın öğretileri buna dönük olmuştur. Hinduizm'den ayrılan Budizm, Hinduizm'deki bir çok kavramı bünyesine taşımıştır.

6. 2. 1. SANGHA TEŞKİLATI

Buddha'nın ortaya koyduğu sistemde din adamlarının anlaşılması için kurtuluş öğretisinin bilinmesi gerekir. Buddha aydınlanmasıyla başladığı vaazlarında taraftarlarına bulundukları duruma göre kurtuluş reçetesi olacak uygulamaları emretmektedir. Emrettiği reçetede taraftarları arasındaki farkı gözeterek onları iki gruba ayırmıştır. Laik taraftarlardan oluşan cemaate onları günlük hayattan koparmayan basit kurallar koyarken, dünyayı terk edip kendini Buddha'ya, Dharma'ya adayan keşişlere daha ağır kurallar tespit etmiştir. Bu kurallar çerçevesinde oluşan cemaat, din adamları denilebilecek rahip ve keşişlerden oluşan ruhban grubu ve dünyadan el etek çekmeyen bağlılardan oluşan laik grup olarak bölünmüştür.[37]

Laik ve keşiş müritlerin oluşturduğu başları kazıtılmış, sarı bir elbise giyen, rahip(dilenci seyyah) hayatı yaşayan bu teşkilata "Sangha" ismi verilmiştir. Bütün

---

[33] Bettany, *a.g.e.*, 311-312.
[34] Tokarev, *a.g.e.*, 501; Tümer-Küçük, *a.g.e.*,160; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık*"* C. IV, 1968.
[35] Arvon, *a.g.e.*, 21.
[36] *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi* "Buddha", C. II, 639.
[37] Boisselier, *a.g.e.*, 119; Çelebi, *a.g.e.*, 28.

hayatları boyunca keşiş hayatının vazgeçilmez özelliği olan fakirlik, bekârlık vb. kaideleri gözeten bu kimseler dünyalık her şeylerini terk ederek tam bir aşkla kurtuluşa kendilerini adamışlardır.[38]

Laik ve keşiş ayrımı bütün Budist gelenekler için geçerli değildir. Örneğin Shin Budizm'inde rahip laik ayrımına karşı çıkılmıştır. Bu yaşantı verisiz hayat olarak algılanmıştır. Evlilik de serbest bırakılmıştır. Sadece inanarak kurtuluşun mümkün olduğuna dair inanç benimsemiştir. Kurtuluş Amida'nın lütfuna bağlı görülür. Bunun dışındaki tüm çabalar boşunadır. Bu fikirlerle Amida Budizm'i Protestanlığı andırmaktadır.[39]

Sangha cemaatini oluşturan bu iki gurup arasında büyük farklılıklar mevcuttur. En temel ayrılık, istisnaları mevcut olmakla birlikte, ruhban sınıfından olmayanların kurtuluşa erememesi, Nirvana'ya ulaşamamasıdır. Bunun sonucu olarak Budist inanç ruhban sınıfına has bir kurtuluşu mümkün görmektedir.[40] Buddha ilk vaazından itibaren bahsettiğimiz ruhban sınıfını oluşturmak üzere çalışmıştır. Hedef kitlesine toplumların tamamını almamıştır. Buddha'nın ilk vaazını rahiplerden oluşan bir gruba yapması, tüm gerçek bağlılarının aktif dünya hayatını terk etmesi, Buddha hayattayken ruhban sınıfının oluşması bu durumu gösteren işaretlerdendir. Buddha uyguladığı politikalar sonucu hayattayken hedeflediği cemaatini kurmuştur. Bu cemaat, Buddha'nın hayatını örnek alarak kurtuluşu bulmaya çalışan keşişler topluluğundan oluşmuştur.[41]

Bir topluluk teşkil edilmiş olsa da Sangha da kurtuluş bireysel çalışmalarla mümkündür. Kimse kimseye bu konuda yardım edemezdi. Buddha'da bunu tavsiye etmiştir. Her insan gerçeği kendisi aramalıdır. Başkalarının kefil olduğu, yemin ettiği olaylar, sistemler, inançlar Buddha'nın gözünde geçerli değildir. Buddhanın kendi kurtuluş yolunu bulmasında da bu anlayış yatmaktadır. İnsanın olağan üstü güçlerden, tanrı ya da tanrılardan medet umarak da kurtulamayacağını benimseyen Budizm, insanı kötülüğe cehaletin ve yanlış görüşlerin düşüreceğini savunur ve insanın bunları terk etmede cesaretli olmasını ister.[42]

---

[38] Çelebi, *a.g.e.*, 39.
[39] Zitelmann, *a.g.e.*, 75 v.d.
[40] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 190.
[41] Arvon, *a.g.e.*, 58.
[42] Kaya, *a.g.e.*, 17, 52.

Buddha zamanla kendisi gibi gezgin rahiplerden oluşan büyük bir topluluk meydana getirmiştir. Kendisi istemese de Ananda'nın ısrarı ve mecbur etmesiyle kadınlarında düzenli bir rahibeler topluluğu oluşturmalarına izin vermek zorunda kalmıştır. Buddha hayatının sonuna doğru oluşturduğu rahibeler ve rahiplerden oluşan organize topluluk, dindar lâiklerin bağış olarak verdiği manastırlarda veya yatılı okul sayılan mekânlarda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Buddha zamanını manastırdaki topluluklarla ilgilenerek, rahipler topluluğuna vaazlar vererek ya da Brahmanlarla toplantılar yaparak geçirmekteydi. Brahmanlarla yaptığı tartışmalardan hep kazanarak ayrılmış ve bu tartışmalar aracılığıyla onlarla mücadele etmiştir.[43]

Sangha cemaatine katılmak için üç bölümlü sığınma formülünü söylemek gerekiyordu. Bu formül "Ben Buddha'ya sığınıyorum, öğretiye sığınıyorum, cemaate sığınıyorum"dur. Bu iman esaslarını söyleyen kimse başlarda sadece Buddha tarafından takdis edilerek cemaate katılmaktaydı. Sonraları cemaatin artması ve Buddha'nın izin vermesi sebebiyle bu kabül diğer keşişler tarafından da gerçekleştirilmiştir. İman ikrarını yerine getiren kurtuluş yoluna girmiş ve kurtulmaya namzet biri olarak görülmüştür. Takdis her zaman tek kişiye yapılmamış, gerektiğinde toplu halde de gerçekleştirilmiştir.[44]

Buddhacılık'ta iki tür rütbe görülmektedir. Birinci rütbe: Pravrajya' dır. Pravrajya, Acemi adayının laikler dünyasından ayrılma kararı vermesi ve yaşamını Buddha öğretisine adamasının kutsallaştırılması, başka bir ifadeyle takdis edilmesidir. Bunun için gerekli en düşük yaş 16'dır. Bundan önce de hazırlık anlamında, ailenin rızası alınmak kaydıyla, cemaate üye olarak katılınabilirdi. Biksu adayı Efendisinin refakatinde ve laik kıyafetleri içinde ama kucağında sarı dilenci keşiş kıyafetleri taşıyan keşişler meclisinin karşısına çıkar ve onlardan kendisini "Acemi Çırak" olarak kabul etmelerini ister. Önce sadece üç sığınağı bulunduğunu ve başka sığınakları olmadığını kabul eder. Bunun için şu iman ikrarını yapması zorunludur. "Buddha'ya güveniyorum. Onun dinine güveniyorum. Onun cemaatine güveniyorum." Daha sonra da cemaatin on emrine kesinlikle uymayı taahhüt eder. Bu emirler: "Yaşamına zarar vermeme, çalmama, her türlü bedensel hazlardan ve iffetsizliklerden uzak durma, yalan söylememe, içkiden uzak durma, uygun olmayan zamanlarda yemek yememe, her türlü eğlenceden müzikten, oyundan uzak durma,

---

[43] Coomaraswamy, *a.g.e.*, 88.
[44] Tümer, *a.g.m.*, 356; Boisselier, *a.g.e.*, 86.

taçlarla, çiçeklerle, kokularla, yağlarla süslenmekten ve güzelleşmekte uzak durma yüksek ya da geniş yatak kullanmama, altın ve gümüşten uzak durma"dır. Efendisine eşlik etmeye başlayan acemi, sarı kıyafetini giyer: iki iç gömleği ve bir uzun elbise bütün bedenini örter, sağ omuzu açıktadır ve sadaka çanağı da elindedir. Sabahtan öğlene kadar dilenir ve beslenir; öğleden sonra bahçelere ya da zengin laiklerin Buddha'nın çömezlerine tahsis ettiği manastırlara ya da ormanlara çekilir. Efendisinin kontrolünde kendini öğrenmeye ve derin düşüncelere adar. Kısa ya da uzun ama yirmi yaşından önce bitmeyen bir eğitim döneminden sonra acemi ikinci rütbeyi istemektedir. Bu rütbe ise: Upasampada(Tarikata Giriş)dır. Aday biri zorunlu olarak efendisi olmak üzere iki sorumlu eşliğinde sınavdan geçirilir. Bu sınavda adayın tarikata kabul edilebilecek düzeyde olduğunu kanıtlaması gerekir. Bunun için gerekli nitelikler şunlardır: Bulaşıcı bir hastalığı ya da sakatlığı olmamak, tamamen özgür olmak, yani serf, borçlu, rüştünü ispat etmemiş olmamak, asker olmamak, ailesinden izin almış olmak, yirmi yaşını tamamlamış olmak, üç kıyafete sahip olmak ve bir sadaka çanağına sahip olmaktır. Aday bu sorulara olumlu cevaplar verdikten sonra "Biksu" niteliği kazanmaktadır. Bu rütbe çok belirgin bir statü değildir. Biksu istediği zaman tarikattan ayrılabilir ya da büyük bir hata yaptığında tarikattan çıkarılabilir.[45]

İster Sangha üyesi bir rahip, keşiş olsun ister bu ruhban sınıfından olmayan bir Budist olsun "üç cevher"(Budist amentüsü), "sekiz dilimli yol" ve "beş emir" herkesi bağlamaktadır. Bu emirler içinde ise "Ahimsa" en önemli kural olarak görülmektedir. Ahimsanın temelinde tenasüh inancı yatmaktadır.[46] Burada ortaya konulan üç cevherin elemanlarından biri de Sangha'ya imandır. Sangha kutsal gerçekleri keşfetmiş, her şeyi bilen Buddha tarafından oluşturulmuş öğretinin uygulandığı manastır düzeninin adıdır. Görüldüğü gibi keşişlerden oluşan ruhban sınıfını kabul, Budist inançta, önemli bir yer teşkil eder. Keşiş adayları ve laik müritler ancak bu iman ikrarıyla cemaate katılabilir.[47] Poupard, burada zikredilen iman esaslarını "kurtarıcı" araçlardan biri olarak ifade eder ve şöyle açıklar: "İnsanı amacına doğru yönlendirmek için Budizm, "kurtarıcı" diye niteleyebileceğimiz bir dizi araç önerir. Bunlardan biri sığınmadır. Kişi 'Buddha'ya, Dharma'ya, Sangha'ya

---

[45] Arvon, *a.g.e.*, 59-60.
[46] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 196; Tümer, *a.g.m.*, 357.
[47] Boisselier, *a.g.e.*, 154.

sığınırım' diyerek tümüyle onlara güvenir. Bu üçlü sığınağın başta geleni, kurtarıcı öğretinin kendisi olan Dharma'dır. Buddha Dharma'yı kendi kendine keşfetmiş ve bunu öğretmiştir. Keşişlerin de görevi (kurtuluş yolunu) uygulamak ve (onu) vaaz etmektir." [48]

Buddha dört derin düşünce düzeyini aşarak aydınlanmaya ulaşmıştı. Dört kutsal gerçekliğe denk düşen bu dört düzey Buddha yogasının gelişmesini sağlamıştır. Birinci düzey duyuların denetimini, ikinci hayal gücünün denetimini, üçüncü duyarlılığı yok etmeyi ve dördüncü tinsel gerçekliğin meyvelerinin toplamasını amaçlamıştır. Bu aşamalara ulaşabilmek için ön alıştırmalar olan gözü bir noktaya sabitleme, nefes kontrolü çalışmaları yapılmaktadır.[49] Kurtuluşa erme arzusundaki her rahibin bu aşamalara ulaşması gerekir.

Başlarda iman ikrarını yapan her kesimden insan(şartları taşıyan) Sangha cemaatine kabul edilirdi. Sonraları Buddha'nın babasının isteği ve yalvarmaları üzerine, o andan itibaren anne babasının ya da vasisinin onayı olmadan Sangha'ya katılımına izin verilmemiştir. Daha sonraları bu izinin kapsamı genişletilmiş ve katılma niyetinde olanların eşlerini de kapsar hale getirilmiştir.[50]

Sangha cemaatine giriş iman ikrarıyla olsa da asıl olan insanların daha önceki hayatlarındaki karmalarıyla cemaat yoluna girecek olgunluğa gelmiş olmasıdır. Kısaca cemaate girişte önem arz eden, aslında önceki hayatta kazanılan karmaların sonucudur. Kim rahip olmuşsa önceki hayatında Nirvana cemaatine gidecek kadar karma toplamış demektir. Bu sebeple kötü karması olduğuna inanılanların cemaate girmesi yasaklanmıştır. Cüzamlılar, engelliler, sakatlar, hadımlar, saralılar, cüceler, körler, felçliler, sağırlar, hırsızlar, suçlular, köleler ve kadınlar kötü karmalı sayıldığından cemaate alınmamıştır. Bunun tek istisnası kadınlardır.[51]

Sangha üyeleri ilk yıllarda Buddha başta olmak üzere uygun buldukları her yerde ağaç altlarında, mağaralarda veya ağaç kovuklarında ve açık arazilerde yaşamışlardır. Başlarında ustaları olan tecrübeli, yaşlı keşişler olduğu halde çevrede dolaşıp, parklarda ve ormanlarda gecelemişlerdir. Muson mevsiminde ise şehre yakın yerlerde ikamet etmişlerdir. Çünkü keşişlik yoluna evi terk ederek çıkmışlardı. Laik

---

[48] Poupard, *a.g.e.,* 88.
[49] Arvon, *a.g.e.,* 56.
[50] Saddhatissa, *a.g.e.,* 79.
[51] Bettany, *a.g.e.,* 666-667.

müritlerin temin ettiği besinlerle geçinmişlerdir. Çok geçmeden zengin insanların Buddha'nın öğretisini benimsemesiyle, Sangha cemaati bunların ikramlarına mazhar olmuştur. Bunun sonucu olarak Sangha'ya ait koruluk ve bahçeler, kapalı alanlar kurulmaya başlanmıştır. Bu yerlerin ortaya çıkışı da beraberinde kutsal günleri nesneleri ve şenliklerin oluşumunu beraberinde getirmiştir.[52] Elde edilen bu ikramlar kutsal mekân anlayışının ve kurumların gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Buddha döneminde ortaya konulan uygulamalar daha sade olmakla birlikte kurumlardan yoksun haldeydi. Her din için bu doğal bir süreçtir. Fakat cemaati Buddha hayattayken oluşturmuş, kuralların birçoğunu da tanzim etmişti. Sonra bu kurallar çoğalmış ve yerine göre yaşanmaz hale gelmiştir.[53] Mahayana mezhebi bunlardan kaçışın adı olmuştur. Buddha ızdırabın kavranılması ve giderilmesiyle ilgili dört kutsal gerçek ve sekiz dilimli yolu öğreterek Nirvana'ya ulaştıracak yolu insanlara göstermeyi amaçlamıştı. Bunun dışında herhangi bir şeyin zihinleri meşgul etmesine de karşıydı. Aynı gerekçeyle cenazesinin kaldırılmasına dahi karşı çıkmıştır. Buddha sonrasında ondan kalanlardan stupa, heykellerinin konduğu pagodalar ortaya çıkmıştır. Vihara denilen manastırlar ilk şeklini Buddha dönemi gezici keşiş ve yardım toplayıcılarının bir araya geldiği bahçelerden almıştır. Mağaralardaki basit ikamet yerleri muhteşem mağara manastırlara dönüşmüştür. Buddha'dan sonra kutsal yerler ve günler onunla ilgili ve Buddha'nın hayatının önemli günlerinden devşirilerek belirlenmiştir.[54]

Cemaate yeni giren kimse sadakalarla geçinmek, bir ağacın altında yaşamak, paçavralar giyinmek ve bir ineğin idrarını ilaç niyetine kullanmak gibi davranışları da kabullenmiş oluyordu. Bunun dışında Rahip on yasağa uymak zorundaydı: Öldürmemek, çalmamak, cinsellikten uzak durmak, yalan söylememek, uyuşturucu almamak, günün ikinci yarısında yemek yememek, dans, şarkı ve müzik gösterilerini izlememek, takı ya da çiçekle kendini süslememek, yüksek ve geniş yatak kullanmamak, altın ya da gümüş kabul etmemek. Zamanla bu liste uzayıp iki yüz üç yüz maddeye ulaşmıştır. Daha doğrusu giderek cemaat aşırılaşmış, bölünmelere

---

[52] Saddhatissa, *a.g.e.,* 17; *Yapılan bağışlarda bağış, bağışı yapanın bağışı kabul edenin eline su dökerek kutsandığına dair* bkz. (Boisselier, *a.g.e.*, 67); Tümer, *a.g.m.*, 357.
[53] Zitelmann, *a.g.e.*, 65-66.
[54] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 196.

temel oluşturmuştur. Cemaatten atılmaya sebep olan kurallar ise: Cinsel ilişki, hırsızlık, canlı öldürmek ya da büyücülük yapmaktır.[55]

Buddha'nın yaşarken kurduğu, Sangha denilen ve dünyanın en eski bekar keşişler, rahipler ve rahibeler topluluğunu oluşturan Buddha taraftarları "Vihara" denen manastırlarda topluca münzevi olarak yaşamışlardır. Sangha'yı oluşturan dilenci rahiplere "Bhiksku" rahibelere ise "Bhikshuni" ismi verilmiştir. Ruhban hayatı fakirlik, bekârlık ve sessizliğe dayanmaktadır. Kısaca Buddha'nın cemaati rahipler cemaatidir. Bunlardan başkasının kurtulması mümkün görülmez.[56] Katil, hırsız, esir, asker, bulaşıcı hastalığa yakalanan, bedeni engeli olanlar dışında herkes rahip veya rahibeliğe başvurabilir. Bu özellikler aynı zamanda Sangha örgütüne giriş şartlarını oluşturmuştur. Bu özellikleri taşıyanların dışında herkes cemaate katılabilir. Rahip olmak için en az 20 yaşında olmak gerekir ancak 15 yaşını bitiren teşkilata alınabilir. Hatta 7 yaşını bitiren dahi eğer ailesinin rızasını alabilirse cemaate katılabilir.[57] Başka din ve inançlardan dönenler altı yılı[58] bulan bir sınama evresinden sonra cemaate katılabilirdi.[59] Görüldüğü gibi rahipler cemaati herhangi bir ayrıma tabi tutmadan herkese açık bir cemaat görünümündedir.

Sangha cemaatine kabul edilen rahip adayı öncelikle saç ve sakalını keser, sarı elbise giyer ve yetkili rahibin önünde takdis edilerek iman ikrarında bulunur. Rahip adayı en az on rahip önünde başkan rahip tarafından imtihan edilir, rahip adayı sınavı geçebilirse kendisine dört vacip, dört büyük günah belletilir. Rahip bu günahlardan birini işlerse cemaatten çıkarılır. Rahip Sangha'dan kendi isteğiyle ayrılabilir, evlenebilir. Rahip ve rahibe iken evlenmek yasaktır.[60]

Sangha cemaatinde bulunan rahibin bir takım elbisesi bulunur, elbisesine Şivara denir ve rahip üç Şivara giymektedir. Üç parçadan oluşan bu elbiseler: Gömleğe benzer bir altlık, bir kuşakla bağlı ve dize kadar varan bir çeşit etek, dizlere kadar inen bir tarafından sol omuza atılmış, sağ omuzu açık bırakacak şekilde sarılan

[55] Zitelmann, *a.g.e.*, 65-66.
[56] Tümer, *a.g.m.*, 356; Zitelmann, *a.g.e.*, 64; Çelebi, *a.g.e.*, 40.
[57] Buddha'nın oğlu Rahula annesinin babasından mirasını istemesi için Buddha'ya göndermesi ve Rahula'nın babasını takip ederek inziva yerine kadar gitmesiyle orada takdis edilip cemaate katılması buna örnek teşkil eder. (Boisselier, *a.g.e.*, 85.)
[58] Buddha da öğretisini yaymadan önce 6 yıl çileci keşiş olarak yaşamıştı.
[59] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 189.
[60] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 190.

bir örtüden ibarettir.[61] Kıyafetlerin rengi eskiden sarı iken günümüzde, ülkelere göre farklılık arz etmektedir. Tayland, Kamboçya ve Seylan'da hala sarı elbise giyilir. Ortaçağda ise kırmızı elbise giyilmiştir. Şimdi Burma'da portakal rengi, Japonya'da siyah renkli elbiseler kullanılmaktadır.[62] Buddha keşişlerine Jaina'nın çıplak gezginleri ve diğer münzeviler gibi davranmamalarını istemiş ve kendisi de bulduğu paçavralarla üzerini kapatmıştır. Başlarda birkaç parça bezle mahrem yerleri örtmek yeterliyken, sonraları turuncu renkli üç parça köşeli kumaştan oluşan üçlü elbise ortaya çıkmıştır.[63]

Budist keşişlerin sarı elbise giymelerinin inançları için derin anlamı mevcuttur. Bu durum Tripitaka'da "Sarı elbiseyi giymek isteyen kişi eğer kendisini günahtan arındırmamışsa, gerçeğe ve ölçülü olmaya gözlerini kapıyorsa sarı elbise giymesinin hiçbir anlamı yoktur. Buna karşılık kendini günahtan arındırmış, iyi niteliklerle donanmış, ölçülü ve gerçekçi kişi gerçekten sarı elbise giymeye layıktır."(Dhammapada: 9-10)[64] Kısaca Budist keşiş olmak demek sadece görüntüyü tamamlamaktan ibaret bir uygulama değildir.

Rahip yiyecek için sadaka tabağı keşkül, ayda iki defa kullanmak üzere taş bıçak ve tespihini yanında bulundurmak zorundaydı. Keşkül olmadan yemek yenilmezdi. Yemek toplamak için çıktıklarında fakirlerin kapısında hiç durulmazdı. Sadaka toplayanın mantosuna bürünmesi gözlerini yere indirmesi, gürültüsüz, acelesiz, ihmalsiz vakarla dolaşması gerekirdi. Sadaka toplarken uzakta ya da çok yakında durulması, inatla ve uzun zaman sadaka istemesi doğru kabul edilmemiştir.[65] Rahip günde bir defa öğle zamanı yemek yer, tam bir cinsi perhiz uygular, hiçbir eğlenceye katılmazdı. Para alıp vermez, mal edinmezdi.[66] Geçimlerini ellerinde asaları ve pirinç kâseleriyle şehir ve köylerde dolaşıp dilenerek sağlarlardı. Bu uygulama Hint toplumunda eski bir gelenektir. Bu kimselere memnuniyetle yiyecek verilir ve yardımını aldığı için gezgine teşekkürlerini sunarlardı. Bu rahiplerin şans ve bereket getirdiğine inanılır ve kendilerini onurlanmış sayarlardı. Rahipler de

---

[61] Çelebi, *a.g.e.*, 42.
[62] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 190.
[63] Zitelmann, *a.g.e.*, 64.
[64] Kaya, *a.g.e.*, 80.
[65] Çelebi, *a.g.e.*, 42.
[66] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 190; Çelebi, *a.g.e.*, 40-41.

öğretilerini anlatarak bu teşekkürlere karşılık verirdi.[67] Buddhacı keşişler başlangıçtan beri laik cemaate yakından bağlıydılar. Çünkü hayat sürmeleri bunların desteğine bağlıydı. Keşiş cemaati bütün toplumun refah ve mutluluğunu sağlamakla görevli kimseler olarak görülüyordu.[68]

Sangha üyelerinin yiyecekleri ağırlıklı olarak bitkisel besinlerden oluşmaktaydı. Bunlar genellikle pirinç ve ekmekti, bununla birlikte su içilebilirdi. Eğer hayvan kendileri için öldürülmemiş ise Buddha'nın rahipleri balık ve et de yiyebilirlerdi. Fakat bunlarda da sınırlamalar mevcuttu.[69] Ahimsa uygulaması Budizm'de önemli yer etmesine rağmen Budistlerin kendileri için öldürülmemiş hayvanları yemelerine izin verildiği görülür. Arvon, Budizm'de ahimsa uygulamasının başlarda bu kadar sert olmadığını ifade eder. Buna örnek olarak da günümüzde bile Seylan Buddha rahiplerinin çanaklarına konulan eti kabul etmelerini gösterir.[70]

Budist manastırlar bilhassa beraber yaşayan küçük rahip cemaatleri için yapılmıştır. Buralarda çeşitli günlerde toplanılarak günah itirafı yapılır, daha saf yaşamak için tedbirler alınırdı. Hastalara bakılır ve genç müritlerin terbiyeleriyle meşgul olunurdu. Genç rahip için rahip cemaati arasında, onların en yaşlısı ve âlimlerinin yanında yaşamak bir görev olarak görülmüştür. Bu rehberlerden bütün iman kaideleri öğrenilir, terbiyeleri bunlar tarafından verilirdi. Mürit ilk beş senesini iki tecrübeli rahibin terbiyesinde geçirirdi. Bunlardan birine üstat, diğerine ise mürşit-mürebbi- şeklinde hitap edilirdi. Bu rahipler sadaka toplamaya çıktığında müritler de arkalarından gelirdi. Sangha'da bundan başka hiçbir ruh farkı gözetilmezdi.[71]

Üç aylık yağmur mevsimini ustalarıyla korunaklı bir barınakta geçiren Sangha üyeleri, günün nasıl geçirileceğine dair ilk kuralları da burada oluşturmuştur. Gece yarısı uykuya ayrılmış, üçte birlik son bölüm meditasyonla ya da Buddha'nın vaazları dinlenerek ve yüksek sesle onun Sutraları okunarak geçirilmiştir. Sabahları dilenmeye çıkılarak, öğleden önce yemek işi bitirilirdi. Günün geri kalanı derslere,

[67] Zitelmann, *a.g.e.*, 64-65.
[68] *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık", C. IV, 1968.
[69] Zitelmann, *a.g.e.*, 65; Çelebi, *a.g.e.*, 42-43.
[70] Arvon, *a.g.e.*, 41.
[71] Çelebi, *a.g.e.*, 43.

vücut bakımına ve gerekli ev işlerine ayrılırdı.[72] Gecenin üç bölüme ayrılması Buddha'nın aydınlandığı gecede uykusuz kalmasını andırmaktadır.[73]

Rahipler için, ayda iki defa suç itirafında bulundukları dolunay ve yeni ay günleri vardır. Bu ayin on beş günde bir yapılan Bhikkhu'lara ait günah itirafıdır. Herkesin katılmak zorunda olduğu bu ayine laikler, yeni katılanlar ve rahibeler katılamazdı. Çünkü bu, rahipler arasında sır sayılmıştır. Rahiplerden oluşan meclis kurulduğunda en ihtiyar ya da bu işlerde tecrübeli rahip yüksek sesle günah işleyenin itiraf etmesini, işlemeyenin susmasını ister. Rahipler için haram kabul edilen davranışı işleyen kimseler tarikattan çıkarılırdı. Küçük günahları işleyenler için, itiraf ettiklerinde, kefareti verilmiş kabul edilirdi. Rahiplerin suç itirafı en az dört rahipten oluşan toplulukta yapılmaktaydı. Patimokha kaidelerini okuyan okuyucu[74], her bölüm sonunda böyle bir suç işlenip işlenmediğini sorar, varsa itirafı dinler, cezayı verirdi. Dolunay ve yeni ay günlerinde itirafa katılanlar sekiz bölümden oluşmuş tarikat ritüelin de: sorular, giriş, büyük günahlar, geçici dışlanma, cezalandırma günahları, belirsiz günahlar, kesin ihraca götüren günahlar, günah çıkarmayı ve bağışlanmayı gerektiren 92 günah ve nihayet günah çıkarmayı gerektiren dört günah okunur ve cemaatin tasdikinden geçirilirdi.[75]

Dolunay ve Yeni ay günleri, Brahmanizm'de soma kurbanı devresindeki oruç günlerinden alınmadır. Kaya, farklı olarak bu uygulamanın Buddha tarafından oluşturulduğunu, Patimokha kanunlarının cemaat arasında bağ oluşturduğunu, bu kuralların uygulamasında Brahman dönemi uygulamalarından etkilenildiğini ifade etmektedir.[76] Sangha cemaatinin törensel uygulamalarına yağmur mevsiminin sona ermesinin kutlandığı Pravarana adlı toplantısını, Buddha'nın Nirvana'ya ulaşmasının yıl dönümü olan vaişaka(Nisan-Mayıs) ayının yeni ay gününü, Buddha'nın kötü Mara'yı yendiği ilkbahar günlerini de ekleyebiliriz.[77] Burada Budizm'in tantrik uygulamaların dışında inanırlarına ayin ya da herhangi bir tören dayatmadığını

---

[72] Zitelmann, *a.g.e.*, 65; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık", C. IV, 1968.
[73] Boisselier, *a.g.e*, 58.
[74] Patimokha denen tarikat ritüelini birlikte okuduklarına dair bkz. Arvon, *a.g.e.*, 61.
[75] Arvon, *a.g.e.*, 61.
[76] Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 1999, 37; Orucun niçin tutulduğuyla alakalı bkz. Arvon, *a.g.e.*, 13.
[77] Arvon, *a.g.e.*, 61.

hatırlatalım. Gerçekleştirilen uygulamalar tamamen saygı gereği ve bireysel tavırlar olup eski gelenekten çok fazla etkilenmiştir.[78]

Yeni ayın ve dolunayın yedinci günlerine de oruç günleri denir, fakat bu günlerde itiraf yoktur. Bu günleri, rahip olmayanlar da en güzel elbiselerini giyerek karşılar ve dindar Budistler bu günlerde dünyevi işlerle uğraşmazlardı. Manastır hayatı başlarda 152 kuralla idare edilirken, Theravadinlerin Vinaya-Pitaka'sında manastır hayatı ile alakalı kuralların 227'ye ulaşması Budizm'in giderek yaşanılması zor hale geldiğini gösteren önemli bir işarettir. Manastır kuralları küçük farklarla bütün Budist manastır ve ekollerinde büyük bir titizlikle uygulanmaktadır.[79]

Buddha, taraftarlarının birbirine nasıl hitap etmeleri gerektiğini dahi belirlemiştir. Bunun için"…ben öldüğümde tüm kardeşleriniz birbirine şimdiye kadarki gibi seslemeyi sürdürsünler. Mesela Avuso (Arkadaş) demesinler genç bir kardeşimiz büyüğüne ismiyle, aile adıyla veya arkadaş diye hitap edecek olursa, büyük olan küçük kardeşine 'efendim' veya 'saygıdeğer beyefendi' demeye devam etsin."[80] demiştir.

Manastır hayatında her şey en ince detayına kadar sınırlandırılmış, müridin dünyaya meylini artırabilecek her türlü rahat ve lüks haram kabul edildiği gibi tamamen zahitliğe gömülmekte haram görülmüştür. Kısaca orta yol arzu edilir. Cemaate yeni katılan bir rahibe daha tecrübeli olanlar işte şöyle yaklaşacak, böyle uzaklaşacaksın, böyle bakmalısın ellerini ayaklarını böyle çevirmelisin, böyle uzatmalısın, yiyeceklerin bunlardır şeklinde rehberlik ederler. Genç rahiplerin terbiyesiyle vazifeli olan ihtiyar rahip, onların giyinmelerini, yemelerini, her türlü hareketlerini gözetmekte ve uyarılarda bulunmaktadır. Yaşlı rahipler genç rahiplerin elbiselerin yıkanmasına, ikametgâhın havalandırılıp temizlenmesine, eşyaların silinip süpürülmesine, güneşe çıkarılmasına kadar en ufak işlerine dahi nezaret etmişlerdir.[81]

Buddha Brahmanların tavırlarından hareketle keşişlerini eğitmiştir. Onların eksik yönlerini ortaya koyup böyle olmayın, bundan sakının şeklinde uyarılarda bulunmuştur. Din adamlığı konusunda " Düşüncesiz insan din kanunlarının büyük bölümünü ezbere biliyor, fakat yerine getirmiyorsa, din adamlığından hiç nasibini

---

[78] Boisselier, *a.g.e.*, 120; Çelebi, *a.g.e.*, 46-47.
[79] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 190; Zitelmann, *a.g.e.*, 65; Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, 37.
[80] Kaya, *a.g.e.*, 54.
[81] Çelebi, *a.g.e.*, 41.

alamamıştır. O sadece başkalarının ineklerini sayan çobana benzer. Öte yandan kanunu izleyen din kanunlarının sadece küçük bir bölümünü bilmesine rağmen, tutku, kin ve budalalıktan vazgeçerek gerçek bilgiye ve akıl huzuruna sahip olan kişi, ne bu ne de öteki dünya için bir endişe duyar; işte bu kişi din adamlığından nasibini almış demektir."(Tripitaka: Dhammapada: I/19-20)[82]

Buddha bağlılarına ibadeti emretmemiştir. Sadece Brahman uygulamalarından daha üstününün örneklerini sunmuştur. Kendini(arzularını) yenen kişinin en büyük fatih olduğu, gerçek bilgiyi kavramış kişinin bir anlık saygısının binlerce kurban töreninden daha faziletli olduğu, dürüst bir kişiye gösterilen saygının bütün bir yıl sunulan adaktan daha iyi olduğuna dair ifadeleri ibadet yerine koyduğu alternatiflerdir.(Tripitaka: Sahassavagga: VIII/103-108)[83]

Buddha ibadeti emretmese de bir Budist pagodaya girdiğinde Buddha'nın heykeline tazimde bulunmaktadır. Ona çiçek ve tütsü sunar, mum yakar, bu arada sunduğuyla ilgili bazı şeyler okur. Budist, Buddha'nın heykeli karşısında saygı davranışı olarak diz çöker, ellerini yüzünün önünde avuçlarını birleştirmiş halde tutar. Bazı ta'zim durumlarında alnını yere koyarak tam secdeye kapanır. Manastırda ise ta'zimler, genellikle kutsal metinler veya bunun için hazırlanmış yazılar okunarak birlikte yapılmaktadır. Bu ibadet, keşişler için her gün sabah akşam tekrarlanmaktadır. Kutsal günlerde keşiş olmayanlar da günün özel programına katılabilirler. Programın sabit bir şekli yoktur, programın akışı, sorumlu keşişin tutumuna bağlıdır.[84]

Budizm'de belirli bir ibadetin, cemaatle birlikte uygulanacak bilinen ibadetlerin olmaması ibadeti yöneten din adamlarının varlığına ihtiyaç bırakmamıştır. Aile veya şahıslar tek başlarına veya gruplar halinde istedikleri mabede giderek ve diledikleri gibi ibadet yapmışlardır. Cemaatle ibadet yapılan kutsal manastırlar da vardır. İbadetler ve uygulamaları yönüyle Budizm Hinduizm'i hatırlatmaktadır. Çünkü bazı toplantıları saymazsak belirli bir ibadet yoktur. Budizm'deki kutsalların merkezinde Buddha yer almaktadır.[85] Budist ibadet, daha çok laik taraftarlar için geçerli bir uygulama olarak görülür. Bu uygulamalar sayesinde ruhani sınıftan

[82] Kaya, *a.g.e.*, 81.
[83] Kaya, *a.g.e.*, 93.
[84] Tümer-Küçük, *a.g.e.*, 197.
[85] Çelebi, *a.g.e.*, 43; Güç, *a.g.e.*, 69 v.d.

olmayanlar Budizm’e ısındırılmaya çalışılır. İbadet yerleri sayılan stupa ve pagodalar özel manastırlara sahip rahipler için değil daha çok halk için yapılmıştır.[86] Bu uygulamalarda yine ibadet yöneticisi bir din adamları zümresinden bahsedemeyiz.

Budizm’de cenaze işleri keşişler cemaatinin işi değildir. Cenaze ile ilgilenme laik kesimin işi olarak görülmektedir. Nihayetinde Buddha da olsa uygulama böyledir ve böyle yapılmıştır.[87]

Buddha aydınlanıp vaazlarıyla öğrenciler edindikten sonra yaptığı ilk işlerden biri de öğretisini, çevre bölgelere anlatacak misyoner öğretmen grupları oluşturmak olmuştur. Bununla birlikte kendisi de çevresindeki öğrencilerle kent kent dolaşarak vaazlarla kurtuluş yolunu tebliğ etmiştir. Budizm’in bu özelliği misyoner dini olduğunu göstermektedir.[88]

Buddha sayılarını ve gelişimlerini yeterli gördüğü aydınlanmış keşişleri “Hadi gidin keşişler ve bütün varlıkların iyiliği için başında, ortasında ve sonunda muhteşem olan gerçeği öğretin. Gözleri tozla kaplanmamış bazıları var. Onlara öğretin anlayacaklardır.”[89] diyerek göndermiştir. Budist keşişlerin öğretiyi yaymak üzere, bizzat Buddha tarafından çevre şehirlere gönderilmesi, Budizm’de din adamlarının dini anlatma görevlerinin de olduğunu göstermektedir. Din adamlarına yüklenen bu misyonerlik görevi Açoka gibi siyasi liderlerden de destek bulmasıyla Buddhacılık, din adamları eliyle yani misyonerlikle, evrensel bir din haline gelmiştir.[90] Budizm’in bu özelliği Hindistan’dan kovulduğunda başka topluluklarda hayat bulmasına da vesile olmuştur.

Budizm’in evrenselleşmesinde farklı dillere açık olması da önemli bir etkendir. Sanskritçe’yi bozmadan koruyan Hinduizm’in aksine Budizm’in kutsal sayılan bir dille bir bağlantısı olmamıştır. Keşişler Buddha’nın sözlerini vaaz ederken her dile çevirmeye girişmişlerdir. Sadık kalınması gereken sadece yorum olmuştur. Budizm bu nedenle insanlığın tanıdığı en güçlü uygarlık hareketlerinden biri haline gelmiştir.[91]

---

[86] Güç, *a.g.e.*, 70.
[87] Boisselier, *a.g.e.*, 107.
[88] Tokarev, *a.g.e.*, 499; Kaya, *a.g.e.*, 30.
[89] Saddhatissa, *a.g.e.*, 17; Kaya, *a.g.e.*, 41.
[90] Arvon, *a.g.e.*, 96.
[91] Boisselier, *a.g.e.*, 162.

Sangha teşkilatı toplumda yer eden her türlü kastı reddetmektedir. Çünkü kurtuluş vaazı bütün insanların hatta devaların iyiliği, saadeti ve selameti için verilmiştir. Fakat Buddha'nın kastları kaldırmak gibi bir niyeti de mevcut değildir. Buddha'ya göre kastlar cismani hayatın temelidir. Sadece karma'dan kurtulmak isteyen keşiş bunun dışındadır. Kurtuluşu göze alabilen, Sangha kurallarına uyabilecek her kasttan insana Nirvana, dolayısıyla Sangha yolu açıktır. Nihayetinde Sangha'ya sığınan kimselerin özellikleri de bu uygulamayı ortaya koymuştur. Buddha kurduğu teşkilat içinde toplumsal tabakaları kaldırmıştır, fakat bu toplumsal kastları laikler için gerekli görmüştür.[92] Kastları keşişleri için reddeden Buddha kendi oluşturduğu cemaati içinde herhangi bir hiyerarşi oluşturmamıştır. Merkezi örgütlenme ve hiyerarşiden uzak olan Sangha cemaati her an bölünmeye ve parçalanmaya açık halde kalmıştır.[93]

Budistler kendi mabetlerine kendi başlarına ya da küçük gruplar halinde giderler. Burada dini ayini yönetmek üzere herhangi bir rahibe, ayin yöneticisine ihtiyaç duyulmamaktadır. Çocukluktan beri büyüklerinden ve rahiplerden gördükleri şekilde ibadeti gerçekleştirirler. Pek çok ibadet yerinin bitişiğinde manastırı vardır. Rahipler manastıra gelip giderler. Fakat rahipler kapı kapı dolaşarak yiyecek istemek için daima sabahları manastırdan ayrılmaktadırlar. Rahip olmayanlarda özel eğitim ve meditasyon için, özellikle de yağmurun yoğun olarak yağdığı mevsimlerde, manastırlara çekilebilirler. Buna ilaveten bazı Budizm kollarında tüm erkek çocuklar eğitim dönemlerini manastırlarda geçirir ve inançları doğrultusunda eğitilirler. Büyük mabetlerde günlük veya haftalık ayinlerin yönetimi ile görevli olan rahipler de bulunmaktadır.[94]

Budizm tarihi seyri içinde geçirdiği gelişmeler sebebiyle yerel unsurları bünyesine katmıştır. Farklı kesimden insanların Budizm'in bünyesinde yer almasıyla farklı yaklaşımlar konuşulmaya başlanmıştır. Henüz ikinci Budist toplantısında din adamlarına dönük tüzüğe uymanın sıkılığı konusundaki tartışmalar Budizm'i iki farklı akıma bölmüştür. Bunun dışında onlarca farklı mezhep ortaya çıkmasına rağmen en derin bölünme M.S. I. Yüzyılda gerçekleşti. Bu mezhepler Hinayana (dar

---

[92] *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedis*i "Buddha", C. II, 639; Çelebi, *a.g.e.*, 40; Arvon, *a.g.e.*, 59.
[93] Arvon, *a.g.e.*, 68.
[94] Güç, *a.g.e.*, 72-73.

çember ya da kurtuluşun dar yolu) ve Mahayana (büyük çember ya da kurtuluşun geniş yolu) mezhebidir. Bu bölünme IV. Budist toplantısıyla kemikleşmiştir. Mezheplerden Hinayana taraftarları, tüzüğün sıkıca uygulanmasını öncelemiş ve erken Budizm'in kanunlarını benimsemiştir. Yani Pali metinlerini temel almıştır. Mahayana taraftarları ise, tam tersine erken Budist öğretiden çok uzaklara gittiler. Tripitaka'nın yorumlarını Pali metinlerini düzmece olarak görmüşlerdir.[95]

Her din için geçerli olmasa da rahip deyince aklımıza din gelir. Örneğin Yahudilik'te tarikat dışı ayrılıklardan başka hiçbir manastır hareketi olmamıştır. İslam'da da ruhban sınıfı gelişmemiştir. Hz. Muhammed(sav) insanlara manastır yaşamını yasaklamıştır. Yahudiliğe dayanan kökleri nedeniyle Hıristiyanlık'ta da ilk zamanlarda rahiplik yoktur. Hıristiyan taraftarlığı normal bir davranıştı, buna karşılık manastır eğitimi her zaman istisnadır ve kilisenin dünyevileşmesine karşı bir protesto hareketi olarak görülmüştür. Bütün bunlara karşın Hint Budizm'inde cemaat üyeliği kesin bir kural olarak görülür. Nirvana her taraftarın ulaşamayacağı kadar uzaktır, sadece din uzmanları yani rahipler ona yaklaşabilmektedir.[96]

Sangha keşiş cemaatinde liderlik yoktur. Buddha'nın ölümünden sonra yerine halef bırakmaması bunu göstermektedir. Bunun yanında o gün için doğru yasa vardı ve onun öğretisini söz ve uygulamalarla sürdürmek Sangha denen topluluğa düşmekteydi. Bu temel kuralları uygulamaları ilke edinen ulu kişi kendini de hiçbir zaman Sangha şefi olarak konumlandırmak istememiştir. Buddha da bağlılarına Dharma'yı izlemeyi emretmiş, herkesin kendi kendine ışık olmasını beklemiştir. Yalnızca topluluk üyesi olmakla birlikte gezgin bir yaşam süren, bu nedenle gündelik yaşamın kavgalarıyla daima yüz yüze gelenlere ve davranışları nedeniyle yargılananlara yararlı olabilecek öğütler vermekle yetinmiştir.[97]

Vinayapitaka'nın içeriğini oluşturan Patimokha kanunları, Budist cemaatin her şeyiyle ilgilenmektedir. Bu kurallar topluluğun karmaşık yapısını bizlere sunmaktadır. Rahipler dilenerek kazandıklarından karınlarını doyurmak durumunda olmalarına rağmen, yemeğe davet edilirlerse gidebiliyorlardı. Üstlerine paçavralar giyebildikleri gibi keten pamuk ve ipek kumaşlarda giymişlerdir. Bir ağacın dibinde

---

[95] *Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*, "Buddha", C. II, 641; Tokarev, *a.g.e.*, 509 v.d.; *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık*"*, C. IV, 1968.
[96] Zitelmann, *a.g.e.*, 66.
[97] Boisselier, *a.g.e.*, 114; Kaya, *a.g.e.*, 31, 37, 53.

yaşayabildikleri kadar lüks bir evde, kulübede ya da mağarada da yaşayabilirlerdi. İlaç olarak sadece idrarı kullanabildikleri gibi yağ ve bal da kullanabilirlerdi. Eğer bizzat kendileri öldürmedilerse balık bile yiyebilirlerdi. Bütün bunlar Vinayapitaka'nın derlendiği zamana kadar değişikliklerin olduğunu gösterir. Bu kitaptaki uygulamaların çoğu eskiye dayandığı halde Buddha'ya mal edilmektedir.[98]

Buddha taraftarları için en büyük leke olarak "cehaleti" görmüş ve bu lekeyi atıp lekesiz olunmasını istemiştir. Yine Buddha dış görünüşüyle bir kimsenin Samana/Bhikkhu olamayacağını, yalan söyleyen disiplinsiz, aç gözlü ve tutkulu kişinin sadece kafasını kazıtmakla samana olamayacağını belirtir. Ancak büyük küçük bütün kötülükleri susturana samana denir,[99] demektedir. "İnsanı Bhikkhu yapan başkalarından sadaka isteyip dilenmesi değildir; insanı Bhikkhu yapan kutsal Dhamma'yı bütünü ile benimsemektir. İyiliğin ve kötülüğün üstünde olan bu dünyayı, dikkatle yaşayarak geçen namuslu kişiye gerçek anlamda Bhikkhu denir." (Tripitaka: XIX/266-269)[100] Diyerek gerçek Budist keşişi tarif etmiştir.

Buddha kendi keşişlerini şu şekilde tarif etmeye devam eder. "Ellerini ayaklarını ve konuşmasını kontrol eden bütününü iyi kontrol eden, derinden bir haz duyan kendinde olan yalnız ve doygun kişiye Bhikkhu derler. Azgını kontrol eden bilgece ve sükûnetle konuşan, Dhamma'yı ve yorumu öğreten kişi Bhikkhu'dur; onun sözü tatlıdır. O Dhamma'da yaşar, Dhamma'da haz duyar, Dhamma'da düşünür, Dhamma'yı izler; o Bhikkhu gerçek Dhamma'dan asla vazgeçmez. O aldığı hiçbir şeyi küçümsemez ve hiç kimseyi kıskanmaz….asla kazancını küçümsemez….o kendisini isim ve biçimle kimliklendirmez çok bulamadığı bir şey için üzülmez işte böyle kişiye gerçekten Bhikkhu denir. Nezaketle davranan… Buddha'nın öğretisi içinde erimiş.(Tripitaka: XXV/360-382)[101] kimseye gerçek Bhikkhu denir.

6. 2. 2. LAİK CEMAAT

Buddha'nın Sangha ismi verilen keşiş topluluğunun yanında, övdüğü ve teşvik ettiği fakat tamamı için kurtuluş vaadinde bulunamadığı bağlılardan oluşan,

---

[98] Kaya, *a.g.e.*, 38-39.
[99] Kaya, *a.g.e.*, 112 v.d.
[100] Kaya, *a.g.e.*, 113-114.
[101] Kaya, *a.g.e.*, 125 v.d.

kurtuluşu gelecek hayatlarına bırakmış, Sangha keşişlerinin hayatının devamında önemli bir yere sahip bağlılarına laik cemaat diyoruz.

Buddha'nın ilk vaazını rahiplere yapması, ortaya koyduğu kuralların manastırı teşvik etmesi, kurtuluşu sadece dünyadan el etek çeken keşişler için mümkün bir olgu olarak görmesi, bütün vaazlarının keşişlerle ilgili olması gibi sebepler Buddha'nın cemaatini bir manastır cemaati olarak gördüğünü kanıtlar.[102] Bunun birlikte çalışmayan, üretmeyen, dünyadan el etek çekmiş bu Sangha rahipleri geçimini nasıl sağlayacaktı? Bu sorunun cevabı cemaate üye yapılan laik bağlılarla verilmiştir. Açıktır ki, laik bağlılar bu cemaat için hayati bir gerekliliktir. Çünkü "*dilenci*" olan bu cemaatin maişetini birilerinin yüklenmesi gerekiyordu. Bu sebeple dünyadan ilgiyi kesmeden iman ikrarıyla cemaate katılımlar kabul edilmiştir. bu kimseler de iman ikrarıyla cemaate bağlanan laiklerdir.

Erkeklerine "*Upasaka*", kadınlarına "*Upasika*" ismi verilen "gayretli, hamiyetli" laikler cemaatten sayılmasalar da el üstünde tutulmuştur. Bunlar Buddha'nın yüceliğini ve öğretisinin hakikatini kabul ederek, iman ikrarında bulunmuşlardır. Başka bir ifadeyle Buddha'ya, Sangha'ya, Dharma'ya sığınmışlardır. Fakat keşiş cemaatinde olduğu gibi, iman ikrarı dışında, her hallerinde kontrole ve kayda tabi tutulmamışlardır.

Laik inanırın cemaate katılımı, bir rahibin huzurunda kendi namına, karısı ve çocukları namına iman ikrarı vermesiyle gerçekleştirilirdi. Cemaatin başlangıcında iman ikrarı sadece Buddha'nın eliyle yapılamaktaydı. Laik bağlılar iman etmekle birlikte her türlü sosyal, ekonomik ve hukuki haklarını korumuşlardır. Bununla birlikte, Buddha'nın derslerine katılarak Dharma konusunda bilgilendikleri de olmuştur. Laik bağlılar imkânları oranında cemaate ikram ve ihsanda bulunarak, keşiş cemaatinin ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Bu hayırseverliklerine karşılığı olarak Buddha'dan övücü, teşvik edici sözlerle, bol bol semavi mükafat vaadi almışlardır.

Laik bağlıların bu hayırseverlikleri sadece Buddha rahiplerine dönüktür. Bununla birlikte laiklerin imanları gereği bazı malların ticaretini yapması yasaktır. Laik bağlıların yaptığı yasaklar için herhangi bir ceza da tespit edilmemişti. Laik

[102] Kaya, *a.g.e.*, 63 v.d.

için en büyük ceza, Budist rahiplerin sadaka tabaklarını vermek istedikleri yiyeceklerden çekmeleridir.[103]

Rahiplerin laiklere karşı görevi, onları irşat etmeleri, Dharma konusunda onlara bilgi vermeleridir. Sadaka toplarken teşekkür mahiyetinde bunu yapmaktadırlar. Laikler bunun dışında, rahiplere ait parklara giderek, keşişlere ihsanlarda bulunarak onların övgüleriyle de bunu sağlayabiliyorlardı. Laik müritler arasında en çok asillere, tüccarlara, prenslere ve Brahman kastından olan elitlere rastlanmaktadır. Bu kimselerin laikler içinde fakirlere göre öne çıkması cemaate sundukları ihsanlardan kaynaklanmaktadır.[104]

Sangha teşkilatında keşişler, kendilerini öğretiye, ruhsal gelişmeye, Dharma ve yasanın sözlerine, uygulamalarına adamışlardır. Aile çevreleriyle ve toplumla sürdürdükleri ilişkilerine rağmen laik müritlerin cemaat için oynadığı rol keşişinkinden daha az değerli değildi. Özel bir disiplin gerektiren topluluk yaşamının tersine; laik yaşam, öğrenci adayından şunları beklemektedir. Din adamlarının huzurunda, genellikle üçlü cevher olarak adlandırılan, üçlü sığınağa "Buddha'ya, yasaya, topluluğa" bağlılığını sözlü olarak bildirmesi ve ahlaklı davranmaya söz vermesidir. Bunların yanında hayata kastetmemek, çalmamak, zina yapmamak, yalan söylememek ve içki içmemekten oluşan beş kurala uyması beklenmiştir. Bunları kabul eden için sekiz katlı yol kendisine açılmıştır. Böylece laikler de kurtuluş için bir yol bulmuş olur. Üstelik Buddha'nın döneminde de bunun örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Buddha döneminde "Arhant" mertebesine yükselen laiklerin olduğu bilinmektedir.[105]

Buddha sözleriyle laik taraftarların davranışlarını övdüğünü ve onların değerini yücelttiğini ifade etmiştik. Bununla ilgili olarak kutsal kitapta geçen "…kurtuluşa ermiş bir Buddha'ya veya onun çömezlerine hürmet eden bir kimsenin değerini ölçebilecek yoktur."[106] ifadeleri bunun delili sayılabilir. Görüldüğü gibi burada kastedilen cemaatin laik bağlılarıdır. Buddha, laik bağlılarını ne kadar övse de onların tamamını kurtaracak çözüm bulamamıştır. Çünkü kurtuluş için asıl olan dünyadan el etek çekmektir. İstisnaları zikredilse de gerçek böyledir.[107]

---

[103] Arvon, *a.g.e.,* 64; Çelebi, *a.g.e.*, 43 v.d.
[104] Çelebi, *a.g.e.*, 45.
[105] Boisselier, *a.g.e.*, 119-120.
[106] Tripitaka: XIII/195-196.
[107] Arvon, *a.g.e.,* 64.

Laikler için çizilen idealler, keşişlerden ayrı kurallara tabi olmaları, onların kendilerini özel bir dine bağlı hissetmelerini engellemiştir. Bu sebeple laik bağlılar Buddha'nın öğretisine yakınlık duymakla birlikte, başka dinlerin ayinlerine ve bayramlarına katılmaya devam edebilmişlerdir. Sadece, Budizm'in Caynizm'den etkilenerek daha katı hale getirdiği, ahimsa uygulaması sebebiyle başka inançların kanlı kurban törenlerine katılmamışlardır. Budizm'deki bu serbestlik ya da boşluk Budizm'in hızla gelişimini sağladığı gibi onu halk inançlarına yaklaştırmıştır.[108]

6. 2. 3. HİNAYANA BUDİZM'İNDE DİN ADAMLARI

Rahiplerin kendi çabalarıyla kurtuluşu aradıkları, temel öğretilere daha sadık taraftarların oluşturduğu, bireysel kurtuluşu önceleyen Budistlere küçük taşıt anlamında Hinayana ismi verilmiştir.[109] Buddha'nın sağlığında dahi bazı gruplarda, topluluk dışı eğilimlerin olduğu görülür. Bu ayrılma eğilimine kötü niyet, güç tutkusu, dağınık guruplar arası bağların zayıflığı gibi sebepler de eklenince, ilk konsillerin toplanması zorunlu olmuştur. Gelenekçiliği ortaya koyan ve zorunlu kılan güçlü otorite yüzünden Sangha kısa sürede Buddha'nın öğretilerinin yorumu, keşiş topluluğunun kuralları ve onların yeni koşullara uygulanması gibi konularda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu mezheplerden yirmi tanesi sadece eski Budizm'in içinden çıkmış, fakat daha sonraları kaybolmuştur.[110]

Buddha'nın ölümünden sonra toplanan 500 kişilik konsil geleneklere bağlı Budizm'in ilk metinlerinin bir kısmını tespit etmiştir. Daha sonra toplanan Vaiçali konsilinde kuvvetlenen ayrılıklar Mahayana mezhebini doğurmuştur. Böylece geleneksel Budizm'den kopmalar açığa çıkmıştır. İmparator Açoka'nın desteğiyle toplanan üçüncü konsille İ.Ö. 245'te kurallarla ilgili kesin Pali metinleri tespit edilmiştir.[111]

Erken Budizm'i kendine hareket noktası yapan Hinayana mezhebi Buddha'nın ahlaki olarak herkese bildirdiği yasaklayıcı buyrukları benimsemiştir. Buddha'nın izleyicilerinin sakınmasını istediği zaruri buyruklar beş tanedir. Bunlar hiçbir canlıyı öldürmemek, yabancı mülkiyeti almamak, yabancının karısına

[108] Arvon, *a.g.e.*, 68.
[109] Zitelmann, *a.g.e.*, 79.
[110] Boisselier, *a.g.e.*, 158-159; ilk ayrılıklar için bkz. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* "Buddhacılık*",* C. IV, 1968.
[111] Yitik, *a.g.m.*, 309 v.d.; Arvon, a.*g.e.*, 73.

dokunmamak, gerçek dışı konuşmamak ve şarap içmemektir. Aydınlanmaya ulaşmaya hevesli kimseler için buradaki buyruklar çok daha ağırlaşmaktadır. Öldürme yasağı gözle görülemeyen böcekleri öldürmemeye kadar vardırılmaktadır. Bu nedenle suyu süzerek içmek, topraktaki kurtlara zarar vereceğinden ziraatle uğraşmamak benimsenmiştir. Yine kurallar şekil değiştirerek, eş sadakati; tam bakireliğe, yabancı mülkiyeti almama; her türlü mülkiyeti reddetmeye, şarap içmeme; sıkı perhize, konfor ve rahattan kaçınma; zevklerden uzaklaşma şekline bürünmüştür. Kısaca Budist ahlakı, keşiş hayatı, dünyadan el etek çekmeyi, münzeviliği tavsiye ve telkin etmektedir.[112]

Erken Budizm Arhat seviyesine, oradan da Nirvana'ya ulaşmanın tek aracı olarak insanın kendi bilinçli çabasıyla gideceği "*Sekizli Yolu*" saymıştır. Hiç kimse ve hiçbir şey insanı kurtaramaz. Kendi ulaşamazsa onu ızdırap verici Sansara'dan kimse kurtarıp Nirvana'ya götüremez. Buddha insanın tanrılara da umut bağlamaması gerektiğini ifade ederek, tanrılar kendini kurtaramazken nasıl insanları kurtarsın demiştir. Buddha kendisi de insanları kurtarmamış, sadece onlara kurtuluş yolunu göstermiştir. İnsanın kendi çabalarıyla kurtuluşa ereceğini benimseyen Hinayana Budizm'i Buddha'yı kurtuluş için bir örnek olarak benimsemiştir.[113]

Hinayana mezhebi Buddha'nın görüşlerine sıkı bağlılığıyla tanınmaktadır. Din adamları söz konusu olduğunda Buddha'nın oluşturduğu Sangha kurumudur. Dolayısıyla Hinayana Budizm'inde din adamı dendiğinde buddha'nın oluşturduğu Sangha keşiş cemaati akla gelmektedir. Sangha üyeleri keşiş hayat tarzını benimseyen yoksul keşişler topluluğudur. Sangha çeşitli kastlardan insanları kabul etmektedir. Bunun istisnası köleler, askeri suçlular, borçlulardır. Daha sonraları anne babasının rızasını almamış olanlar da cemaate kabul edilmemiştir. Topluluk üyelerinin, basit sarı renkli elbiseden başka mülk edinmeleri yasaktır. Cemaat üyeleri evlenmeme yemini etmişlerdir. Fakat Buddha'nın tüm takipçileri bunlardan oluşmamıştır. Dünyevi nimetlerden vazgeçmeyen, kurtuluşu daha sonraki doğuma bırakan, laik taraftarları da vardı. Bu kimselerin erkeklerine "*Upasaka"* (hürmetkâr) bayanlarına da "*Upasika*" denilmiştir. Upasakaların uyması zorunlu beş yasak vardı. Buna ek olarak keşiş toplulukları yararına bağışlarda bulunmaları gerekiyordu.[114] Bu

---

[112] Tokarev, a.*g.e.*, 504.
[113] *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "Buddhacılık*",* C. IV, 1969; Tokarev, a.*g.e.*, 503.
[114] Tokarev, *a.g.e.*, 506-507.

laikler grubu Budist keşiş topluluğunun yaşaması için gerekliydi. Çünkü kurtulma yolunda ilerleyen keşişler grubu çalışmıyordu.

6. 2. 4. MAHAYANA BUDİZM'İNDE DİN ADAMLARI

Hindistan dışındaki Budizm Nirvana'ya bireysel olmaktan ziyade toplu halde ulaşmayı amaçlamıştır. Mezhebe bu sebeple büyük taşıt anlamında "*Mahayana*" ismi verilmiştir.[115] Buddha öğretisine daha geniş, verimli, ayrıntılı yorum kazandırması sebebiyle ilk dönemin dar ve sınırlı küçük taşıtına karşı "Büyük taşıt" ismi verildiği de zikredilmiştir.[116] Buddha'nın Nirvana'ya ulaşmasından sonra onun kendilerine sunduğu açıklamalardan yoksun kalan, yazılı metinlere de sahip olmayan çeşitli topluluklar, yasanın çözümlemesini ve uygulama tekniklerini yeniden ele alıp kendi yorumlarını da bu öğretiye katmışlardır. Bu uygulamalar Mahâyâna öğretilerinin oluşumunu sağlamıştır.[117]

Mahayana Budizm'inin öğretisi Vaiçali konsilinde açığa çıkan ve Buddha'nın sözlerinin anlamı üzerinde gerçekleştirilen serbest tasavvurlara dayanmaktadır. Mahâyâna Buddhaları zaman ve mekanda çoğaltmıştır. Bodhisattvaların oynadığı rolü ve görevlerini yüceltmiş, Arhatları ise fazla önemsememiştir.[118] Mahayana öğretisiyle birlikte Budist anlayışta değişmiştir. Artık temel gaye samsara çarkından kurtuluş gibi bencil tasavvurlar değil, insanların da kurtuluşa ulaşması için yardımcı olma şekline bürünmüştür. Hinayana da olduğu gibi ideal insan tipi kendi Nirvana'sıyla uğraşan Arhat(aziz) değil, Nirvana seviyesin ulaştığı halde arkasında bıraktığı ve Mara'nın tuzaklarıyla uğraşan kimselerin kurtuluşu için buraya gitmekten vazgeçen Bodhisattva'dır. Bodhisattva sadece kendi kurtuluşu için acı ve sıkıntı çekmeye razı olmaz. Başka yaratıklar içinde bu dünyanın ızdırabına katlanmaktadır. Böylece bodhisatvanın kendini kurban etme kahramanlığı yüceltilmiştir. Arvon'un ifadesiyle Bodhisattva ile batılı aziz arasında önemli bir ayrım kalmamıştır.[119]

---

[115] Zitelmann, *a.g.e.*, 79; Ruben, *a.g.e.*, 23.
[116] Arvon, *a.g.e.*, 76.
[117] Boisselier, *a.g.e.*, 154.
[118] Boisselier, *a.g.e.*, 126.
[119] Arvon, *a.g.e.*, 79, 81.

Mahayana mezhebi ortaya koyduğu kurtuluş düşüncesiyle din adamları teşkilatı sayabileceğimiz Sangha'da şekil olarak olmasa da zihniyet olarak büyük bir devrim yapmıştır. Artık herkes ve her şey kurtulma şansına sahiptir. Aksi bencillik olur. Bu sebeple din adamlarının ayırıcı bir özelliği yoktur. Diğer bir değişiklik ise tanrısız, tapınaksız öğreti gözden düştü yerine tanrılar, koruyucu ruhlar, ayinlerle kalabalıklaşmış çok tanrı din geldi.[120]

VII. yy'da etki gücü artan Mahayana üzerine üretilen düşünceler, yeni öğretirleri doğurmuştur. Bunlar arasında meditasyona önem veren Dhyana (Çin chansı, Japon Zen) ve genellikle çağdaş Brahmanizm de olduğu gibi büyü öğretisini kullanan "Tantrik Buddha" bulunmaktadır. Ayinsellikten, yogadan, büyüden yararlanan, Endonezya'da uygulanan cinsel simgeciliği ve erotik ikiciliği kabul eden bu öğretiye Tibet'te, komşu ülkelerde ve Moğolistan'da büyük önem verilmiştir.[121]

VII. yy'da Vajrayana(elmas ya da yıldırım gemisi) ya da kutsal kitaplarına Tantra denildiğinden daha çok Tantrizm olarak anılan Budizm, yoga uygulamasını büyüyle karışık, son derece karmaşık bir törenle bütünleştirmiştir. Bu törende Buddha, Bodhisattva ve kutsal varlıklardan oluşan bir kalabalığa ibadet edilmektedir.[122] Buddhacılık'ın en aşırı özelliklerini barındıran bu Budist anlayış, Tantra taşıtı olarak da isimlendirilmiştir. Bu anlayışta her türlü dinsel uyulama, gerçek dinsel duygulardan sıyrılarak tam bir büyüye yönelme şeklinde yaşatılmaktadır. Mutlak ve düşüncenin, sözün ve bedenin kaynaklarına çağrı yapan yoga arasındaki gizemli ilişkilerin devreye girmesiyle tantralar ritüeli, ergini doğa üstü güçlere sahip hale getirdiği kabul edilir.[123] Bununla birlikte dişi imgesini öne çıkaran Tantrizm, Buddhaları ve Bodhisattvaları ebedi birliğe ulaşma amacıyla birleşmeleri gereken bir dişi karşılığıyla donatmıştır.[124]

Budizm'in Hindistan'dan kovulma sebebini Buddha rahiplerinde gören Arvon, Buddha'nın orta yoluna karşılık rahiplerin Buddha öğretisinin çileciliği reddeden tarafını adlıklarını belirtmiştir. Hindu dramları da Budizm'deki bozulmayı

---

[120] Ruben, *a.g.e.*, 12; a.y., 23.
[121] Boisselier, *a.g.e.*, 127.
[122] Boisselier, *a.g.e.*, 159.
[123] Arvon, *a.g.e.*, 91-92.
[124] Arvon, *a.g.e.*, 93.

dramlarına taşımıştır. Burada Buddha rahibi obur ve şehvet düşkünü gösterilmiş, Buddha rahibesi ise kendini çöpçatanlık işlerine vermiş olarak zikredilmiştir.[125]

Budizm'in Tibet'te aldığı özel isim olan Lamaizm, başlarda yüksek sınıftan keşişlere verilen "lama" onursal unvanından türemiştir. Günümüzde ise her Tibetli Budist keşişe "lama" unvanı verilmektedir. Lamaizm Tibet'te keşişler aracılığıyla uygulanan bir teokrasidir. Dinsel önderler kesin bir hiyerarşi içinde büyük taşıtın oluşturduğu Buda ve Bodisatva tablosuyla birleşmiştir.

Tibet kilisesinin başında iki büyük lama vardır. Biri 1575'ten beri Dalay lama (okyanusa benzeyen lama) unvanını taşır: ünlü Bodisatva Avalokit Çvara'nın temsilcisi; Pançen lama ise (bir mücevher olan lama) yüce Buda Amitaba'nın temsilcisidir. Dalay Lama başkent Lhasa'nın Pota'la manastırında yaşar ve cismani iktidara da sahiptir. Ta-Şilhum-po manastırında yaşayan Pançen Lama ise ruhani iktidarı elinde bulundurmaktadır. Yaşayan Buddhalara gerçek bir kült adanmıştır ve onlara törenlerde gerçek bir tanrı gibi tapılmaktadır.[126]

Hiyerarşinin ikinci basamağında Bodhisattva'ların ve tanrıların temsilcileri olan Hutuktu"lar bulunur. Bunların sayıları 180'i bulmaktadır. Bunların dışında bir çok din adamı da tanrıların ve daha alt düzeydeki azizlerin temsilcileri gibi kabul edilmiştir. Bunların sayıları sürekli artar, çünkü bir manastırda temsil edilen bir tanrının varlığı Tibet'te sayıları çok fazla olan hacıları çekmekte ve böylelikle bunların çok fazla bulunduğu bölge gelişmektedir."[127]

Lamaizm gerçek anlamda dinsel etkinlikleri uzmanlarına, rahip ya da keşişlere, bırakmaktadır. İnananlar uzun ve karmaşık olan ya da gizli yapılan törenlerde genellikle hazır bulunmasalar da dışarıdan katılabilme talebinde bulunabilirler.[128] Buddhaların ve Bodhisattvaların ruh göçü, lamalar tarafından aynen kabul edilmektedir. Kutsal bir varlığın temsilcisi sayılan lama öldüğünde Tibetliler onun ruhunun başka bir yaratığa sığınmış olduğunu kabul etmektedir. Ve bu ruh göçünün gerçekleştiği çocuğu aramaya başlanır. Doğumda gerçekleşen doğa üstü olaylar ve gerçekleştirdiği mucizeler sayesinde çocuk bulunur, ölen budanın bağlı olduğu tarikat üyelerine götürülür ve sınavdan geçirilirdi. Çocuk gerçek halef

---

[125] Arvon, *a.g.e.,* 99.
[126] Arvon, *a.g.e.,* 109.
[127] Arvon, *a.g.e.,* 107-108.
[128] Boisselier, *a.g.e.*, 169.

olduğunu ona ait objeleri tanımasıyla ispatlar ve bu kimse ölen lamanın düzeyine yükseltilir.[129] Mahakasyapa Buddha'yı yedi işaretinden tanımaktadır. Günümüzde halen de Tibet'te Dalai Lama'nın gelecekteki halefi sahip olduğu işaretlere göre seçilmektedir.[130] Her beş Tibetli'den birinin manastırlara üye olduğu Tibet'te Budizm'in aslından en çok uzaklaştığı Tantra Budizm'i yaygındır. Tibetliler Budizm'e kendi halk inançları olan "Boen" inancının büyücülüğünü de katmıştır.[131]

Tibet'te Budizm çok hızlı gelişir ve o kadar etkili olur ki, dünyevi iktidar dahi Budist keşişlerin eline geçmiştir. Kırmızı mezhep mensuplarının ilk dönem Budizm'ine aykırı olmasına rağmen, evliliği kabul etmeleri iktidarın babadan oğula geçerek devamını sağlamıştır. Daha sonra kırmızı mezhebe karşıt olarak sarı mezhep doğmuştur. Evliliği yasaklayan bu mezhep çok yaygınlaşarak kırmızı mezhebin ortadan kalkmasını sağlamıştır.[132]

---

[129] Arvon, *a.g.e.*, 108 v.d.
[130] Boisselier, *a.g.e.*, 148.
[131] Arvon, *a.g.e.*, 105.
[132] Arvon, *a.g.e.*, 106.

7. DİN ADAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Din adamlarının karşılaştırılması, işlediğimiz konunun bir bütün halinde anlaşılmasını amaçlamaktadır. Böylece çalışmamız tarihi ve coğrafi bir temele oturtulabilecektir. Bu sebeple din adamlarının benzer ya da farklı yönlerinin, hangi kültürden etkilendiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Konumuzu işlerken bir çok dinin, din adamlarını bir kurum olarak, tamamen kendisinin icat etmesinden çok, beslendiği din ve kültür havzasının özelliklerinden istifade ederek oluşturduğunu beyan etmiştik. Örnekleri tekrar edecek olursak Yahudiliğin, Kenan ve Sami halklarının din adamları ve uygulamalarından, Hıristiyanlığın, içinde hayat bulduğu Roma İmparatorluğu'nun din adamları kurumundan, Budizm'in ise Hind kültüründeki din adamları anlayışından bir çok yapıyı kendine devşirmiştir.

Dünyanın hangi coğrafyasında ve döneminde olursa olsun arı ve kendi toprağının ürünü olan bir dinsel olgu bulma şansımız yok gibidir.[1] Her inanç sistemi diğer inançlarda da olsa, kendi kabullerine uygun bulduğu fikir ve uygulamaları bünyesine katmıştır. Bundan dolayı dinlerde din adamı olgusunun da çevre kültürlerden bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Bu sebeple aynı coğrafyayı paylaşmış olan Kenanlılarla Yahudiler'in birlikte düşünülmesi Yahudi ve Hıristiyan din adamları sınıfının anlaşılması için, daha uygundur. Bunun sebebi Kenanlılar'ın o bölgede hâkim kültür olmasıdır. Yahudi inancının kendi dinamiklerini göz ardı ettiğimizde, Yahudi din adamlarının ortaya çıkışını, görev ve misyonunu anlamak için Kenanlılar'ın kabullerine değinmenin faydalı olacağına inanıyoruz.[2]

Antikçağda, yakın doğunun birçok yerinde Tanrıların tapınaklarda oturduğuna inanılmaktaydı. Rahipler ve çömezleri Tanrıları yıkamak, giydirmek, beslemek, dans ve müzikle onları eğlendirmekle görevli kimselerdi. Yine bu dönemde Tanrıların tapınaklardan ayrılıp yolculuk ettiğine inanılmaktaydı. Bu sebeple de yolculuğa çıkan Tanrıların isteklere karşılık veremediği kabul

---

[1] Eliade, *Şamanizm*, (II. Bas.) (Çev.: İsmet Birkan), İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2006, 30.

[2] Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 195; Yahudilerin Kenanlılardan etkilendiğine dair örnek için bkz. Suzan Alalu ve bşk., *a.g.e*, 30

edilmekteydi.[3] Eski Ahit'te yukarıdakine benzer uygulamaların ipuçları bulmak mümkündür. Nihayetinde aynı coğrafya inançlarının tamamen aynı olmasa da, benzer özellikleri taşıdığı görülür.

Yahudiler'in Kenanlılar'dan din adamlarının şekli yönüyle de etkilenmiştir. Örneğin Kenanlılar'da tanrılarına hizmet için kült törenlerinde ayin yapmak üzere görevlendirilmiş din adamları mevcuttur. Bu din adamları takdime, kurban sunma, arınma ve kohenlikle ilgili dini hizmetleri yerine getirmekteydi.[4] Sonraki dönemlerde Filistin'e yerleşen Yahudiler'in, Kohenlik görevlerine benzer din adamları oluşturmuştur. Açıktır ki, Yahudiler birçok konuda olduğu gibi, din adamları konusunda da Kenanlılar'dan etkilenmiştir.[5]

Kenanlılar'da kurbanlar Yahudiler'de olduğu gibi tanrılara sunulan besinler olarak kabul edilmekteydi. Bu yönüyle kurban sistemi Eski Ahit'teki sisteme benzerlik taşımaktadır. Yakılan kurbanlar barış veya ruh birliği kurbanını, adak ve kefaret kurbanını içermekteydi. Kenanlıların rahiplerine verilen isimler de Yahudilerinkine benzerdir ve khnm denilmekteydi. Rahiplerin yanı sıra rahibelerden ve kutsanmış kişilerden de söz edilmektedir. Kitabı mukaddeste bu terim kutsal fahişeliği ifade etmektedir. Yine Kenanlılarda kahin rahipler veya peygamberlerden söz edilir.[6] Bu kimselerin gelecekten haber verdiğine inanılmaktaydı.

Yahudiler din adamı ve mabed konusunda sadece Kenanlılardan etkilenmemişlerdir. Örneğin tapınağın şekli konusunda Mısırlılardan etkilenmişlerdir. Hz. Süleyman döneminde tapınak yapılırken Mısır tapınakları örnek alınmıştır.[7] Bununla birlikte Yahudi din adamlarının giydiği ibadet elbiselerinin Mısır din adalarının elbiseleriyle aynı olduğu iddia edilmektedir.[8]

Kenanlılar'ın inançları, sadece Yahudileri etkilememiştir. Toynbee günümüz Hıristiyanlığının temel inançlarından olan, Hz. İsa'nın kendini kurban etmesine

---

[3] Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 177; Tapınak hakkına geniş bilgi için bkz., Örs, *a.g.e.*, 192 v.d.
[4] Özen, *a.g.e.*,21.
[5] Dini uygulamalarda Kenan, Fenike ve Suriye'den etkilendiklerine dair bkz.(Schımmel, *a.g.e.*, 135 v.d.); Özen, *a.g.e.*, 28; Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 178.
[6] Eliade, *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 195.
[7] Örs, *a.g.e.*, 194-195.
[8] Örs, *a.g.e*,200.

Kenanlılar'ın insan kurbanının ilham verdiğini iddia eder.[9] Buradan hareketle Hıristiyanlar'ın da Kenanlılar'dan dolaylı da olsa etkilendiği sonucuna varılabilir.

Hıristiyanlığın beslendiği Yunan-Helen-Roma kültürlerinde de Yahudi ve Kenan örneklerinde olduğu gibi, din adamının görevlerinden biri de kehanet uygulamasıdır.[10] Bahsettiğimiz kültürde kehanet hem kâhini hem vahiyle haber vermeyi hem de vahyin alındığı yeri ifade etmektedir. Sorular kahramanlara, ölülere, daha çok tanrılara, özellikle Zeus ile Apollon'a sorulurdu. Cevap bir rahip veya rahibe tarafından alınırdı.[11] Kısaca din adamı kâhin tanrıyla irtibatı kuran kimsedir. Bu algı sonraları Hıristiyanlık için din adamının yanılmazlığı, günahları affetmesi, tanrı adına, konsiller aracılığıyla da olsa, söz söylemesi gibi cesaret denemeleri olarak kendini göstermiştir.

İnsanlar Hıristiyanlık öncesi Yunan kültüründe kehanet işlerini gerçekleştirmek veya din adamlarına teşekkür etmek maksadıyla para ödemektedirler. Paraları çekip çevirmek, onları değerlendirmek ve tanrı Apollon'a sunulan hazinelere göz kulak olmak da rahiplerin göreviydi.[12] Burada görüldüğü gibi Yunan dinindeki din adamlarıyla ortaçağ Hıristiyan din adamlarının görev ve ideallerinin uyuşması başka bir benzerliği karşımıza çıkarmaktadır.

Hıristiyan mezhepler din adamı algısında büyük farklılıklar taşır. Roma merkezli Hıristiyanlık siyasi otoritenin zayıf olduğu bir bölgenin kurumu olması sebebiyle, daha aktif ve kurumsal yapısı daha merkeziyetçidir. Doğu kiliseleri ise daha içine kapanık, manevi yönü ağır basan bir yapı arz eder. Bu durum din adamı algısını da doğrudan etkilemiştir. Doğu kilisesinde çileci ve mütefekkir keşişler, cemaat ve kilise görevlileri nazarında saygın bir hale gelirken, Batı kilisesinde hakim olan anlayış, mistiklere ve mütefekkirlere karşı temkinli davranmak şeklinde olmuştur.[13]

Ayinlerin taşıdığı anlam ve uygulamalar konusunda da dinlerin bir benzerlik taşıdığına şahit olmak mümkündür. Örneğin Yunanlılarda evde rahip görevini baba üstlenirdi. Her yemekte ailenin, bir yılana benzetilen perisi şerefine, saf şarap ayini

---

[9] Toynbee, *a.g.e.*, 40.
[10] Yahudiler'de de kâhinlerin kehanetle uğraştıklarına dair bkz. Örs, *a.g.e.*, 196-197.
[11] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 68.
[12] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 76–77.
[13] Eliade, *a.g.e.*, C. III, 70.

yapılır ve atalara saygı sunulurdu.[14] Bu benzer uygulamaların Yahudilerde de bir dönem yer ettiği görülür. Buradan bütün toplumların benzer uygulamaları bir dönem de olsa bünyesinde barındırmış olduğu düşünülebilir. Eski Roma rahiplerinin tanrıların isteğine dönük kurbanları tanımaları, kurban sunma ve seçme konularında uzmanlıkları, kurbanları yakarak tanrılara ulaştırma isteği hem Yahudi uygulamalarını hem de uzak doğu dinlerindeki, din adamlarının uygulamalarını hatırlatmaktadır.[15]

Yahudiler'in mabette tanrıya ayırdıkları Devir'le, Roma tapınaklarının ortasında külte ait heykeli barındıran yerlerin benzerliği inançlardaki etkileşime örnek teşkil etmektedir. Mabed konusundaki bu etkileşme Yahudi ve Roma'yla sınırlı değildir. Babil ve Asurluların Sümer mabetlerinden Romalıların da yunan mabetlerinden etkilenmişlerdir.[16] Mabetlerdeki bu şekli benzerliklerin yanında inançta da benzerlik görülür. Mabetlerdeki bu bölgenin, tanrının ikâmet yeri olarak düşünülmesi, buraya girmenin yasak olması bu benzerliklerden bir kaçıdır.[17]

İlahi kaynaklı dinlerinde de kendi içlerinde benzerlik taşıdığı görülür. Bu sebeple İslam dini, Yahudi ve Hıristiyan inançlarıyla birlikte ele alınabilir. Çünkü ilahi dinler, çıkış noktası ve hayat algıları yönüyle aynı idealleri paylaşmaktadır. Bu dinler kurtuluş yolu sunmak ya da dünyadan yüz çevirecek bir yol göstermekle kalmamıştır. Cemaatle ibadeti esas olarak benimsemişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak her üç dinde de, cemaatle ibadetin yapılmasını sağlayan, görevli din adamları ortaya çıkmıştır. Fakat bu noktadan itibaren farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların sebebi ise Yahudilik ve Hıristiyanlığın ma'bed hizmetleri konusunda beslendikleri kültürün etkisinde kalmalarıdır. Çevrelerinde bulunan kültürlerde olduğu gibi Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da mabed hizmetlerinin din adamlarının tekeline geçmesi, ruhban sınıfını doğurmuştur. Bunun sonucunda Peygamberlerin ve onların ma'bed hizmetleri konusunda çizdiği yol devre dışı bırakılmıştır. Böylece Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta resmi ma'bed anlayışı gelişmiştir. İslâm'da ise, ruhban sınıfı gelişmemiştir. İmamet konusunda bizzat Hz. Muhammed(sav) örnek alınmış ve bu uygulamalar temel esasından sapmamıştır.[18]

---

[14] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 57.
[15] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 63.
[16] Güç, *a.g.e.*, 280.
[17] Estin-Laporte, *a.g.e.*, 66.
[18] Güç, *a.g.e.*, 283; 284.

İlahi dinlerin din adamı algılarını belirleyen temel prensip peygamberlerin uygulamalarıdır. Yahudilerde dini liderlerin en önemlisi olarak kabul gören Hz. Musa, çölde bulunduklar süreçte cemaat çadırındaki ibadetleri bizzat kendisi yönetmiştir. Bu uygulamaların Yahudi din adamlarının görevlerinin temelini oluşturduğu söylenebilir. Benzer uygulamaları Hz. Muhammed'in hayatında da görmek mümkündür. Bazı istisnalar olmak üzere peygamberimiz imamet görevini kendisi yürütmüştü.[19]

İslam dininde kurum ya da sınıf olarak din adamı yoktur. Din adamı seçilmezde, ilmi açıdan İslam dini üzerinde söz söyleme salahiyeti bulunan herkes ilmine göre otorite görülebilir. Bu kimseler kendilerine peygamber uygulamalarını örnek alırlar.[20] Kısaca Müslüman din bilginleri peygamberin varisleridir. Bu otorite devlet yönetmek, dünyaya hâkim olmak gibi iddiaları taşımaz. Dinin doğru anlaşılması, dini hayatta rehberlik yapılmaktan ibarettir. Allah'la kulları arasında aracılık etmek gibi Hıristiyan din adamlarının otoritelerine benzemez.[21]

İslam dinin de siyasi irade ile dini alandaki liyakat sahipliği arasında dönemlere göre farklılık arz eden bir bağ vardır. Örneğin klâsik ulema nübüvvetle mülkü peygamberin şahsı ve görevinde birleştirmiştir. Böylece peygambere hem siyasi hem de dini yönetim görevini risaletinin tabiî bir sonucu olarak yüklemişlerdir. Bu anlamda klâsik ulema "Ed-dinü ve'd devle" diyerek dini ve dünyevi yönetimi birleştirmiştir. Buna karşılık ibni Haldun gibi düşünürler, peygamberin din ve devlet görevlerini birbirinden ayırarak, peygamberin asıl görevinin dünyevî liderlik değil, dinin esaslarıyla ilgili olarak kendisine vahiy olunanı tebliğ olduğunu belirtmiştir. Bunun sonucunda din işleriyle devlet yönetimini birbirinden ayıran ve dini yaşayışı vicdanî seçim meselesi olarak gören anlayışa da öncülük etmiştir.[22] Toplumların insan merkezli oluşumlara doğru gittiği tarih boyunca, yönetimin tanrısal kuvvet olarak algılandığına şahit olunur. Günümüzde önceki toplumlara ait bu anlayışlar artık tartışılmamaktadır.

Hind-Avrupa kültürünün uğradığı bölgelerde de din adamı şekillerinde ve din adamlarının kendilerini algılamalarında benzerlikler görülür. Asya kıtasının geniş bir

---

[19] Güç, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet*, 283.
[20] Yusuf Şevki Yavuz, "Kuran'ı Kerim'de Dini Otorite", *Dini Otorite Sempozyumu* (12-13 Eylül 2003 Rize) , Ensar Neşriyat Yay., İstanbul, 2006, 32.
[21] Yavuz, *a.g.m.*,33.
[22] Günay, *a.g.e.*, 114.

alanında etkili olan Hind-Avrupa kültürünün geçtiği yerleri, toplumların hayat algıları aracılığıyla takip etmemiz dahi mümkündür. Örneğin Zerdüştlük'te uygulanan ayinin işlevlerinden biri ritüeli yapan rahibin kurban töreni aracılığıyla aydınlanmasıdır. Rahip uyguladığı ritüeli ile ilham dolarak, esrime deneyimi yaşamaktadır. Bu ilham süresince kurban rahibi tinsel özünü bedensel doğasından ayırmayı dahi başarmaktadır. Başka bir deyişle ilk özün karışmasından önceki saflığa ve masumiyete yeniden ulaşmaktadır. Böylece Rahip Zerdüşt'ün başlattığı kurtarıcı işe, ilk durumun yeniden kurulmasına, dünyanın dönüşümüne katkıda bulunur. Hatta kurban törenini yapan rahibin o anda dönüşmüş dünyaya katıldığı da kabul edilir. Törenin içeriğine baktığımızda aydınlanma halinin özellikle Haoma(soma) kurbanıyla, yani rahibin tören sırasında içtiği ölümsüzlük içkisiyle, elde edileceğine inanılır. Ritüel biçiminde Haoma'yı içen kurban rahibi, kendi insanlık halini aşarak tanrılar katına yükselmektedir. Yine rahip Haoma ile Ahuramazda'ya yakınlaşmakta ve evrensel yenilenmeye önceden, somut olarak, katılmaktadır.[23] Daha önce bu tip düşüncelerin temelinde dönem insanının evren algısının yattığını söylemiştik. Benzer uygulamaları, yani dünyayı ya da güneşi kurtarmak için kurbanlar sunan, Aztek rahiplerinin ve Hint Brahmanlarının ritüellerinde de görmek mümkündür.

Hint kültürüne yakınlaşan inançlar kast sisteminden etkilenmiştir. Bu sebeple Hint kültüründen etkilenmiş inançların din adamlarının şekli benzerlik taşıdığı görülür. Bu benzerliklerin başında Kurban seviyesi (Brahmanlar), savaşçı seviyesi (Kshatiyler), beslenme seviyesi (Vaishyalar) ve hizmet seviyesi (Shudralar), Parialar şeklinde ayrılan basamaklı toplum yapısı gelir. Sosyal açıdan oluşan bu benzerlik din adamları yapılanmasında benzerliği beraberinde getirmiştir. Alın yazısı inancıyla toplumlara hazmettirilen kast sisteminde, sadece brahmanların aileleri kurban seviyesini oluşturmaktadır. Eski Hindistan'da sadece bu gruptan din adamı çıktığı görülür. Ortaçağ Avrupa'sında olduğu gibi meslek ve yaşam biçimi seviyeye uygun görünmekteydi. Brahman bir Hindu bir paria'nın hazırladığı çayı asla içmemekte, lekelenmekten korkmaktadır.[24]

Hindu ortaçağında Hinduizm ile Budizm arasında bir kaynaşma meydana gelmiştir. Böylece Budizm, Hindistan'da ayrı bir inanç olarak varlığını devam ettirememiştir. Bazı kaynaklar Budizm'in Hindistan'ı terk etmediğini

---

[23] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi,* C. I, 386-387.
[24] Zitelmann, *a.g.e.,* 41.

Brahmanizm'in içende eridiğini zikreder. Tam olmasa da katıldığımız bu görüş Hinduizm'i doğurmuştur. Kısaca Hint ortaçağında Hinduizm'le Budizm tek çatı altında toplanacak kadar yakınlaşmıştır. Bunun sonucunda Budizm, elitlerin dini olan Brahmanizm'i halk inançlarına yaklaştırmıştır. Hinduizm'in değil de Budizm'in göç etmesi ve başka yerlerde hayatını devam ettirmesinin başlıca sebebi, Hinduizm'in günlük hayatta olduğu gibi müşahede hayatında da yaşanabiliyor iken Budizm'in öncelikle müşahede hayatında yaşanmasıdır. Bu sebeple Budizm, her türlü sosyal düzene ait formel bağlardan kaçmanın bir "yol"u olarak çok daha kolay öğretilebilmektedir.[25] Bununla birlikte Hindu dininin daha çok köylü halk tarafından benimsendiğini, Budizm'in ise şehirliler tarafından tercih edildiği kabul edilir.[26]

Toplumlarda var olan din adamları oluşumu birbirini sadece şekil yönünden etkilememiştir. Din adamlarının kendilerini algılama şekilleri de bu etkiden nasibini almıştır. Örneğin Yahudilerde din adamlarının kendilerini koydukları yerle, Brahman rahiplerinin ve Mazdeizm rahiplerinin kendilerini koydukları yer neredeyse aynıdır. Bu din adamlarının kendilerini algıda birleştikleri nokta "kozmik yapının koruyucusu" oldukları inancıdır. Yahudilerde bu görevi üstlenenin bir ruhban değil kral olduğu görülür. Çünkü İsrail kralı Yahve'nin temsilcisi[27] olarak, tıpkı eski doğudaki hükümdarlar gibi kozmik düzeni sürdürme, adaleti sağlamak, zayıfları korumak, ülkenin beraberliğini sağlamakla görevli addedilmiştir.[28] Yahudi algısında, krallığın tanrısal temelden beslenmesi farklı dinlerde din adamı adına beklenen işlerin tanrının yeryüzündeki temsilcisi olan kraldan beklemeye götürmüştür. Hıristiyanlık'ta papanın şahsında kilisenin, kilisenin de tanrının yeryüzündeki tezahürü olduğuna dair inanç, Yahudi kralların tanrının temsilcisi, olduklarına dair inancı da hatırlatmaktadır. Benzerlik Eski Mısır içinde mevcuttur.

Yine Hint-Avrupa kültürünün etkili olduğu Hititlerin Yeni Hitit Devleti döneminde, şehirlerde yaşayan halkın içinde rahipler sınıfı bulunmaktaydı. Hitit kanunlarında rahiplere özgü maddeler olmadığına göre, bunlarında hürlerle aynı haklara sahip oldukları düşünülebilir. Lu Sanga denilen Hitit rahipleri ma'bedlerde

---

[25] Coomaraswamy, *a.g.e.,* 77; Bettany, *a.g.e.*, 267.
[26] Kaya, *a.g.e.*, 85.
[27] Eski Mısır'da kral tanrılarla insanlar arasından haberleşmeyi sağlayan kimse olması yönüyle Yahudi krallarını hatırlatmaktadır.geniş bilgi için bkz., Güç, *a.g.e.,51-52.*
[28] Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C. I, 412; Eski Mısır'da ayinleri yapmakla görevli olan aslında Firavun olmasına rağmen rahipleri temsilci olarak kullandığına dair bkz. (Güç, *a.g.e.*, 52.*)*

ikamet etmemiş, diğer insanlar gibi, evlenip yuva sahibi olmuşlardır. Bu yönüyle Hitit uygulamaları soyun devamının önem arz ettiği Brahmanizm dönemi din adamlarını hatırlatmaktadır. Hititlerde rahiplerin başlıca görevleri, ma'bedleri açmak, duaları okumak gibi tanrı hizmetleriydi. Bu dönemde rahipliğin en şerefli mevkilerden sayıldığı sıhhati bozuk olan prenslerin rahipliğe verilmesinden anlaşılmaktadır.[29] Hintlilerde de rahipler seçkin zümreden seçilmekteydi. Yine Hitit rahipleri kendini Ari(soylu) saymaktaydılar.

Hind kültür ürünlerinden olan Brahmana'ların yazarları da kendilerine özgü bakış açılarıyla yukarıdakine benzer bir anlayışı paylaşmaktadır. Kurban töreninin sınırsız gücüyle, dünya dönemsel olarak rahiplerce onarılmakta, başka bir ifadeyle yeniden yaratılmaktadır.[30] Hint Avrupa kültüründen etkilenmiş olan Hititlerde de benzer uygulamalara rastlandığını ifade etmiştik. Ayrıca Hititlerde Büyük bayramlardaki dini törenleri, başrahip sıfatı ile krallar yönetmiştir. Bu uygulama Yahudi ve Mısır krallarını hatırlatmaktadır. Bunun yanında kral ailesi, törenden evvel ve törenden sonra muhakkak ellerini yıkayarak güzel kokular sürünmekteydi. "Kul efendisinin huzuruna çıktığı zaman yıkanmış, temizlenmiş ve bayramlık elbiselerini giymiş olmalıydı." Tanrının baş hizmetkârı olan kral, pis ve kusurlu olursa, memleketin felâkete uğrayacağına inanmıştır."[31] Kral uygulamalarındaki bu hassasiyetiyle kozmik düzenin korunmasına bu şekilde destek olduğuna inanmıştır. Brahmanlar da kurbanı aynı titizlikle uyguluyorlardı. Bu sebeple kurbanı uzmanlıkları sebebiyle sadece brahman rahipleri uygulayabiliyordu.

Uzak doğu dinlerinde din adamı dünya adamı ayrımı olduğu görülür. Bu sebeple Budizm laikler ve keşişler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bunun sonucu olarak din belirli elit kesimin kurtuluşuna hizmet aracıdır. Bu din ve dünya ayrımı Hıristiyan inancında da, küçük farklılıklarla, karşımıza çıkmaktadır.[32] Benzer uygulamaların Brahmanlarda da olduğu görülür. Brahmanlarda da inançlar daha çok brahman rahiplerine hizmet aracıydı. Yine aynı düşünce Hıristiyanlıkta ruhban sınıfının oluşmasında da etkili olmuştur. Budizm'le Hıristiyanlık arasındaki bir benzerlik de Hıristiyanlıktaki Meryem, azizler ve meleklere karşılık gelen

---

[29] Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, (II. Bas.), Öz Eğitim Yay., Konya, 1995, 219.
[30] Eliade, *a.g.e.*, C. I, 387.
[31] Memiş, *a.g.e.*, 227.
[32] Arnold J. Toynbee, *a.g.e.*, 7-8.

bodhisatvaların varlığıdır. Hıristiyanlığın bazı kollarında olduğu gibi Budizm'in bazı kollarında da bu kimselere tazim gösterilir.[33]

Budizm'den önce Bon dini ve diğer mahalli inançların hakim olduğu Tibet VII. Yüzyıldan itibaren Budizm'in etkisinde kalmıştır. Bunun sonucunda Tibet Budizm'i olarak bildiğimiz bir inanç orta çıktı. Tibet Budizm'inde din adamları, toplumun kültüründen etkilenerek siyasi bir kuvvet haline gelmiştir.[34] Böylece Bon dini, Budizm'i etkileyerek değiştirmiştir. Görüldüğü gibi Budizm, kültürün etkisiyle Hindistan'da farklı, Tibet'te farklı şekillere bürünmüştür.

Sonuç olarak denilebilir ki, din adamı her toplumda toplumun kendi dinamikleri çerçevesinden kurumsallaşmış bir yapıdır. Din adamları olarak tarif etsek de ortak yönleri gibi farklı yönleri de vardır. Bu sebeple aynı başlık altından topladığımız bu dinlerdeki din adamları bir şekilde birbirinden etkilenmişlerdir. Burada şunu da unutmamak gerekir, toplumun onay vermediği hiçbir toplumsal yapı kalıcılık arz edemez.

---

[33] Tümer, "Budizm", *TDV İslam Ansiklopedisi,* C. 6, 357.
[34] Tümer, "Budizm", *a.g.e.,* C. 6, 355.

4. SONUÇ

Toplum hayatında vazgeçilmez bir yerde bulunan dinin barındırdığı her yapıda, toplumların kültür yapılarına şahit olmaktayız. Bunun bir sonucu olarak toplumların tamamına ait din adamlarını, tek bir kalıpta toplamak olası değildir. Bu durum din adamlarını ele alırken inançları ve aynı inanç içinde dönemleri sınırlamayı zorunlu kılmıştır. Bunun yanında din adamı başlığına ait tek bir tanımı da imkansız hale getirmektedir. Aksi bir durum konunun başı ve sonu arasındaki uyumu yok edebilecektir. Bu gerçekler çerçevesinde ele aldığımız her bir din alanı kendi başına büyük bir araştırmaya mevzu olacak genişlikte malzeme barındırmaktadır.

Din adamları konusunda bilgi sahibi olan kimse, onların mabede sıkışmış bunun ötesinde fikir sahibi olmayan, toplum kalabalıkları içinde kaybolmuş bir yığın olmadığının farkındadır. Din adamları sosyal bir temele sahip olması sebebiyle toplumunun gelişimine paralel, gelişim ve değişim göstermiştir. Din adamı toplumunun değişiminde her zaman öncü ya da takipçi olarak var olmuştur. Böylece toplumların genel eğilimine bakarak, din adamlarının bir ihtiyaç olarak hep var olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Din adamlarının bir ihtiyaç olduğunu gösteren bir çok örnek bulmamız mümkündür. İlk insanın bir peygamber olması, insanlara rehberlik edecek bir grubun ihtiyaçlığını baştan ortaya koymuştur. Bunun yanında her topluma uyarıcı ya da müjdeci peygamberlerin gönderilmesi din adamlarına olan ihtiyacı gösteren diğer örnektir. İlahi dinlerde din adamını ele alırken, bu temelden hareket edilebilir. Fakat dinler hepsi peygamberin getirdiği dinlerden değildir. Bu durumda karşımıza farklı inançlar çıkmaktadır.

Din adamlarının farklı inanç ve toplumda da, benzer gayelerle kendine yer bulduğu görülür. Örneğin Hinduizm'de kast sisteminin etkisiyle toplumun lideri konumundaki brahman din adamları, Brahman soyundan olma, Tanrıya kurban sunma yetkisini elinde bulundurma, Tanrısal bilgiye sahip olma gibi özellikleriyle din adamı konumuna yükselmişlerdir. Budizm de ise brahman şekilciliğine ve kast sistemine karşı çıkan ve ahlaken temizlenmeyi, şefkat ve eşitliği temel alan bir yapı olarak Sangha keşişleri din adamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başlangıçta dini hizmetleri gönüllü olarak, yerine getiren kimse şeklinde ortaya çıkan din adamları, zamanla bu hizmetleri yürütecek bir teşkilâta ihtiyaç duyulmasıyla, dini uygulamaların uzmanlık gerektirmesi gibi sebepler din hizmetlerini yürütecek din adamlarını ya da din görevlilerini doğurmuştur. Toplumun kültürel yapısının burada belirleyici olduğunu ifade etmiştik. Toplumun kültür ve inançlarının destek verdiği durumlarda Din adamlarının sıkı bir dini geleneğe, rahiplik hak ve imtiyazına sahip, hiyerarşik bir teşkilat şekline büründüğü görülür. Kısaca din adamları yapısını ihtiyaçlar yönlendirmiştir.

Kültürün ve inançların hiyerarşik dini yapıyı beslemediği toplumlarda din adamının değeri, İslam'da olduğu gibi ilmi liyakate dayanmıştır. Gerçekte liyakat din adamları için asgari müşterek sayılabilir. Açıktır ki, buradan din adamları hiyerarşisinin, sınıflı sosyal hayata yatkın toplumlarda, daha belirgin olduğu sonucuna varılabilir. Sınıfın önem arz ettiği yerde din adamı, seçilmiş soy takibi ve tanrısal bağın zorunluluğu gibi, kurallarla koruma altına alınmıştır. Bu durum din adamlarının halktan kopmasını, yerine göre Tanrılara eş tutulmayı beraberinde getirmiştir.

Yukarıda kısmen değindiğimiz gibi İlahi temelli dinlerde din adamlarının ilk nüvesini tebliğ, rehberlik ve örneklik görevi üstlenen peygamberler oluşturmuştur. En azından ilahi dinlerin saf hallerinde bunu bulabiliriz. Toplumların geçirdiği süreçler inançlarında, dolayısıyla din adamları yapısında farklılaşmalara meydan vermiştir. İslam dininde olduğu gibi, peygamber örnek olmakla birlikte, İslam'ın bir kolu olan Şiilerde olduğu gibi din adamlığı yeni temeller edinebilmiştir. Hıristiyan anlayışında olduğu gibi başlarda Hz. İsa gibi davranan havarilerin yerine, Pavlus'la öne çıkan süreçte farklı bir anlayış inşa edilebilmiştir. Açıktır ki, Hıristiyanlar'da Mesih'in insanla tanrı arasında ara bulucu olduğuna dair inançtan hareketle aracılık rolü din adamına yüklenmiştir.

Yahudilik'te din adamı oluşumuna baktığımızda atalar olarak kabul edilen dönemde din adamından bahsedilemez. Çünkü belli bir ibadet mahalli henüz söz konusu değildir. Hz. Yakub'un yaptığı gibi kutsiyetine inanılan her yer ibadet mekânı ya da sunak olarak görülür ve buralarda ibadet gerçekleştirilirdi. Başta Hz. İbrahim olmak üzere herkes kurbanını kendisi sunar, bireysel uygulamalar ön plandadır. Hz Musa dönemine geldiğimizde ibadet mahallinin oluşturulduğunu

görürüz. Buluşma çadırının oluşması, beraberinde burayı koruyacak, göçebe yaşadıkları için, eşyalarını taşıyacak görevlilerin belirlendiğini görürüz. Bu görevliler Levioğulları'dır. Levililer tapınağın hizmetlerini yürütmek üzere Hz. Musa tarafından seçilmiştir. Başlarda bu seçim Sina vahyi döneminde altın buzağıya tapmadıkları için bu soya verilmişken, sonraki dönemlerde Levioğullarına verilen bu görevin, Tevrat'ta anlatıldığı üzere, kutsallaştırıldığını görüyoruz. Bu kutsiyet beraberinde Yahudi din adamları adına ayrıcalıklar da doğurmuştur. Fakat bu üstünlük sürekli devam etmemiştir. Levioğulları itibar kaybederek bunların üstünde yine Harunoğullarından kâhinler ortaya çıkmıştır. Kâhinler kendi içinde başkâhini çıkarmışlardır. Tapınak artık yerleşik haldedir ve din adamları tapınağın çevresinde yaşamaya başlamışlardır.

Tapınak çevresine yerleşen Yahudi din adamları özellikle kralların zayıf olduğu dönemlerde etkin bir güç durumuna geldiler. Tapınağı ve çevresini kendilerinin malı saymaya başladılar. Aynı zamanda dini tekelerine alarak yorumlarla dindarlara hayatı zorlaştırdılar. Hz. İsa'nın bunlara yapmış olduğu eleştiriler bunu gösteren en açık örneklerdir. Sonuçta Yahudi din adamları Hz. İsa'nın öldürülmesi gibi, siyasi kurumları kullanabilecek bir kuvvete ulaştılar. Makkabiler döneminde olduğu gibi devlet idaresini üstlendikleri dönemler de oldu.

Yahudiler'in sürgüne uğramaları sonucu Tanrıyla aralarındaki antlaşma saydıkları Eski Ahit'i kaybetmişlerdi. Sürgünden dönüşte Harunoğullarından Ezra önderliğinde, yazıcılar diye bildiğimiz, bir grup Tevrat'ı yeniden yazarak halka sundu. Bu durum yazıcıları din bilgini ya da din adamı olarak ön plana çıkarmıştır. Tapınağın tamamen ortadan kaldırılmasıyla, bu zamana kadar dini manada öne çıkmış, ayrıcalık elde etmiş Harunoğulları ve Levioğulları dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Tapınağın ortadan kalkması bunların ve seçilmişliklerinin sonu oldu.

Sürgünde bulunan Yahudiler sinagog denilen kutsal metinleri okuma yerini geliştirdiler. Kudüs tapınağında sunulması zorunlu olan kurbanları, sürgün hayatına uyarlayarak "dillerin kurbanı" şeklinde Tevrat okumayı geliştirdiler. Bunun sonucunda Tevrat bilgini ve öğretmenleri olan rabbiler, Tevrat okuyucuları ön plana çıktı.

Günümüzde hala haham ismiyle bildiğimiz Yahudi din bilginleri faaliyetlerini sürdürmektedir. Fakat bunların seçimi önceleri olduğu gibi kutsal soy vasıtasıyla değil, bilgi ve liyakat sahibi olmakla seçilir.

Hıristiyan din adamları dendiğinde ise Yahudi din adamlarıyla başlamak gerekir. Çünkü Hz. İsa Yahudi bir toplumda doğmuş, Yahudi bir toplumda öğretisini yaymıştı. Bunu yaparken de yeni bir inanç getirdiğini yeni kurumlar oluşturduğunu beyan etmemiştir. Bu durumda Hıristiyanlığın birinci dönemi sayılan Hz. İsa döneminde var olan din adamları kutsal soya dayandıklarını iddia ederek, Hz. Musa adına söz söyleyen fakat Hz. İsa'nın ifade ettiği gibi Hz. Musa'nın koltuğunda oturduğu halde ondan fersah fersah uzak olan kâhinlerdi. Kâhinler, Hz. İsa tarafından, uygulamaları nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilmişlerdir. Çünkü bunlar yukarıda da belirttiğimiz gibi tapınağı ve görevlerini kendilerine hasretmişlerdi. Bu sebeple de Hz. İsa'nın tapınakla ilgili tasarruflarına düşmanca karşı çıkıyorlardı. Sonra Hz. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna dair iddiayı yayarak siyasi irade eliyle Hz. İsa'yı öldürttüler.

Hz. İsa daha hayattayken kendisine inanan bazı insanları dini anlatmakla görevlendirmişti. Havariler olarak bilinen bu kimseler, Kur'an'ı Kerim'in anlattığına göre Hz. İsa'nın yalnız kaldığı bir dönemde ona destek ve yardım edeceklerine dair söz veren insanlardan oluşmaktaydı. Hıristiyanlık için İkinci dönem diyebileceğimiz havariler dönemi yine Hıristiyanlık adına din adamlarından ya da din adamları kurumundan bahsedemeyeceğimiz bir dönemdir. Havariler Hz İsa'dan aldıkları mesajları çevrelerinde anlatarak Hıristiyanlığı yaymaktaydılar. Fakat havariler döneminde, Hz. İsa döneminde seçilmediği halde Şam yolunda geçirdiği bir vizyonla tanrı tarafından havari gibi seçildiğini iddia eden Pavlus ortaya çıktı. Pavlus bu çıkışla, yani doğrudan tanrı tarafından seçilmesiyle, diğer havarileri, hatta havarilerin yaymaya çalıştığı öğretileri bertaraf etmiştir. Artık insanlar doğrudan Tanrı tarafından görevli olarak atanan Pavlus'un mesajlarını almak zorundaydılar. Havariler Hz. İsa'nın öğretilerini yaydıkları yerdeki cemaatlerin başına cemaatin işleriyle ilgilenecek cemaat başkanları yerleştirmişlerdir. Daha sonra oluşacak din adamlarına bunların kaynaklık yaptığı iddia edilmektedir. Görüldü gibi havariler dönemi, Hıristiyanlık için bir dönüm noktasıdır. Bu durum sadece inanç alanında

değil kurumlar anlamında da söylenebilir. Kısaca bu dönem günümüz Hıristiyanlığının her türlü temelinin atıldığı dönemdir.

Havariler döneminde Pavlus'un faaliyetlerine kısmen değinmiştik. Pavlus Hatay merkezli Yahudi Hıristiyan cemaati başına geçerek misyon yolculuklarına çıktı. Özelliklede Selanik ve Korint'te başarılı oldu. Havariler döneminde daha çok Yahudilere dönük faaliyet yürüten, Hz. İsa havarilerinden ayrı olarak Pavlus müşriklere dönük faaliyetlerde bulundu. Böylece adı "Hıristos" şeklinde Hz İsa'ya dayanan, tadı Pavlus olan bir inanç şekillenmeye başladı. Bu inanç Roma'nın putperestliği içinde aç kalan insanlarca kapışıldı desek yerinde olur. Bunun sonucunda Hıristiyanlık hızla Roma imparatorluğu'nun sırları içinde yayıldı. Bu yayılmanın doğal sonucu olarak devlet, imparator Konstantin döneminde Hıristiyanlığı resmi din olarak benimdi. Bu tarih din adamları adına Hıristiyanlık için bir dönüm noktası olmuştur. Roma İmparatorluğu dini serbest bıraktığı gibi devletin her köşesini kiliselerle donattı. Bu kiliselerin yapılanmasında da Roma imparatorluğu'ndan mevcut bulunan önceki putperest kurumlar devşirilerek kullanıldı. Bu şekilde kilise hiyerarşisindeki din adamlarının temelleri atılmış oldu. Sonuç olarak havariler döneminde doğal bir yapılanma şeklinde olmaya başlayan din adamları, Roma imparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak benimsemesiyle kurumsallaşarak hiyerarşik hale gelmiştir. Roma imparatorluğu'nun, merkezini İstanbul'a taşımasıyla Hıristiyanlık içinde farklı uygulamalar ortaya çıkmaya başlamış ve Hıristiyanlık'ta Doğu, Batı şeklinde bölünme yaşanmıştır. Roma'da kalan piskopos siyasi iradeden yoksun bu ortamda yetkilerini günden güne geliştirerek everensellik iddiasında bulunmaya başlamıştır. Doğu kilisesi ise siyasi iradenin kontrolünde hayatını devam ettirmiştir. Katolik kilisesi Pavlus'un mektuplarında din adamlarının kaynağı olarak otaya attığı kutsal ruh tarafından görevlendirilme inancını kullanarak kutsal yasalar irad etmeye başladı. Batı kilisesi bu yasaları ortaya koyarken, II. Vatikan konsilinde olduğu gibi papanın yanılmazlığını da ihmal etmeyerek, günden güne kuvvet kazandı. Bu aşırı ve manevi kontrolden yoksun kuvvet, beraberinde halka zulme dönüştü. Böylece Protestanlık dediğimiz mezhep doğmuş oldu.

Sonuç olarak denilebilir ki, Hıristiyanlardaki din adamı sınıfı temelini Roma imparatorluğundaki Hıristiyanlık öncesi dini yapıdan almaktadır. Bu yapı

Katoliklerde kesin ve yanılmaz bir hiyerarşi şeklini alırken Ortodokslarda daha manevi bir temele dayanmıştır. Protestanlar'da ise kilisenin topluluk anlamı hareket noktası yapılarak, kurumsal kilise reddedilmiştir. Yine Protestanlar'da bütün inananların din adamlığı anlayışı ortaya atılmıştır. Böylece vaftiz suyundan çıkan herkesin din adamı olabileceği anlayışı kabul edilmiştir. Fakat Luther toplumun ve insanların rızası olmaksızın bütün inananları kapsayacak bir din adamlığını kimsenin üzerine almaması gerektiğini ifade ederek buna sınırlama getirmiştir. Böylece Roma imparatorluğunda mevcut olan kurumsal din adamları yapısı istisnaları olmakla birlikte Hıristiyanlığa uyarlanmıştır.

Hinduizm'de din adamları dediğimizde kast sisteminin tepesinde yer alan Brahmanları karşımızda buluruz. Brahmanlar anlaşıldığı gibi bu toplumun soyluları, elitleri sayılır. Bu sebeple brahmanlar kendilerini diğer insanlardan üstün tutmuşlardır. Kutsal metinlerden anlaşıldığına göre brahman kastından olanlar beyaz tenlidir. Bunlar kutsal metinleri ya da tanrısal bilgiyi ellerinde tutmaktadırlar. Din adamları sadece bu kasttan çıkabilir. Fakat bu kastın tamamı da din adamı değildir. Veda metinlerini okuyup, yorumlama, öğretme bu Hindu din adamlarının görevi sayılmaktadır. Brahmanlar, bu kasttan olmaları sebebiyle Din adamlığına doğuştan hak kazanmaktadırlar. Kutsal metinleri ellerinde tutmaları, onu sadece şifahi olarak muhafaza etmeleri bunları öne çıkarmıştır. Hindu inancına göre yaratılış için ortaya atılan düşünce de brahmanların üstünlüğünü destekleyen diğer gerekçelerdir. Brahmanlar kozmik kurbanın ağzı olarak görülmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki, toplumdaki kast sisteminden beslenen, Tanrı Agni'nin yaptığı gibi halkın kurbanlarını Tanrılar katına yükseltmekle görevli kimseler olarak görülen Hindu din adamları, toplumlarında dönem dönem ayrıcalıklı yere sahip olmuşlardır.

Hinduizm'in Vedalar döneminde kurban çok önemli bir yere sahiptir. Bu dönem brahmanları kurbanları sunan kimselerdir. Brahman rahipler kurallarına uygun olarak sundukları kurbanlarla evrenin düzenini koruduklarına inanmaktaydılar. Rahibin sunduğu kurban vasıtasıyla tanrılar katına yükseldiği, aydınlandığı kabul edilmekteydi. Ayrıca brahman rahiplerine, Şamanların görevini andıran görevlerin yüklendiği görülür. Hindu halk Vedizm'i kabul etmemiştir. Çünkü Eliade'nin ifade ettiği gibi brahmanlar bu dönemde seçkin insanların dininin rahipleridir. Yukarıda değindiğimiz gibi Vedalar dönemi başlangıçta sır dini gibidir.

Bu dönemin din adamları bu sırrın koruyucuları olarak görülmektedir. Brahman döneminde ise kurbanlar değer yitirmiştir. Brahmanlar artık yüce bilginin sahibi ve koruyucusu olarak, tanrılarla boy ölçüşecek hale gelmiştir. Bu dönemde Hindu din adamlarının felsefi tartışmalara girdiği bilinmektedir.

Hinduizm dönemi, Vedizm ve Brahmanizm döneminde halktan kopuk olan uygulamaların Budizm'in de etkisiyle halk inançlarına yaklaştığı bir dönemdir. Bu dönemde de din adamı rahipler mevcuttur. Fakat Vedik ve Brahmanist dönemde olduğu gibi ön planda, değillerdir. Bu dönemde ibadet uygulaması bireyseldir. Rahipler Tanrılara yapılan sunularda insanlara yardımcı olurlar. Bunun dışından tapınakta tanrıların hizmetlerini görürler. Bunun karşılığında tanrıya sunulan sungulardan pay almaktadırlar.

Budizm'de din adamları Brahmanizm'in elit yapısına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kurtuluşu kurbanlarda, sunulardan çok, sevgi, ahlaki temizlikte aramaktadır. Böylece Budist din adamları, dünyadan el etek çekmeye yönelmiştir. Kurtuluşu dünyayı terkte gören Budistler, sadece kendi din adamlarından oluşan Sangha keşiş topluluğunu oluşturmuştur. Kısaca Budizm, keşişlerin yani din adamlarının dinidir. Çünkü kendileri dışındakiler için kurtuluşu mümkün görmezler. Budist din adamları için Patimokha denen kurallar konmuştur. Bu kuralları ihlal eden, kuralın büyüklüğüne göre cezalandırılmıştır. Bu keşişlerin mal edinmesi, çalışması yasaktır. Dilenci olarak hayatlarını sürdürürler. Bu sebeple, de tapınak dışından bağlılara ihtiyaçları vardır. Budistler, keşiş olmaya karmalarıyla hak kazanırlar. Bunun dışında topluluğuna girmek kurallara bağlanmıştır. Kadınlar da bu keşiş cemaatine katılabilmektedir. Fakat erkeklerden daha ağır kurallara tabi kılınmışlardır. Bununla birlikte, öncelik hep erkeklerdedir. Hinayana Budizm'i bireysel kurtuluşu hedeflerken Mahayana Budizm'i toplumsal kurtuluşu hedefler. Böylece Sangha keşiş cemaatine layık görülen kurtuluşu herkese dağıtılmış olur.

Sonuç olarak asli kimliklerini ve kaynaklarını yitirmeyen dinlerde din adamları normal halktan ayırt edilemez. Ana kaynaklarını yitiren inanç sistemleri nerede olursa olsun söz sahibi birilerine ihtiyaç hissetmektedir. Başka bir ifadeyle kaynağından kopmuş inançların her türlü sorumluluğu bu alanın uzmanı olarak görülen din adamlarının omuzlarına yıkılmaktadır.

KAYNAKÇA

ADAM, Baki, “Yahudilik”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yay., Ankara, 2007, 205-275.

--------------, *Yahudilik Ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*, Pınar Yay., İstanbul, 2002.

--------------, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yay., (II. Bas.), İstanbul, 2002.

ALALU, Suzan-ARDİTİ, Klara- ASAYAS, Eda-BASMACI, Teri- ENDER, Fani-HALEVA, Beki- MAYA, Dalya- PARDO, Ninet-YANAROCAK, Sara, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, (II. Bas.), (Haz.: Yusuf Altıntaş), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 2001.

ARSLANTAŞ, Nuh, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2005.

ARVON, Henri, *Budacılık*, (Çev.: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006.

ATİYA, Aziz S., *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, (Çev.: Nurettin Hiçyılmaz), Doz Yay., İstanbul, 2005.

AYDIN, Mehmet, *Din Fenomeni*, (III. Bas.), Din Bilimleri Yay., Konya, 2000.

---------------, Mehmet, *Hıristiyan Genel Konsülleri ve İkinci Vatikan Konsili*, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, Konya, 1991.

---------------, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, NKM Yay., Konya, 2005.

---------------, Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, (III. Bas.), Din Bilimleri Yay., Konya, 2004.

AYDIN, Fuat, *Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Anlayışı*, Ataç Yay., İstanbul, 2005.

---------------, Fuat, *Yahudilik*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

AYDIN, Mahmut, “Hıristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yay., Ankara, 2007, 77-203.

---------------, Mahmut, *Tarihsel İsa İmanın Mesih’inden Tarihin İsa’sına*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

BARNABAS İNCİLİ, (VII. Bas.), (Çev.: Mehmet Yıldız), Elif Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

BARNES, Peter, *İsa Ve Pavlus Aynı Fikirde Miydi*?, (Çev.: Arzu Sonbahar Yıldırım), Haberci Basın Yay., İstanbul, 2006.

BATUK, Cengiz, *Pavlus'u Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2006.

BAYRAMOĞLU, Ertuğrul, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*, Pınar Yay, İstanbul, 2006.

BENLİSOY, Yorgo-MACAR, Elçin, *Fener Patrikhanesi*, Ayraç Yay., Ankara, 1996.

BERKES, Niyazi, *Patrikhane Ve Ekümeniklik*, (II. Bas.), Kaynak Yay, İstanbul, 2005.

BETTANY, George Thomas, *Dünya Dinleri Ansiklopedisi*, (Çev.: Ahmet Aydoğan), Say Yay., İstanbul, 2005.

BİLGEŞAH, Kutluhan-YILDIRIM, M. Hakan, *Hıristiyanlığın Serüveni Hz. İsa Tanrı Değildir*, IQ kültür Sanat Yay., İstanbul, 2006.

BLECH, Rabi Benjamin, *Neden ve Niçinleriyle Yahudilik*, (II. Bas.), (Çev.: Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 2003.

BOİSSELİER, Jean, *Buda'nın Bilgeliği*, (Çev.: N. Feyza Zaim), (IV.Bas.), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2008.

Büyük LAROUSSE Sözlük ve Ansiklopedisi, "Buddhacılık", C. IV, 1968-1970.

---------------, "Hinduculuk", C. IX, Gelişim Yay., İstanbul, 1986.

COOMARASWAMY, Ananda K., *Hinduizm ve Budizm*, (Çev.: İsmail TAŞPINAR), Kaknüs Yay., İstanbul, 2000.

ÇAKAN, Lütfi, *Ahit Sandığı*, Ataç Yay. İstanbul, 2004.

ÇELEBİ, Asaf Hâlet, *Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha*, Hece Yay., Ankara, 2003.

DAVIDS, T.W. Rhys, *Eski Hindistan'da Budizm*, (Çev.: Murat İnceayan), Okyanus Yay., İstanbul, 2007.

DEMİRCİ, Kürşat, *Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar*, İşaret Yay., İstanbul, 1991.

DOĞAN, Hatice, *Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi*, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 2003.

ELİADE, Mircea, *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, (III. Bas.), (Çev.: Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yay., Konya, 2004.

--------------, *Dinler Tarihine Giriş*, (Çev.: Lale Arslan), Kabalcı Yay., İstanbul, 2003.

--------------, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (Çev.: Ali Berktay), Kabalcı Yay., III Cilt, İstanbul, 2003.

ERBAŞ, Ali, *Hıristiyanlık*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

--------------, *Hıristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi*, (II. Bas.), İnsan Yay., İstanbul, 2007.

--------------, *Hıristiyanlıkta İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2003.

ERENGİL, Cengiz, *Budizm*, İnsan Yay., İstanbul, 2004.

ERGENEKON, Ali, *2000'e Doğru Papaların Günah Dosyası*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1995.

EROĞLU, Ahmet Hikmet, *Ökümenizm ve Fener Patrikhanesi*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2005.

ESTİN, Colette, LAPORTE, Helene, *Yunan Ve Roma Mitolojisi*, (XI. Bas.), (Çev.: Musa Eran), TÜBİTAK Yay., İstanbul, 2003.

GANDHİ, Mohandas K., *Gandhi'ye Göre Bhagavad Gita*, (Çev.: V. Karadoğan- S. Çiftçi), Kaknüs Yay., İstanbul, 2004.

GAZALİ, *Hıristiyanlık Üzerine Değerlendirmeler*, (Çev.: Osman Cilacı), Beyan Yay., İstanbul, 1998.

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, "Buddha", C. II, Gelişim Yay., İstanbul, 1983, 638-641.

GUENON, René, *İnisiyasyona Toplu Bakış*, II. Cilt, (Çev.: Mahmut KANIK), Hece Yay., Ankara, 2003.

--------------, *Maddi İktidar Manevi Otorite*, (Çev.: Birsel Uzma), İz Yay., İstanbul, 1997.

GÜNALTAY, M. Şemseddin, *Dinler Tarihi*, (Sad.: Sevde Yıldız), Kesit Yay., İstanbul, 2006.

GÜNAY, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2000.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004.

--------------, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yay., Konya, 1998.

--------------, *Hıristiyanlık*, İsam Yay., İstanbul, 2006.

GÜNGÖREN, İlhan, *Buda ve Öğretisi*, (V. Bas.), Yol Yay., İstanbul, 2001.

---------------, *Zen Budizm Bir Yaşama Sanatı*, (V.Bas.), Yol Yayınları, İstanbul, 2003.

GÜVENÇ, Bozkurt, *Japon Kültürü*, (VI. Bas.), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2002.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslamiyet ve Hıristiyanlık*, (Çev.: İhsan Süreyya Sırma), Beyan Yay., İstanbul, 2007.

İBN-İ HALDUN, *Mukaddime*, (Çev.: Halil Kendir), C. I, Yeni Şafak, Ankara, 2004.

JOHNSON, Paul, *Yahudi Tarihi*, (Çev.: Filiz Orman), Pozitif Yay., İstanbul, Tarihsiz.

KAYA, Korhan, *Bhagavadgita* , (II. Bas.), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2004.

---------------, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 1999.

---------------, *Hinduizm*, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2001.

---------------, *Hintlilerde Tanrı*, Kaynak Yay., İstanbul, 1998.

KAYGUSUZ, İsmail, *Müslümanlık Ve Hıristiyanlığın İnanç Öğretilerinde Öteki Gerçekler*, Su Yay., İstanbul, 2006.

KILIÇ, Davut, *Tarihten Günümüze İstanbul Ermeni Patrikhanesi*, AAM, Ankara, 2008.

KNOTT, Kim, *Hinduizmin ABC'si*, (Çev.: Medet Yolal), Kabalcı Yay., İstanbul, 2000.

KUTSAL KİTAP, Kitabı Mukaddes Şirketi Yay., İstanbul, 2007.

LEVİN, Michael, *Yahudi Ruhaniliği ve Mistisizmi*, (Çev.: Estreya Seval Vali), Gözlem Gazetecilik Basın ve Yay., İstanbul, 2006.

MEMİLİ, Sedat, *Vatikan Para Ve Kan İmparatorluğu*, Kaynak Yay., İstanbul, 2006.

MEMİŞ, Ekrem, *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, (II. Bas.), Öz Eğitim Yay., Konya, 1995.

MİCHİE, David, *Zamanı Olmayanlar İçin Budizm*, (Çev.: Ahmet Sabuncuoğlu), Alteo Yay., İstanbul, 2006.

MİURA, Kiyohiro, *Oğlum Zen Keşişi Olmak İstiyor*, (Çev.: Nur Yener), Okyanus Yay., İstanbul, 2000.

Muhammed B. Abdülkerim EŞ-ŞEHRİSTANÎ, *Din ve Mezhepler Tarihi*, (Çev.: Muharrem Tan), Akademi Yay., İzmir, 2006.

NİKHİLANANDA, Swami, *Hinduizm*, (Çev.: Aslı Özer), Ruh ve Madde Yay., İstanbul, 2003.

OLGUN, Hakan, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*, İz Yay., İstanbul, 2006.

ÖRS, Hayrullah, *Musa ve Yahudilik,* (IV. Bas.), Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 2002.

ÖZEN, Adem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitabevi Yay., İstanbul, 2001.

ÖZTÜRK, Levent, *Asrı Saadetten Haçlı Seferlerine Kadar İslam Toplumunda Hıristiyanlar*, İz Yay., İstanbul, 1998.

ÖZYURTKAN, Süreyya, *Başlangıçtan Günümüze Patrikhane Dosyası*, Elif Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.

POLAT, Kemal, *Katolik Hıristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Salkım Söğüt Yay., Ankara, 2008.

POUPARD, Paul, *Dinler*, (Çev.: Muna Cedden), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2005.

RAJU, P. T.-CHAN, Wing-tsit – KİTAGAWA, Joseph M. – FARUKÎ, İsmail R., *Asya Dinleri*, (Çev.: Abdullah Davudoğlu), İnkılâb Yay., İstanbul, 2002.

RUBEN, Walter, *Eski Metinlere Göre Budizm*, (IV. Bas.), (Haz.: Lütfü Bozkurt), Okyanus Yay., İstanbul, 2004.

SADDHATİSSA, Hammalawa, *Buda*, (Çev.: Nur Yener), Okyanus Yay., İstanbul, 2004.

SAKİOĞLU, Mehmet U., *Hz. İsa Nasıl Tanrılaştırıldı*, Kara Kutu Yay., İst., 2006.

SALT, Alparslan-ÇOBANLI, Cem, *Dharma Ansiklopedisi*, Dharma Yay., İst., 2001.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Din Fenomenolojisi*, SDÜ Basımevi Yay., Isparta, 2002.

---------------, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, (IV. Bas.) Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2002.

---------------, *Diğer İnciller*, Fakülte Kitabevi Yay., Isparta, 2005.

SARMA, D. S., *Hint Dini Tarihine Giriş*, (Çev.: Fuat Aydın), Ataç Yay., İst., 2005.

SARMIŞ, İbrahim, *Hz İsa ve Mesih İnancı*, Ekin Yay., İstanbul, 2007.

SİNANOĞLU, Mustafa, “Eski Ahit ve Kuranı Kerimde Sina Vahyi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, (Sayı.: 2), İstanbul, 1998, 1-22.

SCHIMMEL, Annemarıe, *Dinler Tarihi*, Kırkambar Kitaplığı Yay., İstanbul, 2007.

SHAHAK, Israel, *Yahudi Tarihi Ve Yahudi Dini*, (III.Bas.) (Çev.: A. Emin Dağ), Anka Yay., İstanbul, 2004.

ŞERİATİ, Ali, *Dinler Tarihi*, (Çev.: Erdoğan Vatansever), Kırkambar Yay., İstanbul, 2004.

TATLICAN, İsa, *Hıristiyanlığın Gizli Tarihi*, Düşünce Yay., İstanbul, 2005.

TESTAS, Guy-TESTAS, Jean, *Engizisyon*, (Çev.: Ali Erbaş), İnsan Yay., İst., 2003.

THEMA LAROUSSE (Tematik Ansiklopedi), C. I, Milliyet Gazetecilik A.ş.,1993-1994.

THOMPSON, Mel, *Budizm'in Bilgeliği*, Nilüfer Uluç, Dharma Yay., İstanbul, 2004.

TOKAREV, Sergei Aleksandrovich, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, (Çev.: Rauf Aksungur), Ozan Yay., İstanbul, 2006.

TOYNBEE, Arnold j., *Hıristiyanlık ve Dünya Dinleri*, (II. Bas.), (Çev.: Mehmet Aydın), Din Bilimleri Yay., Konya, 2005.

TURAN, Süleyman, *Misyonerliğin Kurucusu Pavlus*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2006.

TÜMER, Günay, "Brahmanizm" *TDVİA*, C. VI, İstanbul, 1992, 329-333.

---------------, "Budizm" *TDVİA*, C. VI, İstanbul, 1992, 352-360.

TÜMER, Günay-KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, (IV. Bas.), Ocak Yay., Ankara, 2002.

ÜÇAL, Turgay-MACOLM, Derek, *Önderlik ilk Kilisede Yönetim ve Düzen*, Haberci Basın Yay., İstanbul, 2006.

---------------, Derek, *Kilise Başlangıç Tarihine Giriş*, Haberci Basın Yay., İstanbul, 2005.

WATT, Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, (II.Bas.), (Çev.: Turan Koç), İz Yay., İstanbul, 2002.

WOODHEAD, Linda, *Hıristiyanlık*, (Çev.: Sevda Çalışkan), Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2006.

YEN, Sheng, *Buda Zihnini Kazanmak*, (Çev.: Yılmaz Akgünlü), Okyanus Yay., İstanbul, Tarihsiz.

YILDIRIM, Suat- KUZGUN, Şaban- HARMAN, Ömer Faruk- FAYDA, Mustafa-KÜÇÜK, Abdurrahman- AYDIN, Mehmet- ŞAHİN, Süreyya- AYDIN, Ali Arslan-EFE, Ahmet, *Asrımızda Hıristiyan Müslüman Münasebetleri*, (Haz.: İsmail Kurt-Seyit Ali Tüz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

YILMAZ, Hüseyin, *Budist Metafiziği*, Hece Yay., Ankara, 2007.

---------------, *Ezeli Hikmet ve Dinler*, İnsan Yay., İstanbul, 2003.

YİTİK, Ali İhsan, “Hinduizm”-“Budizm”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, DİB Yay., Ankara, 2007, 277-355.

ZİTELMANN, Arnulf, *Dünya Dinleri*, (II. Bas.), (Çev.: Nafer Ermiş), İnkılâp Kitabevi Yay., İstanbul, 2003.

ÖZET

"Yahudilik, Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm'de Din Adamları" adlı tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde din adamı kavramı ve din adamlığının doğuşu ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde Yahudilik Hıristiyanlık, Hinduizm ve Budizm dinlerinin din adamına bakışı, bu dinlerde din adamını ortaya çıkmasını sağlayan nedenler üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu dinlerdeki din adamı sınıfının süreç içinde geçirdiği değişimlerle buna bağlı olarak din adamları sınıfının yapısındaki meydana gelen gelişmelerle bölüm sonlandırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise din adamlarının genel bir karşılaştırılması yapılarak, benzer ve farklı kültürlerde ortaya çıkan din adamı algısının genel bir resmi sunulmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde elde edilen bulgular çerçevesinde, din adamı anlayışı çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır.

ABSTRACT

Our thesis titled “Religious Men in Judaism, Christianity and Hinduism” has there sections. In the first section, we deal with consept of religious man and class of religious man.

And in the second section, we investigate views of Judaism, Christianity and Hinduism about religious man and reasons which class of religious man emerges in this religions. In addition to this, we deal with changes and developments in the class of religious man in historical process.

In the third section, we present a general picture of perception of religious man in similar and different cultures as comparing views of religious man.

In final section, we evaluated on views of religious man according to avaible findings and data.